Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Bjælken, spærren og den halve bjørn

Christian Hau

Bjælken, sparren og den halve bjørn

Christian Hau

Bjælken, sparren og den halve bjørn

Fra saltindustri til lavadel

Senmiddelalder studier omkring lavadelsslægten Vinter på Mors

eget forlag

Hjørring 1999

© CHRISTIAN HAU
PRINTET IN DENMARK BY VESTERGAARDS BOGTRYKKERI, HJØRRING
ISBN 87-987337-0-2

Indholdsfortegnelse

Forord *3*
Limfjorden og Mors *5*
Nykøbing på Mors og Dueholm Kloster *7*
Johannitterordenen *10*
Våben - og adelsbrev *12*
"Vinter af Vodstrup" og "Vinter af Nandrup" *16*
"Saalt kiæll" *26*
Johannitterbroder *35*
Slægten Vinters heraldik *38*
Svenning Andersens efterslægt *42*
Per Vinter af Nandrups efterslægt *45*
Anne Spend og hendes slægt *59*
Slægten Vinter på Overgaard *65*
En besynderlig retssag *67*
Overgaard og slægten Pors *71*
Fire adelige søstre og deres mænd *74*
Anne Spends to ægtemænd *81*
Den rige provst *83*
Helligaandshuset *99*
Aalborg Helligaandskloster *103*
Rig og fattig i middelalderen *107*
Sygdom og død *110*
Nykøbing Helligaandshus senere skæbne *112*

"Liden Kiersten hun sider i Frøsløffgaard" *117*
Anne Eriksdatter *123*
Den bjærgsomme fru Margrethe *127*
Adel og Bonde *135*
Fiskeri og Handel i senmiddelalderens Nykøbing *139*
Frændskab og arv *145*
Lavadelens situation i det 15. århundrede *153*
personregister *158*
stednavneregister *167*
noter og henvisninger *173*

Forord

Dette er et forsøg på i "Middelalderåret 1999" at skrive en noget anderledes form for middelalderhistorie. Der er taget udgangspunkt i en temmelig ukendt lavadelsslægt, Vinter på Mors. Denne slægt dukker første gang op af historiens mørke omkring år 1400 og 200 år senere forsvinder den lige så stille igen uden at efterlade sig spor. Disse 200 år, som vi kalder senmiddelalderen, er på mange måder en yderst interessant tid med mange brydninger i samfundet.

Denne slægts skæbne er brugt som den gennemgående tråd i fortællingen. I forbindelse hermed berøres forskellige forhold, personer, industrier, institutioner og steder, der dermed beskrives nærmere.

Slægten Vinter var én af de små lavadelsslægter, der befandt sig på grænsen mellem adel og selveje. Denne grænse lå ikke fast; men var flydende. I dårlige tider holdt man skindet på næsen ved at optræde som bispers og højadelsmænds embedsmænd, som fogeder. Balancen var hårfin. Et heldigt giftermål kunne være vejen til en højere social position; mens et dårligt i bedste fald kunne bringe dem tilbage til selvejernes kreds.

Når slægten Vinter er valgt, skyldes det, at kilderne i først og fremmest Dueholms Diplomatarium flyder rigeligt om denne slægt; men også, at den lige som mange andre lavadelsslægter har været stedmoderligt behandlet i littera-

turen, og at denne sociale gruppe fortjener et nærmere studium.

Lektor Knud Prange, Lokalhistorisk Afd., Institut for Historie, Københavns Universitet, takkes for hjælp, inspiration og ikke mindst opmuntring. P.V. Christiansen, Hørsholm takker jeg for et godt og interessant samarbejde om slægten Winther i Slet herred. Lektor Mariane Overgaard, Det Arnemagnæanske Institut, er jeg tak skyldig for hjælp med figur 4.

For generøs økonomisk støtte, uden hvilken denne bog ikke var blevet til noget, takkes Alfred Goods Fond, Konsul George Jorck og hustru Emma Jorck's Fond, Den Hielmstierne-Rosencroneske Stiftelse samt Dronning Margrethe og Prins Henriks Fond.

Limfjorden og Mors

Denne historie foregår hovedsagelig i Jyllands nordvestlige hjørne. Det er på mange måder et område, hvorom historien er tavs. Men allerede sjællænderen Saxo var dog ikke i tvivl om, at Jylland var hovedlandet og selv om han ikke lagde skjul på, hvor hans hjerte hørte hjemme, var der dog én lokalitet, der bragte beundring frem i hans kræsne pen: Limfjorden, " ...der er så rig på fisk, at den sikkert yder indbyggerne lige så megen føde som hele agerlandet tilsammen".[1]

Snorre tænkte ikke på økonomi; men mere på sejlads og transport, når han skriver: "Limfjorden er saaledes beskaffen, at Indsejlingen er kun et smalt Aagab, men naar man kommer længere ind i Fjorden, er den som et stort Hav."[2]

Limfjorden var således i det Nordjyske landskab den store samfærdselsåre, hvorom alting drejede sig. Vand var i middelalderen ikke som i senere tider en barriere, der adskilte det ene samfund fra det andet; men var tværtimod det nødvendige bånd, der bandt landsdele, byer, mennesker og handel sammen. Sejlads var både den letteste, men også den sikreste måde at rejse på, og drejede det sig om handel, kunne man ikke fremføre sine varer på en hurtigere og bedre måde end ad vandvejen. Datidens landeveje var ikke af en beskaffenhed, der fristede til lange transporter.

Efter at Limfjorden i vikingetiden var at betragte som et sund og Vendsyssel en ø, skete der i den tidlige middelalder en tilsanding mod vest, således at farvandet blev til en rigtig fjord, der fra de inderste kroges ferskvand blev mere og mere brak indtil mundingens rene saltvand ved Hals. De snævre forhold ved Løgstør bevirkede dog, at man kunne dele Limfjorden op i et ferskvandsfarvand mod vest lige til Løgstør, hvorfra fjordens vand var at betragte som salt indtil udløbet i Kattegat.

Forurening var lykkeligvis endnu uden for tankens rækkevidde og fisk af alle arter boltrede sig i rigelig mængde fra kyst til kyst i det klareste vand.

I bunden af fjorden, hvor den udvider sig til et lille hav ligger Limfjordens største ø, Mors omgivet af sunde og bredninger på alle kanter.

Allerede i oldtiden var Mors tæt befolket. Landbrugsjorden og fiskeriet var givetvis af en usædvanlig bonitet, der som en magnet tiltrak driftige mennesker fra nær og fjern.

Øen må derfor også i den tidlige middelalder have været tæt bebygget og rig. Sognene ligger tæt, og ikke mindre end 31 romanske kirker rejste sig på øen i løbet af 11 - og 1200-tallet.

Nykøbing på Mors og Dueholm Kloster

På det smalleste sted mod det sydlige "fastland" ved Sallingsund, hvor trafikken altid har været tæt, ejede kongen jord, og her opstod en ny købstad, hvor der oven i købet også var en glimrende naturhavn. Hvornår, kan ikke siges med sikkerhed, men dens købstadsrettigheder stammer fra før år 1299, hvor byen nævnes første gang. Dette år tilbød kong Erik Menved ærkebiskop Jens Grand som en del af forliget efter kirkestriden blandt andet gods " den købstad, som kaldes Nykøbing på Morsø".

Der er nok ingen grund til at tro, at det har været nogen stor købstad; men Nykøbing havde til stadighed kongens bevågenhed, 1460 skænkede han den nabobyen Vettels bymark, og samme år eneretten på øens handel.

Byen ejede fra starten ikke sin egen sognekirke; men der lå to små landsbyer uden for, Venner og Vettels, der tilsammen med godset Rolstrup udgjorde et sogn, hvis kirke var indviet til Sct. Clements og hvortil bispen i Børglum havde patronatsretten. Denne kirke blev også sognekirke i den nye købstad. I den tidlige middelalder blev den udbygget; men bevarede dog væsentlige elementer af den oprindelig romanske kirke i sine mure. 1889-90 var den dog blevet for brøstfældig og blev nedrevet.

Det hjalp nok også på byens vækst, at der før år

Figur 1

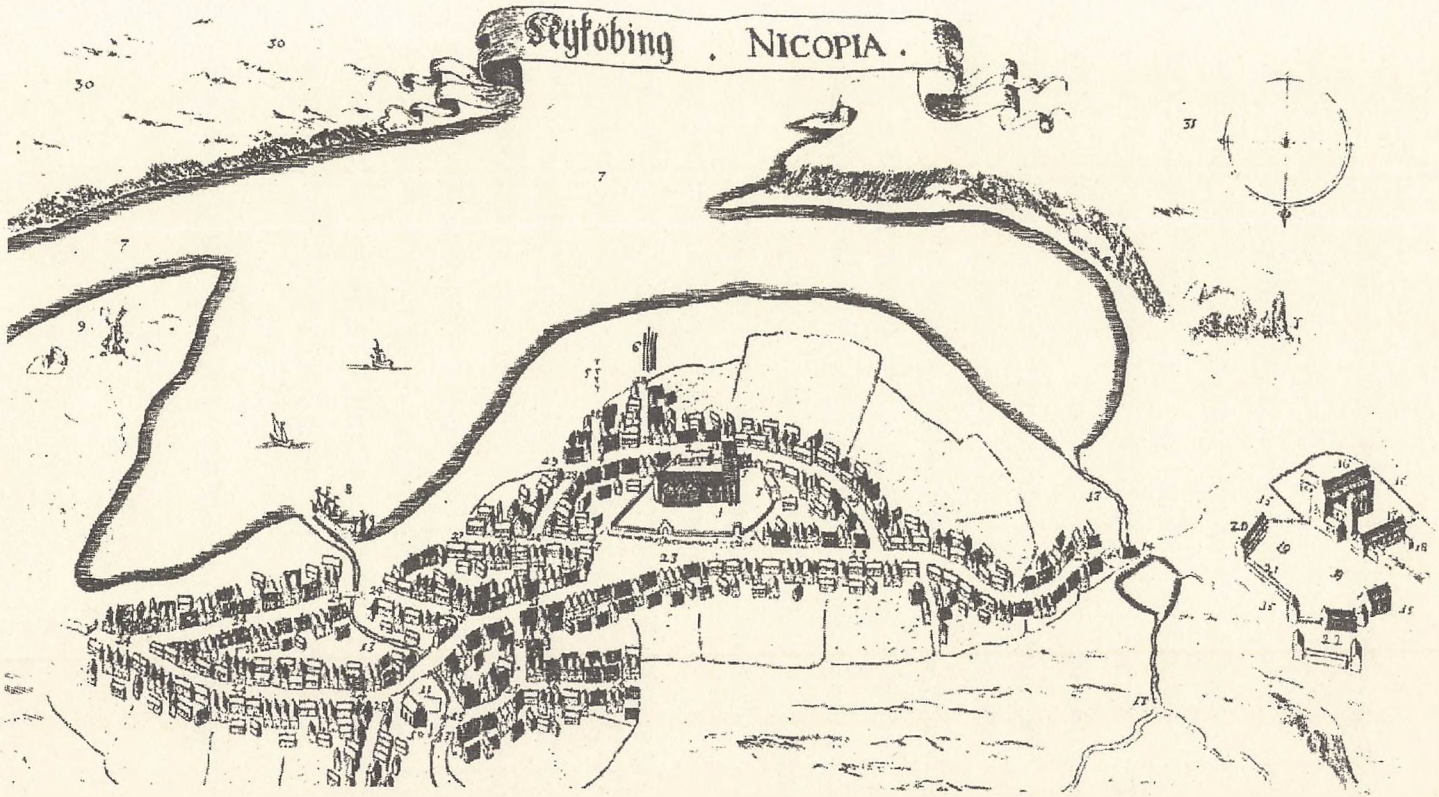

Nykøbing Mors set fra nord, som byen er gengivet i Resens Atlas 1677. Nr. 16,17,18,19 og 20 er Dueholm Kloster. Det var på daværende tidspunkt nedrevet; men der har muligvis eksisteret en ruin og tegninger, som Resen har benyttet sig af. Nr 1 er Sct Klements kirke. Nr 10 er Helligaandshusets kirke, der blev til byens rådhus.

1371 blev oprettet et johannitterkloster i byen. Det nøjagtige årstal kendes ikke; men 1369 eller 1370 forærede biskop Svend på Børglum halvøen Dueholm ved Nykøbing til Brødrene i den hensigt, at de her skulle bygge en kirke. 1371 har man så det første gavebrev til klosteret, da fru Mette gav en gård til "sancti Johannis Jerosolimitani Duholm".[3] Omkring 1380 overlod bispen i Børglum patronatsretten til Sct. Clements Kirke til Dueholm Kloster. (Figur 1)

Før den tid fandtes der i Nykøbing lige som i de fleste andre byer en Sct. Jørgensgård, et hospital for de spedalske, der praktisk nok var anlagt uden for byen. Spedalskhed var en sygdom, der var på retur igennem middelalderen. Sct. Jørgens gården var i besiddelse af en del jordegods og blandt andet også en mølle, Sct. Jørgens Mølle, der efterhånden overgik til klosteret, og møllen kaldtes senere Sct. Johannes Mølle.

Af de sørgelige rester af Dueholm Kloster, der har overlevet til vor tid, er der faktisk kun det nuværende museums hovedbygning tilbage. Arkæologiske undersøgelser synes at vise, at denne hovedbygning er en gammel mølle. Det er derfor højst tænkeligt, at det er den gamle Sct. Jørgens Mølle, der senere blev til Sct. Johannes Mølle, der nu huser Dueholm Museum.[4]

Johannitterordenen

Jerusalem blev sammen med det omgivende landområde erobret fra Den græskromerske Kejser af muhamedanerne i begyndelsen af det 11. århundrede.

1048 blev der i Jerusalem til glæde for de mange pilgrimme oprettet et kloster af italienske købmænd. Klosteret blev oprettet med tilladelse af Kaliffen i Ægypten og blev indviet til Johannes Døberen. Kort tid herefter blev der ligeledes oprettet et nonnekloster til kvindelige pilgrimme samme sted, benævnt efter Maria Magdalena.

Klosteret var først og fremmest tænkt som et opholdssted for pilgrimme; men var også hospital for syge fattige.[5]

Dette kloster og ikke mindst dets hospitalsvirksomhed blev stærkt beundret i hele kristenheden. De mange pilgrimme bragte beretninger om klostrets virksomhed med hjem fra pilgrimsrejsen. Dette medførte naturligt nok, at der blev oprettet støtteklostre rundt omkring. Selv korsfarernes ærkefjende, Sultan Saladin havde så stor respekt for Johannitterklosteret i Jerusalem, at han 1187 efter indtagelse af byen, ene af alle derboende kristne, gav brødrene lov til at forblive i byen endnu et år, for at gøre deres gerning færdig.[6]

Jerusalems erobring medførte en omorganisering af ordenen. 1113 omdanedes den til en ridderorden, hvis

fornemste opgave det nu var at bekæmpe de vantro; men hospitalsfunktionen blev opretholdt. 1191 nedsatte Johannitterordenen sig på Cypern; men blev fordrevet herfra og flyttede 1309 til Rhodos, hvorfra de dog også blev fordrevet efter et heltemodigt forsvar i 1522. Kejser Karl 5. overlod herefter i 1530 ordenen Malta, hvorfra de kunne fortsætte kampen mod de vantro i en mere sikker afstand.

I Danmark blev der i løbet af middelalderen opført et johannitterkloster i hvert stift. Hovedklosteret i Danmark, ja i Norden, var Andvordskov Kloster, hvis prior i unionstiden tillige var fast medlem af Danmarks Riges Råd.

johannitterklostrene blev i det hele taget betragtet som de fornemste klostre og fik derfor også en større part af adelens donationer "for deres sjæls frelse".

I de nordiske johannitterklostre fandtes der ikke "fratres milites", d.v.s. en afdeling af riddere beregnet til at sætte ind mod de vantro; man nøjedes i stedet med at indsamle midler til kampen og sende dem frem via prioren i Andvordskov. Men der fandtes "fratres Capellani", præster beregnet til gudstjenester i klostret og de tilliggende kirker. I Dueholm var der 12 præster.

Desuden har man kendskab til "fratres donati" , de såkaldte indgivne, der var indtrådt i klosteret mod at give jord eller gård for så til gengæld at opnå en sjælemesse og en god alderdomsforsorg. Det mærkelige var, at man tilsyneladende godt kunne regne med at fortsætte sit sædvanlige liv med tjenestefolk og husdyr, selv om man var gået i kloster. Det afhang fuldstændigt af den kontrakt man tegnede med klosteret ved sin indtræden.

Våben - og adelsbrev

Den 5. juni 1454 fik brødrene Svenning Andersen og Mikkel Andersen på Mors af kong Kristian I. frihed og frelse og fik fornyet et gammelt adelsbrev givet dem af kong Erik af Pommern, da det gamle var "forderwyt". Desværre kender man ikke det "fordærvede" brev; men en afskrift af det nye findes i Den Arnamagnæanske Samlings håndskrift nr 875, en brevbog for Dueholm Kloster i Nykøbing på Mors, formentlig skrevet mellem 1487 og 1500, og indeholdende først og fremmest gavebreve til klosteret fra omegnens adel.[7]

Umiddelbart før ovennævnte adelsbrev, er i samme håndskrift indført et brev dateret d. 12. marts 1418, i hvilket ridder Anders Ovesen af Bjørnholm "kwndgiøræ", at han har "tilhwlpen" Svenning Andersen og Mikkel Andersen, "....ath the hawe fanghet theres frijhedh aff hærskabyt, tha for frændeskab scyld och troskabskyldh, tha giwer iegh och wndher them myn moders skioldh och hiælm met migh....".[8]

Grunden til at Dueholm Kloster har skaffet sig afskrifter af adelsbrevene, har nok været, at man har villet sikre sig en vis garanti for, at det erhvervede gods var adelsgods og dermed skattefrit .

Troels Dahlerup omtaler i sin skelsættende artikel: "Våbengrupper, similarisering og undervasallitet i

Figur 2

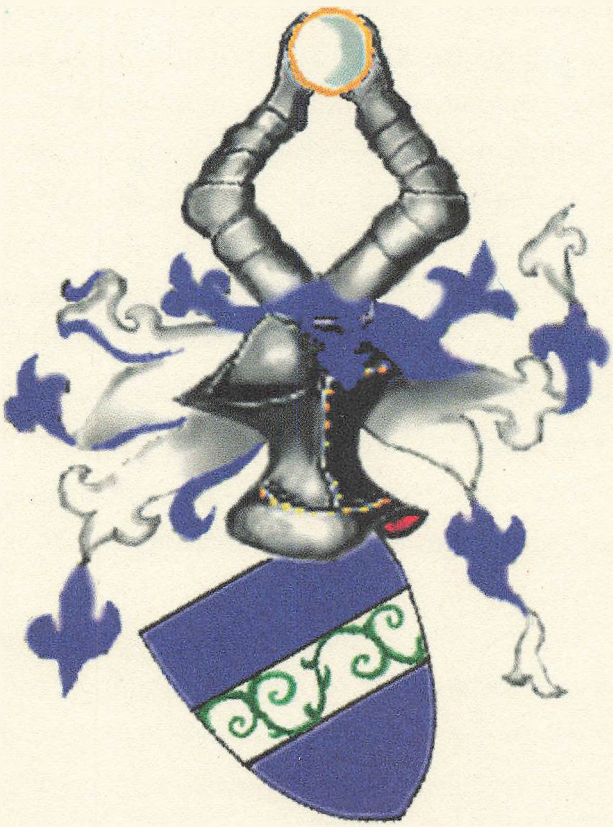

Vinranke - Munk

dansk senmiddelalder",[9] de to adelsbreve, hvoraf brevet fra 1418 er det først kendte danske adelsbrev, der er givet på forbøn af en person tilhørende højadelen, og som tildeler den (de) nyadlede giverens våben. Troels Dahlerup påpeger i et senere arbejde,[10] at brevet fra 1418 udgivet af Anders Ovesen netop tildeler de to brødre Andersen et våben, og at det oprindelige adelsbrev udstedt af kong Erik derfor ikke kan have indeholdt nogen oplysning herom.

Ridder Anders Ovesen til Bjørnsholm, tilhørte den højadelige slægt Hvide og var søn af Marine Munk, tilhørende slægten "Vinranke-Munk", der kaldtes sådan, fordi den førte en sølv bjælke under tiden belagt med en vinranke i blåt, og Ove Stigsen, der 1359 blev dræbt i Middelfart sammen med Niels Bugge efter et forgæves forligsmøde med Valdemar Atterdag.[11]

Det var således våbenet med vinrankebjælken Svenning Andersen og Mikkel Andersen fik tildelt. (Figur 2)

Anders Thiset, dansk adelsgenealogis nestor, fremsatte den formodning, at de to brødre Andersen stammede fra et mindre standsmæssigt ægteskab, som "Hr Anders Offesens moder mulig i sin enkestand har indgået".[12] Men alene kronologien forhindrer denne antagelse i at være sand. Fru Marine og Ove Stigsen havde 3 børn, der ganske vist var mindreårige ved Ove Stigsens død i 1359; men Svenning Andersen levede endnu 1478, hundrede og nitten år senere. Forholdet var nok snarere dette, at de to brødre havde stået i et tjenesteforhold til Anders Ovesen eller måske snarere dennes moder Marine Munks slægt,

Figur 3

Vinter af Nandrup

f.eks. som fogeder og at de derved opnåede deres adelsbrev; - men herom senere. Ved tildeling af våbenet til de to brødre, markeredes således en "undervasallitet" til de mægtige Hvider og Munker.[13]

"Vinter af Vodstrup" og "Vinter af Nandrup"

Brødrenes slægt, er blevet kaldt "Vinter af Vodstrup", efter den landsby i Tødsø Sogn ca. 2 km. nord for Nykøbing, hvor Mikkel og Svenning boede og hvor deres gods var koncentreret. Der vides i øvrigt ikke meget om slægten. Den har ikke afsat sig spor i litteraturen, når der ses bort fra de ovenfor omtalte to interessante våben- og adelsbreve, og de mange tolkningsproblemer, disse breve har medført. Der foreligger ikke nogen stamtavle over dens medlemmer og man ved kun, at det sidst kendte medlem af slægten, Jens Vinter beseglede med bjælkevåbnet i 1549, da dette segl er bevaret.[14]

På Mors var der i det 15. århundrede imidlertid endnu en slægt, der kaldte sig Vinter, nemlig uradelsslægten "Vinter af Nandrup", som førte det særegne heraldiske våben, en halv hvid bjørn i blåt. (Figur 3) Ved en "uradelsslægt" menes en slægt, hvis "...Adelskabs oprindelse taber sig i Tidernes Mørke...".[15] Denne slægt besad hovedgården Nandrup i Flade sogn på Mors til slutningen af

Figur 4

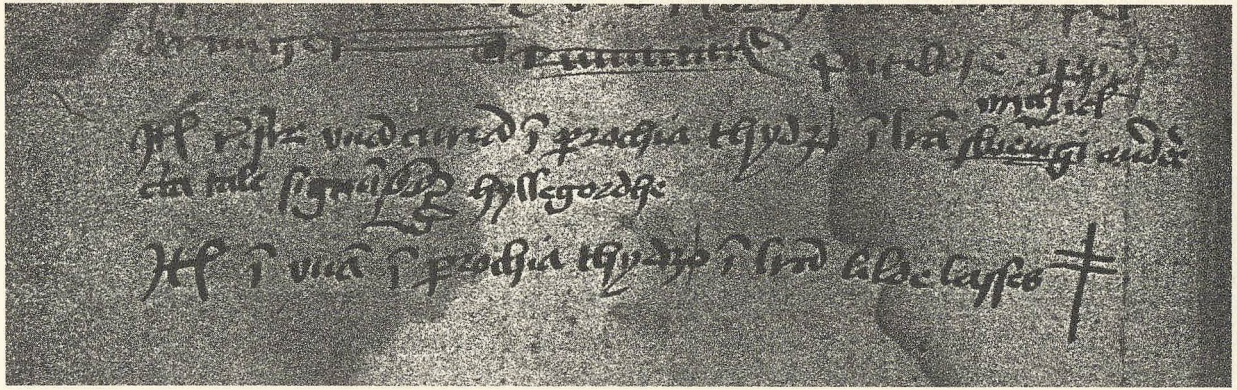

Udsnit af Det Arnemagnæanske Instituts håndskrift AM 875 4to bl.5v:
".....Item require unam curiam in parochia Thydsø in littera Michaelis (Sweningi er overstreget) Andree Circa tale signum (et bjørnehoved) Hyllegordhe
Item unam in parochia Thydsø in littera Lilde Lasses "(en lodret linie skåren af 2 andre, formentlig Lille Lasses bomærke, men det er også muligt, - hvad Knud Prange har henledt min opmærksom på - , at det kunne dreje sig om et heraldisk våben: Lodret delt og to gange tværdelt).

det 16. århundrede, og her kender man til flere af slægtens medlemmer, der alle skrev sig til Nandrup og hvor dens sidste mand Peder Vinter døde ca. 1590.[16]

Den først kendte mand af denne slægt er væbneren Per Vinter af Nandrup, der optræder i kilderne samtidigt med de to brødre Andersen. Men heller ikke her, foreligger der nogen stamtavle over slægten.

Det mærkelige er imidlertid, som det senere vil fremgå, at Svenning Andersen og Mikkel Andersen allerede synes at tilhøre slægten "Vinter af Nandrup" da de opnår deres adelsbrev, - og hvad mere er, Mikkel Andersen har tilsyneladende i 1418 (samme år brødrene får deres våbenbrev) beseglet et skøde til Dueholm Kloster med et signet med bjørnevåbnet. I det omtalte håndskrift har skriveren nemlig enkelte steder med rødt tegnet små heraldiske tegninger utvivlsomt udfra de vedhængende segl, og ved registreringen af dette brev tilføjet: "Circa tale signum" (omtrent et sådant mærke) og afbildet, hvad Oluf Nielsen, udgiveren af Dueholms Diplomatarium, kalder en "bjørneklo"; men som nok snarere må opfattes som et bjørnehoved.[17] (Figur 4)

Men de originale breve og med dem seglene er forsvundet for altid, da Dueholm Klosters brevkiste under kejserkrigen 1628 gik op i luer ved Nykøbings brand.[18]

Udfra Dueholms Diplomatariums breve er det imidlertid muligt at opstille en stamtavle for brødrene og deres slægt på Mors. (Figur 5)

Brødrenes fader Anders Vinter er kun kendt indirekte fra et brev dateret 22. sept. 1423, hvori Laurentius

Figur 5

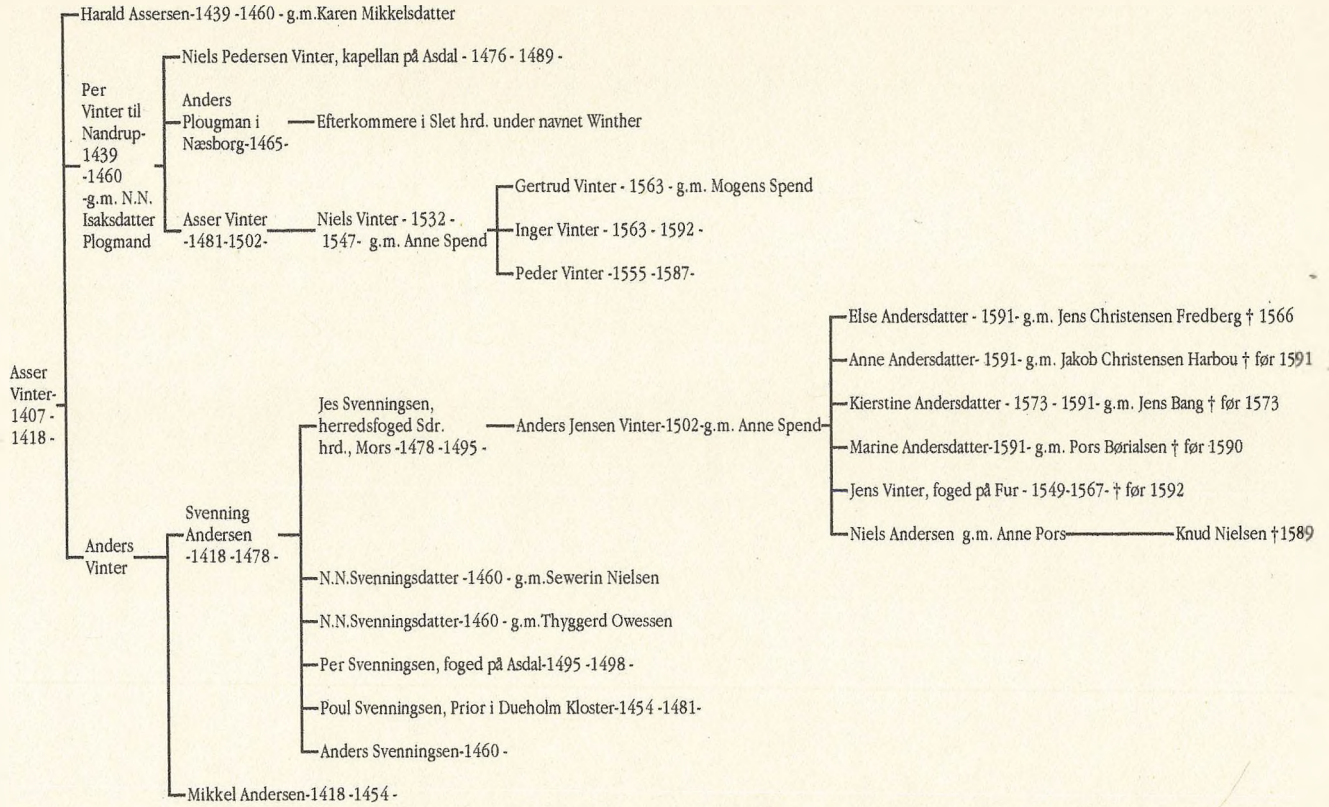

u.b.

½ Bjørn se tillige ACTA Nr. 15, 2000

Stamstavle over slægten Vinter. Årstallene angiver første og sidste år, hvor de enkelte personer er nævnt.

Johannis, kaldet "lille Lasse",[19] afstår sin gård i Sejerslev til Mikkel Andersen, som dennes fader Anders Vinter havde overdraget ham.[20]

Men gennem et gavebrev fra Svenning Andersen til en farbroder med det særegne navn, Harald Assersen,[21] får vi kendskab til bedstefaderens navn, Asser. Da der tillige eksisterer flere breve, hvori den samme Harald Assersen og den tidligere omtalte Per Vinter af Nandrup betegnes som brødre,[22] kan man heraf slutte, at de to slægter "Vinter af Vodstrup" og "Vinter af Nandrup" må have haft samme stamfader, Asser, og altså oprindelig er én og samme slægt.

En Asser Vinter optræder i to kendte breve fra henholdsvis 1407 og 1418,[23] og det må være vores Asser. Begge gange er han tilstede som tingsvidne. Ingen af stederne benævnes han som værende af adel; men i brevet dateret 18. jan. 1407 optræder han blandt andre lavadelsmænd, der heller ikke benævnes som væbnere, som vidne på Nørre Herreds Ting på Mors, da fru Elene, ridder Ebbe Strangesens enke giver en gård i Rolstrup til Dueholm Kloster. I dette brev kaldes han "Atzeri Vintersen", så den mulighed foreligger, at Assers fader har båret det gamle fornavn Vinter og at slægtsnavnet er opstået på den måde.

Asser Vinter havde altså 3 sønner: Anders Vinter, Per Vinter og Harald Assersen, der aldrig kaldes Vinter i kilderne; men det oldnordiske navn var vel også i sig selv markant nok.

Harald Assersen omtales aldrig i brevene som

værende væbner og et enkelt sted kaldes han beskeden mand.[24] Han har muligvis siddet i vanskelige økonomiske kår, for Per Vinter pantsætter 1439: "....myn kiæræ brother Haryld Acerssen myn gardh liggendes i Wodzstrup og al sin ret i Vodzstrup mark .... och skal han hawe fornæffnde gordh sinæ daghe frij och frælse och ey at løse aff hannum, mæn aff hans rætte och sandh arwingæ skal fornæffnde gordh løses for hwndryt march æffter hans død i godæ pænnongh och gævæ, som tha i Danmack ære gængx....".[25] Med denne usædvanlige passus, må Per Vinter have ment, at han sikrede sin bror en god alderdom. Harald Assersen overlader imidlertid 1451 Dueholm Kloster pantebrevet for 100 mark lybsk, på gården "han selv iboer". Endvidere giver han for sin og sin hustrus og andre pårørendes sjæles helsen en toft i Vodstrup. Svenning Andersen besegler som vidne .[26] Dette medfører en sag i 1460 rejst af Per Vinter mod prioren i Dueholm, da Harald Assersen ved at overlade pantet til klosteret har omgået de dertil knyttede betingelser. Per Vinter må have klaget til kongen, for dennes "hoffmæster hær Erik Ottæssen"[27] har befalet tre lokale adelsmænd til at være voldgiftsmænd i sagen. Dommen, der bliver afsagt i "Dwholms klosters Stowe" fastslår, at Per Vinters og Harald Assersens breve skal blive ved magt, og klosteret beholde gården i Vodstrup til den bliver indløst for 100 lybske mark.[28] Harald synes ikke at have haft nogen børn, for i det tidligere nævnte gavebrev fra 1451 skænker han med sin hustru Karen Mikkelsdatter klosteret alt deres rørendes gods, hvis de dør barnløse.

Derimod benævnes brødrene Mikkel og Svenning Andersens farbroder, Per Vinter, de fleste steder, hvor han optræder, væbner eller betegnes "af Nandrup". Han er stamfader til slægten "Vinter af Nandrup". Dennes søn, Asser Vinter og hans efterkommere fører den halve hvide bjørn i blåt, og det lykkedes for dem at bevare adelskabet, selv om det aldrig blev nogen stor eller velhavende slægt. De besad som tidligere omtalt hovedgården Nandrup i Flade Sogn på Mors i flere generationer til op i det 16. århundrede.[29]

Den ene af Anders Vinters 2 sønner Mikkel Andersen optræder ikke så ofte i kilderne, som sin broder Svenning; men han betegnes altid som væbner. 1420 giver han til Dueholm Kloster 2 gårde, en gård i Vodstrup kaldet "Høffgaard", han har arvet efter sine forældre (som han ganske vist samme år har pantsat for 20 mark til borgmesteren i Nykøbing, Esbern Snefogel, og som klosteret derfor skal indløse) og en gård i Sejerslev by, Hyldgaard, "for fordel og kærlighed, som Prior og Brødre har gjort og skal gøre ham både mens han lever og efter hans død".[30] Mon ikke dette brev skal forstås således, at Mikkel Andersen dermed har indgivet sig i klosteret? Derfor kunne man godt besidde jordegods, for 1431 skøder Mikkel til sin bror Svenning en gård i Tødsø, "Dætterbarnhawe" og en otting jord i Tødsø samt en otting jord i Bjørndrup.[31] Denne gård og en anden gård i Tødsø mageskifter Svenning Andersen samme år med Dueholm Kloster, således at han får 2 gårde i Vodstrup, som hans forældre eller broder tidligere har givet til klosteret.[32] Bortset fra adelsbrevet fra 1454 er det

sidste gang Mikkel Andersen nævnes i kilderne. Han er sikkert død kort tid herefter, for da Svenning Andersen 1460 overlader Dueholm Kloster den gård, han bor i for at blive klosterbroder, oplyser han, at det var den samme gård Mikkel Andersen "sist wti bode", hvilket kunne tyde på, at Mikkel Andersen på daværende tidspunkt er død. Det ser ikke ud til, at han har efterladt sig børn. Der må dog senere være gjort krav på Hyldgaard af arvingerne, for 1495 måtte klosteret indværge den, og da erklærer Jes Svenningsen, Per Svenningsen, Per Lauritsen, Palle Frandtsen og Boe Boesen ikke at have nogen rettigheder i Hyldgaard i Sejerslev by.[33] Jes og Per Svenningsen er utvivlsomt Svenning Andersens sønner, de tre andre personer nævnes kun denne ene gang i Dueholms Diplomatarium; men de må også have haft et arvekrav at gøre gældende på Hyldgaard og altså på en eller anden måde have været beslægtede med Mikkel Andersen.

Per Lauritsen er sandsynligvis en søn af den tidligere omtalte borger i Nykøbing, Lille Lasse, Laurentius Johannis eller Laurits Jensen, der sikkert har været brødrene Andersens morbroder. Han havde jo af deres far Anders Vinter modtaget en gård i Sejerslev, og det var i middelalderen usædvanligt, at man frivilligt overlod slægtens ejendom til andre end slægtninge. Et yderligere indicium er, at Lille Lasse også ejede en gård i Tødsø og at han flere gange beseglede til vitterlighed for Mikkel Andersen.

Det særegne fornavn Svenning må være kommet ind i Vinter-slægten gennem brødrenes mødrene slægt. Der kendes en Jes eller Johannes Svenningsen, der meget mu

ligt har været deres morfader og Lille Lasses far. Han optræder som vidne 1422 i to breve udstedt henholdsvis på Sønder herreds - og Nørre herreds ting, desværre ikke med angivelse af, hvor han har haft sin bopæl; men man kunne jo gætte på Sejerslev, hvor brødrene og Lille Lasse alle tre ejede gods. Han har ikke i samtiden været betragtet som adelig; men nævnes begge gange som den første blandt bønderne.[34]

Palle Frandtsen var borger i Nykøbing, han optræder blandt andre borgere som tingsvidne i et brev udstedt på Nykøbing ting d. 17. april 1501.[35] Hvordan han har været beslægtet med Mikkel Andersen er ikke klart, men han kan meget muligt have været gift med et barnebarn af Svenning Andersen. 1474 og 1481 er en "Niels Frendssen i Nørdroby" tingsvidne på Nørre herreds ting, og det er sandsynligvis hans broder.[36] 1485 optræder en Frende i Korderup, nuværende Kaarup i Lødderup sogn som tingsvidne blandt bønderne.[37] Det er sikkert den samme person som nævnes 1455 på Nørre herreds ting og der kaldes Frændy Nielsen.[38] Her drejer det sig formentlig om Palle og Niels fader.

Hvad Boe Boesen angår, - så lad os gemme hans mulige identifikation til senere.

Svenning Andersen benævnes i Dueholms Diplomatarium, de mange gange han optræder, væbner, og han brugte "Vinranke-Munk" våbenet . Hans segl er bevaret[39] og det viser den vinranke belagte bjælke. (Figur 6) Han tilbragte tilsyneladende hele sit lange liv på Mors ligesom

Figur 6

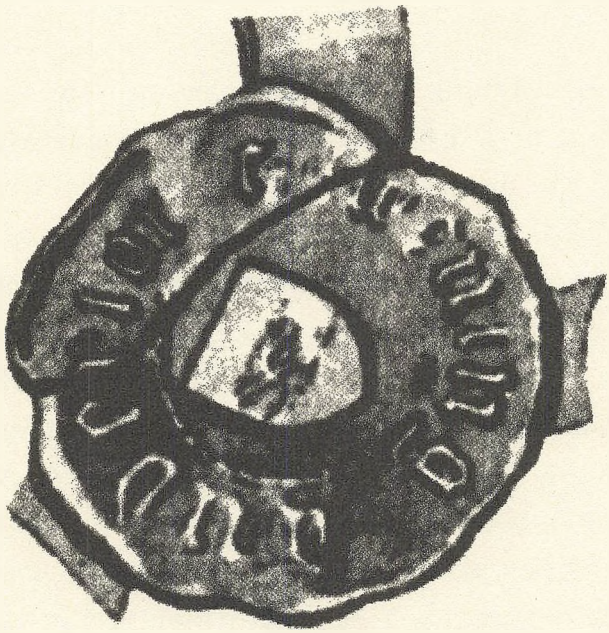

Svenning Andersens segl
(Danske adelige Sigiller: L v 102)

resten af slægten. Det er i hvert fald det indtryk, man får ved at læse de mange breve omhandlende ham i Dueholms Diplomatarium; - men det er måske kun den halve sandhed!

"Saalt kiæll"

Den 2. juli 1478 fik "velbyrdige mand hr. Jens Mattissen hans visse bud" på Alnst kirkegård et sognevidne, der vedrører vor historie (Alnst er det nuværende Als i Hindsted herred, nord for Mariager fjord. Als kirke og kirkegård ligger højt på en bakketop ud mod Kattegat med udsigt over hele sognet, så man har kunnet overskue hele det område, vidnet omhandlede). "12 dannemænd" vidnede: "at de har hørt af deres Forældre og dem selv vitterligt er, at den Strand, som ligger sønden for Herredsskel saa langt vester op til Bjærget og sønder til Per Hjortis Strand tager ved, har ligget og været brugt til Swenningh Andersens "garthe" og Swennyng og hans Forældre har haft den Strand i deres brugelige Hævd for deres rette Grund, Mand efter Mand, mere end i hundrede Vintre, og aldrig givet Kære på før nu, og er det ret Ledingsgods og Bondegods" .[40]

Senere den 13. aug. samme år fik Svenning Andersen "hans visse bud" på Hindsted Herredsting et tingsvidne af "8 Dannemænd", som vidnede: "at de så og hørte, at Sandemænd i Hindsted H. på fornævnte Ting kundgjorde

deres Tog, som de havde gjort i Alns S. imellem Bispen og Bonden, og det tilstod, så at fra Herredsskel sønder ind til de Ris, som står sønden fra "saalt kiæll" og vester op til Bjerghet, det var Bondens rette Grund".[41]

Svenning Andersen er et så usædvanligt navn, at muligheden for at det er en anden person end vor Svenning Andersen, brevene omhandler, formentlig ikke er stor. Kun på Mors og i de omgivende herreder blandt selvejerbønderne ses Svenning at være almindelig forekommende i senmiddelalderens Danmark, og selv der, var den eneste kendte Svenning Andersen, væbneren i Vodstrup. I Hinsted herred forekommer navnet Svenning ellers ikke i de kendte breve, bortset fra de to nævnte tingsvidner omhandlende Svenning Andersen.

Det kunne selvfølgelig i stedet dreje sig om Svenning Andersens barnebarn. Svenning Andersens ældste søn hed Anders[42]. Men Svenning levede i bedste velgående i 1460, hvor han indgav sig i Dueholm Kloster som klosterbroder, og han regnede øjensynligt med at leve mange år endnu. Poul Enemark har i en interessant artikel om slægten Gyldenstjerne undersøgt middelalderens opkaldelsesskikke og sandsynliggjort, at man først gav et navn videre, når navnets tidligere bærer var død[43]. I dette tilfælde måtte det indebære, at et eventuelt barnebarn af Svenning Andersen med det samme navn først kunne være født efter 1460 og derfor ikke ville have nået myndighedsalderen (denne var ifølge Jyske Lov 18 år) i 1478. I så fald skulle han have optrådt med værge på tinge og ikke kunne nøjes med at sende et "bud". Så det er overvej-

ende sandsynligt, at det er den gamle Svenning Andersen, der omtales i de to vidner fra Hinsted Herred.

Sognevidnet og det efterfølgende herredsvidne i 1478 fortæller os, at Svenning Andersen og hans slægt i over 100 år har ejet gods i Als, og at slægten der, har været kendt som bønder og ikke blev betragtet som adelsmænd. Svenning Andersen benævnes ikke som velbyrdig eller væbner og hans gods betegnes som ret ledings - og bondegods, det vil sige selvejergods. Brevene giver andre interessante oplysninger: Det er stranden, det drejer sig om, og vi får at vide, at Svenning Andersen og hans slægts gårde har ligget ud mod Kattegat og har haft brugsret til stranden, - og på grunden ned mod stranden har der været opført en saltkedel. Vi får også at vide, at det er "mellem bispen og bonden", der har været foretaget sandemændstog, og det må formodes, at det er bispen, der har gjort krav på hans strand og "saalt kiæll". Det fremgår endvidere, at Svenning Andersen er nærmeste nabo til "Per Hjortis strand" ; og, - af et andet vidne, som senere skal omtales, får man den interessante oplysning - , at den ovenfor omtalte hr. Jens Madsen, der erhvervede sognevidnet for Svenning Andersen, er ejer af Per Hjorts gård og strand og at han også besidder en saltkedel på stranden![44]

Svenning Andersen, må på dette tidspunkt have været meget gammel, han fik sit adelsbrev i 1418, og må da have været myndig. Han er sikkert født kort før år 1400, så i 1478 må han være omkring 80 år gammel. Han har derfor selvfølgelig ikke selv kunnet møde op for at skaffe sig sine breve; men han har benyttet sig af Jens

Madsen og et andet "bud" for at skaffe sig sine vidner.

Den omtalte bisp og nabo, der gjorde krav på Svenning Andersens jord, var bispen i Viborg. Domkapitlet ejede i forvejen mange saltkedler på Læsø og var også engageret i saltsydning i Hindsted Herred og ønskede nu sikkert at udbygge denne givende industri på Kattegatkysten.

I 1478 var der åbenbart kamp om saltkedlerne i Als, den 25. oktober dette år kendte kongen i Aalborg "en dom ved magt, som Anders Jacobsen, Ridder[45] , forhen havde afsagt om den Salt-Kiedel som laae ved Haslegaard i Als Sogn i Viborg Stift, synden hos dend anden side af Biskoppen af Wiborg hans Salt-Kiedel".[46]

Als er derfor med stor sandsynlighed slægten Vinters oprindelige hjemsted. Deres ejendom bestod af flere gårde strækkende sig fra herredsskellet i nord og syd på.[47] Als sogn er et bemærkelsesværdigt langstrakt sogn beliggende langs Kattegatkysten i hele Hindsted herreds bredde, og afgrænset mod syd af Mariager Fjord. Hvis den nævnte lokalitet "Bjerget" er identisk med det nuværende højdedrag Bjerget i Helberskov syd for Als, har det været hele den nordlige strand, slægten Vinter har haft ejendomsretten over. (Figur 7)

Saltfremstillingen foregik på den måde, at man samlede tang på stranden og brændte den, hvorefter man udvandt saltet af asken ved at udlude den med havvand. Derefter inddampede, "sydede" man saltlagen, hvilket foregik i store saltpander. Det salt, der herefter udkrystaliserede sig, blev samlet i forme og presset sammen til saltklumper, der så blev tørret i ovne til saltsten. Det produkt

Figur 7

Udsnit af Videnskabernes Selskabs Danmarkskort fra 1789-91 med Hinsted herred og Als Sogn.

man derved fik frem blev kaldt "sort salt" . Det har nok været farvet af tangasken. Det var derfor også af en noget dårligere kvalitet end det salt man importerede eller frembragte på Læsø ved inddampning af saltvand, der udmærkede sig ved sin hvide farve.[48]

Denne saltindustri bygget på tang, var vist nok noget ganske særligt; i det den ikke fandtes andre steder i Europa. På alle andre lokaliteter producerede man salt ved inddampning af havvand lige som på Læsø. Den har derfor også påkaldt sig flere udlændinges opmærksomhed. Vadstena-munken Peder Månsson, der døde som biskop af Vesterås 1534, skrev en bog, "Bergsbok", der bl. a. omtaler saltproduktion. Efter at have omtalt saltsydning i Norge og det berømte Lüneburger salt omtaler han saltproduktionen på Jyllands østkyst: " De som bor i Jylland ved havet, tager det græs, som driver i land med strømmen og kaldes tang og dynger det sammen og brænder det. Derpå tager de asken af tangen, fylder det i en tønde og slår først rent vand på det og laver lud deraf. Den lud syder de i store lerkar og det bliver til godt salt, og når saltet dannes, når det koger, øser de det op med en ske og tørrer det. De lerkar, som de syder salt i, der sidder saltet så fast i, at skeen ikke kan komme ind. Siden slår de karet i stykker og gemmer saltet."[49]

Også den polske officer Jan Pasek, der bl. a. opholdt sig i Ebeltoft under Karl Gustav krigen i 1659 interesserede sig for den særegne saltproduktion, og han beretter bl. a. om salt fremstillet af "græsset i havet", og at græsset mejes med jærnhager, der bliver hejst ned på

bunden med en snor, hvorpå man haler græsset op, og læsser det af på stranden og spreder det ud over buskene. Når det er blevet tørt brændes det, hvorved man udvinder "et udmærket godt salt."[50] Hvis man blev overrasket af regn, blev tangen fordærvet, og man skyndte sig at brede tangen ud i havvand, så det kunne drikke saltvand igen.

Den nordlige del af Als sogn består udelukkende af skov og mose, idet Lille Vildmose strækker sig næsten ud til kysten. Det er dårlig landbrugsjord; men den har kunnet levere rigeligt med brændsel i form af træ og ikke mindst tørv til saltfremstillingen, og der skulle bruges meget brænde for at holde kedelen i gang . Slægten Vinter var således i besiddelse af de to råvarer, der på denne egn var en uomgængelig betingelse for en saltproduktion, tang og brændsel.

Det er bemærkelsesværdigt, at det med få undtagelser var kirken, der ejede saltkedlerne og saltstrandene med de deraf følgende gode muligheder for saltsydning både på Læsø og Jyllands nordøstkyst; men måske var det fordi, den ved industriens begyndelse formentlig i det 13. århundrede ene besad den tekniske viden og kunnen, der var nødvendig for en økonomisk givende produktion.

Kystvejen langs stranden i hele Als sogns længde har fra gammel tid lydt navnet "Saltmandsvejen" og langs med den lå saltkedlerne, Viborg-bispens var beliggende ved gården Haslevgaard, Mariager Klosters saltkeddel ved lokaliteten Fruerlund.[51]

At det ikke var en ny industri i Als fortæller et tingsvidne fra 1419: "At Jon Wiffertzen[52] wor thend forste,

ther paalagde och opthog saltskat i Alnszsogen". Jon Viffertsen var død før 1410, så hans saltskat er sikkert indført omkring år 1400.[53]

Selv om det kun var "sort salt" familien Vinter var i stand til at fremstille, repræsenterede en sådan saltkedel og saltstrand med de indvindings - og afsætningsmuligheder, der hermed frembød sig, ikke des to mindre en meget stor værdi, om man så også skulle betale skat af fortjenesten.[54] - Kunne man erhverve sig adelig frihed og frelse, var gevinsten så meget større.

Familien Vinters saltstrand og kedel, "der i over 100 vintre, mand efter mand" havde været i familiens besiddelse, var derfor en værdifuld ejendom, som nok var en kamp værd for både adel og bisp.

Hr. Jens Madsen, der erhvervede det første sognevidne for Svenning Andersen, tilhørte slægten Munk med vinranken ligesom sin bedstefaders faster, den tidligere omtalte Marine Munk. Han var ridder og en anset mand, der blandt andet ejede Visborggaard og Havnøe i Hindsted Herred.[55] Slægten Munk havde i adskillige generationer været engageret i Hindsted Herred.[56] Jens Madsens fader Mads Jensen og bedstefader Jens Nielsen ejede Visborggaard og andet gods på egnen. Han har måske villet hjælpe den gamle Svenning Andersen med brevene for "gammel venskabs skyld", de førte jo samme våben, og var naboer forenede i de samme produktions - og handelsinteresser. Men det mest sandsynlige er, at han også ønskede at erhverve den omtalte jord og saltkedelen, og at det lykkedes for ham, for de to breve omhandlende Svenning An-

dersens gods i Als er bevaret gennem Grinderslev Klosters Arkiv, der et par århundreder senere netop tilhørte Jens Madsens efterkommere.[57]

1498 oplæste samme Jens Madsen på Hindsted Herredsting et gammelt lovhævdsbrev dateret torsdagen før pinsedag 1466, hvor i han bl. a. indværgede "alt hans gods i Alns sogn" og i dette brev ses det, at han først "...."warthe" 4 gårde i Als med al deres Tilliggelse og særdeles den strand, som den saltkedel på stander.... ". Beboerne i de fire gårde er nævnt og man bemærker "Gertrud, Per Hjortes husfrue" og Per Skadeland i to af gårdene. Per Skadeland må være et medlem af den kendte nordjyske lavadelsslægt, og i denne sammenhæng sandsynligvis Jens Madsens foged på stedet.[58]

Dernæst oplæste han "et kongens stadfæstelsesbrev": "....At han dømte ham forskrevne gods til....". Til slut oplæste han et mageskiftebrev udgivet af Biskop Laghe (Lave Stigsen Glob, Biskop i Viborg 1396-1429) med hans kapitels samtykke, hvor denne overlader Jens Madsens bedstefader, Jens Nielsen en gård i Als mod en fiskegård ved "Hawelsbroo" .[59]

Familien Munk havde altså i mindst tre generationer været i besiddelse af jord og gårde i Als, og dermed nærmeste naboer til familien Vinter.

Sagen var den, at bispen og domkapitlet i Viborg igen var begyndt at røre på sig. 1486 havde biskop Niels ladet indværge "Wiborg Bispdoms rette gods" i Hindsted Herred og " ....Item warde han til dette Gods alt dets Saltstrand og thaghmarck, så langt som hun har været brugt

vesterud i 50 år og mere ukæret til nu, Hr Jens Madsen taler derpå...".[60]

Så hr. Jens Madsen, og slægten Munk, kunne godt få brug for al mulig støtte herunder kongens mod den mægtige bisp.

Udover i Als sogn deltog Jens Madsen Munk tilsyneladende også i saltproduktionen på Djurslands nordkyst. I Nørager sogn omtales i 1530: "det saltkielsted, som her Jens Madsen i vere hafde".[61]

johannitterbroder

Før Svenning Andersen skilte sig af med sin værdifulde slægtsarv i Als, havde han afhændet det meste af sit gods i Vodstrup til Dueholm Kloster. Ja, afhændelsen af slægtens gamle jord i Als og saltkedelen var sikkert noget af det sidste, han foretog sig i sit lange liv.

Han havde øjensynlig planlagt, at tilbringe sine sidste dage bag klosterets mure, for 1452 skødede han to gårde i Vodstrup "....for sin og sine pårørendes sjæles salighed, for kost og fordel, som hans og hans dreng skal have i klosteret i hans dage....".[62] Den ene af de 2 gårde han skænker, Vestergaard er "en 6 punds gård" og det er en stor gård. Den har han 1440 pantsat til væbneren Lasse Borre for 60 mark sølv, og den skal klosteret indløse. [63] Vi

får også at vide, at den bebos af lavadelsmanden Jep Kat, en søn af Niels Kat til Frøslevgaard,[64] og han må i denne sammenhæng betragtes som fæster på stedet.

Dueholm var et johannitterkloster og mange adelige lod sig indgive i klosteret med tjenestefolk og bohave herunder husdyr. De fik så lov til at bygge sig en bolig i forbindelse med klosterbygningerne, hvilket indgik som en betingelse i den kontrakt, de tegnede ved indtrædelsen, - mod til gengæld at give gods til klosteret. Svenning Andersen havde tilsyneladende store problemer med at få sine krav opfyldt, og man kan se at han i to omgange i 1458 måtte føre sag mod Dueholms prior, Jens Bruun, for at opnå, hvad han havde krav på. Først ved biskop Jep i Børglums hjælp opnåede han forlig med prioren, således at han skulle have i "hans dawe" 16 lødig mark rede penge og det hus som Isak Plougman iboer "och thær met skulle the wære wenligh och wel forlichtæ"[65] [66]

Endelig 1460 pantsætter han til Dueholm Kloster den gård han nu iboer i Vodstrup for 200 lybske mark i guld, som klosteret må beholde til ejendom, hvis den ikke løses inden 4 år. Derfor skal klosteret i hans dage holde ham med øl og mad, hus og varme og nu straks give ham St. Hans Ordens klæder.[67]

Forinden havde han dog 1454 ved at give en gård i Vodstrup til klosteret sørget for, at en af hans yngste sønner, Poul Svenningsen kunne indtræde i klosteret på det vilkår, at prior og broderskab skulle optage som "....fuld brother myn kiære søn Powel Swenninghssøn i theris brøtherskab, och giwe hannem kors och eth goth par

nyth klæær och giøre hans kors øøli och introyæ, vm han siælff wyl, fyrst han kommer til skiels oldær...." vil han ikke blive i klosteret, da skal der til gengæld hver uge holdes messe for ham (Svenning), hans hustru og hans pårørende.[68]

Den ovennævnte gård, Svenning Andersen 1454 giver til klostret er en ødegård kaldet Krogsgaard, og han giver den med alle dens tilliggelser, "woth och thyffrt". Han har 1450 haft en sag med prioren om netop denne gård, som han har ladet bygge ulovligt i Vodstrups "fortæ och felligh" [landsbyens fælles jord] og opnår et forlig.[69] Men fire år senere i 1454 får Svenning Andersens "onde ånd", prioren Jens Bruun på Nørre Herreds Ting et tingsvidne vedrørende Krogsgaard, hvor synsmænd udtaler, at den var bygget i "fort och felligh och bwrde strax nedher brydes".[70] Det er sikkert derfor, at Krogsgaard bliver kaldt en ødegård, da Svenning Andersen samme år skøder den til klosteret for at sikre sin søn Poul, - dermed slap han jo også samtidigt for at bryde gården ned.

Det var en klog disposition, for Poul Svenningsen besluttede sig åbenbart for at blive i klosteret og fortsætte den gejstlige løbebane, faderen havde afstukket for ham. Han gjorde karriere og omtales 1470-1481 som Prior i Dueholm.[71] Svenning Andersen havde måske endnu en søn, der gik i kirkens tjeneste, for 1474 nævnes en Ebbe Svenningsen som sognepræst i Sejerslev, hvor slægten ejede gods.[72]

Slægten Vinters heraldik

Der er ikke bevaret segl fra de første generationer af slægten. Men den tidligere omtalte heraldiske tegning af et bjørnehoved ved Mikkel Andersens gave til Dueholm Kloster i 1418 synes at vise, at Anders Vinters sønner benyttede sig af bjørnevåbnet; således, at man må formode at alle slægtninge på det tidspunkt brugte det samme våben. Om det så heraldisk har drejet sig om et bjørnehoved eller en halv bjørn kan ikke afgøres, det afhang formentlig af signetstikkerens evner, senere var det i hvert fald en halv hvid bjørn i blåt, slægten "Vinter af Nandrup" førte.[73]

Det er tankevækkende, at den sjællandske slægt Hjort, hvis mest kendte medlem var ridderen Ingvar Hjort, der levede i begyndelsen af det 14. århundrede, førte et bjørnehoved i sit våben.[74] Slægten Vinters nabo, der boede på Jens Madsen Munks gård i Als hed jo Per Hjort, og han kunne teoretisk godt tilhøre den adelige slægt Hjort, og ligesom Per Skadeland være én af slægten Munks fogeder.

Men efter at de to brødre Mikkel og Svenning Andersen får deres våbenbrev, foretager i hvert fald Svenning Andersen et våbenskifte til våbenet med vinranken.

En forklaring herpå kunne være, at der har været en eller anden større uoverensstemmelse mellem de for-

skellige medlemmer af slægten, og at brødrene har villet markere en afstandtagen til resten af slægten ved at tage et andet slægtsvåben. Men slægtssammenholdet var normalt meget stærkt i middelalderens samfund. En antydning af, at der dog har været alvorlige problemer mellem de enkelte slægtsmedlemmer, har man imidlertid i et brev dateret d. 28. okt. 1439, hvor væbner Svenning Andersen af Vodstrup eftergiver sin farbroder Harald Assersen alt, hvad der har været i mellem dem, både på sin faders og egne vegne og overlader ham en ager i Nørtoft.[75] Dette sker samme år, som Per Vinter pantsætter sin gård i Vodstrup til Harald Assersen med den betingelse, at den først kan indløses efter dennes død og Svenning Andersen besegler pantebrevet til vitterlighed. Det kunne se ud til, at en forsoning mellem de enkelte medlemmer af slægten på dette tidspunkt har fundet sted, i bestræbelsen på at hjælpe Harald Assersen.

Uoverensstemmelsen må herefter være blevet bilagt, hvilket fremgår af, at de enkelte familiemedlemmer herefter ved flere lejligheder besegler for hinanden.

Det er i øvrigt bemærkelsesværdigt, at Mikkel og Svenning Andersen, i modsætning til deres fader og slægtninge i Nandrup, aldrig bruger slægtsnavnet Vinter i de mange dokumenter, hvor de optræder, og det samme gælder Svenning Andersens sønner; men slægtsnavne var jo heller ikke - selv blandt adelen - i almindelig brug i 1400-tallet.

Men en meget mere sandsynlig forklaring på brødrenes våbenskifte er, at Mikkel og Svenning Andersen,

selv om de tilsyneladende var adelige og førte våben i forvejen, ved den nære tilknytning til naboerne i Als, har opnået deres nye adels - og våbenbrev som undervasaller til slægten Munk.

Det er også meget muligt, at deres fader Anders Vinter har indgået et ægteskab med en kvinde, man ikke har regnet som adelig, og brødrenes adelskab derved af samtiden er blevet betragtet som mere tvivlsomt.

Jens Madsen Munks bedstefader, Jens Nielsen, har imidlertid gennem sin mere indflydelsesrige fætter Anders Ovesen Hvide med forbindelser til kongen, været i stand til at fremskaffe brevene og dermed knytte brødrene til Munk-slægten og sikre deres adelskab.

Dette forhold er analogt med Niels Knudsens adelsbrev fra 1455, som gives på forbøn af Jørgen Lauridsen Oxe med Svend Torbensen Udsens våben. Niels Knudsen har sikkert stået i et tjenesteforhold til Svend Torbensen Udsen. Jørgen Laudridsen har så været formidleren af henvendelsen via kongen til heroldvæsenet, der efter sædvanlige vasalregler har tildelt Niels Knudsen Udsen-slægtens våben.[76]

At Anders Ovesen i sit brev nævner frændskab, som en begrundelse for sin donation, kunne forstås som en hentydning til hans mødrene slægt Munk. Det var jo dem, han på en måde for slægtskab skyld hjalp ved at formidle adelsbrevet for de to brødre. Nogen direkte slægtsmæssig forbindelse mellem slægten Vinter og Munk - eller Hvideslægten kan i hvert fald ikke påvises.

At brødrene så også ved Anders Ovesens og

slægten Munks hjælp fik et mere kendt våben, samtidigt med at de på en måde blev medlemmer af en større og mægtigere slægtskreds, har utvivlsomt også spillet ind.

Den danske adelshistoriker Anders Thiset anså en slægts våben for at være fast inden for slægten, og personer, der førte samme slægtsvåben for at være beslægtede med hinanden. Et Heraldisk våbenskifte betragtede han som en sjældenhed, men måske var det ikke så sjældent endda.[77] Der findes i hvert fald flere kendte tilfælde, hvor en slægt skifter våben, og Thiset nævner selv adskillige. Slægten Strangesen (Bildt, Frost), der i en periode førte både det delte skjold og Langernes tre roser. Slægten "Griis af Slette", en lavadelig slægt, der ligesom slægten Vinter befandt sig på grænsen mellem selvejerbønder og adel, førte oprindeligt en ibskal i sit våben og skiftede det ud med et vildsvin. Slægten Trolles først kendte mand, Birger Knutsson Trwlle, førte et tredelt skjold, delt af et gaffelkors, dennes søn derimod er den første, der bruger det kendte våben med en trold.[78]

Endnu mere besynderligt er forholdet i den lille slægt Gjødesen, hvor to brødre har hvert sit våben. Den ene, Søren, en seksoddet stjerne; mens Erik fører en sky, hvorfra der nedskyder fire lynstråler. Sørens Gjødesens efterkommere derimod førte hverken stjerne eller lynstråler; - men en strøm på skrå![79]

Men det var nok sådant, at den korrekte heraldik ikke var så vigtig, når man befandt sig blandt lavadelen på grænsen til at glide tilbage blandt selvejerne.

Svenning Andersens efterslægt

Svenning Andersen ser ud til at have haft mange børn. Der kendes to døtre og med sikkerhed fire sønner; - men han havde muligvis flere.

Hans døtre blev gift med selvejerbønder, hvilket fremgår af gavebrevet i 1460, hvor svigersønnerne besegler til vitterlighed. ("Thygerd Owessen, Sewerin Nielsen, som min to dater hawe til husfruer").[80] Anders nævnes ligeledes i samme brev, som han besegler, og betegnes "min ældste søn", og ikke senere. Poul og muligvis Ebbe, der valgte den gejstlige vej, er omtalt ovenfor. Jess og Per vedkender sig som tidligere nævnt 1495 ingen ret at have i Hyldgaard i Sejerslev Sogn, en gård som Mikkel Andersen 1418 har givet til klosteret. At der ikke er flere af Svenning Andersens sønner, der nævnes i dette indværgningsbrev, skyldes sikkert, at disse er døde på dette tidspunkt. Ingen af de ovennævnte sønner ser ud til at have hævdet slægtens adelskab, men de har forsøgt at klare sig igennem på anden vis. En Per Svenningsen nævnes 1498 som foged på Asdal,[81] og det er formodentlig Svenning Andersens søn, der har opnået denne stilling hos den højadelige slægt Banner. Fattige lavadelsmænd havde en mulighed for at bevare deres adelskab som kirkens eller højadelens fogeder og dermed oven i købet en chance for social avance-

ment.[82] En "Jes Sweingsen i Staykier" er 1478 en af tingsvidnerne på Mors Sønder herreds ting, da Christiern Krag på hr. Niels Timmesen (Rosenkrantz) vegne får det vidne, at Blåbjerggaard i Rakkeby sogn var hr. Hans Podebusks rette arvegods.[83] Det må være den samme Jens Svenningsen der 1485 er herredsfoged i Sønder herred.[84] Det er muligvis også ham, der i 1502 besegler et skøde til Dueholm Kloster på en gård til Helligaands Kapellet, og da kaldes bonde.[85]

En Nis Svenningsen "af Frøslev" omtales 1441 i et brev på en sådan måde, at han kan anses som værende af adel.[86] Trap: Danmark mener, sikkert på grund af efternavnet, at han tilhører slægten Vinter af Vodstrup, og altså skulle være en søn af Svenning Andersen.[87] Nis Svenningsens søn, Morten Nielsen, skrives ligeledes "af Frøslev".[88] Formentlig har Nis Svenningsen indgået et godt ægteskab,[89] og har sandsynligvis tilgiftet sig denne gård.[90] Nis Svenningsen giver i det omtalte brev i 1441 jord til klosteret for et gravsted til sin familie og sønnen Morten bekræfter samme år gaven. Det betyder, at han på daværende tidspunkt må være myndig, så man må formode, at Nis senest kan være født omkring år 1400, hvorfor han ikke kan være Svenning Andersens søn. Fader og søn var snarere medlemmer af én af de selvejerslægter på Mors, der befandt sig på grænsen mellem selveje og lavadel, og hvor navnet Svenning var almindeligt forekommende. Derfor kan Nis Svenningsen og hans sønner godt have været beslægtet med Vodstrup-slægten, Svenning Andersen

havde jo sit særprægede fornavn fra sin mødrene slægt.

Godske og Mads Svenningsen, der også nævnes i Dueholms Diplomatarium, var selvejerbønder. Godske er et usædvanligt navn blandt bønderne på Mors; medens det er almindeligt forekommende i flere adelslægter. Godske Svenningsen, Mads Svenningsen og Thyge Beeg mageskifter 1456 med prioren i Dueholm Kloster om gods i Andrup og Ersløf ager og eng.[91] Samme år giver Godske Svenningsen to agre på Andrup mark (Frøslev sogn) til Dueholm Kloster.[92] Men om Godske og Mads Svenningsen var Svenning Andersens sønner er yderst tvivlsomt, da Svenning, selv om det andre steder i landet var et sjældent navn, som tidligere omtalt, var almindeligt forekommende på Mors blandt selvejerne .[93]

Foruden de ovennævnte personer tilhørende slægten Vinter nævnes der i Dueholms Diplomatarium 2 andre personer, Søren Vinter i Søborg[94] og Las Vinter i Skrandrup,[95] der begge er fæstebønder. Senere omtales en Anders Vinter i Søborg i 1481, sikkert Søren Vinters søn;[96] men disse kan ikke udfra kilderne indpasses i stamtavlen, selv om de godt kan have tilhørt slægten.

Svenning Andersens mange sønners fremtid har utvivlsomt været et stort problem for ham. Sin egen alderdom havde han jo sikret som johannitterbroder i Dueholm Kloster, og han må også efter sine mange donationer have opnået ro i sindet i troen på sin sjæls frelse; men det havde været dyrt. Det var lykkedes for ham at sikre én, muligvis to af sønnerne, ved at give dem en gejstlig løbebane. Men

arven til de resterende sønner og døtre kan ikke have været stor, når man tager hans mange donationer til klosteret i betragtning, også selv om salget af den gamle slægtsejendom i Als må have givet ham en betragtelig gevinst. De måtte leve som bønder. Kun én af hans mange sønner har tilsyneladende været i stand til at opretholde sit adelskab; men lad os vende tilbage til dette interessante spørgsmål senere.

Per Vinter af Nandrups efterslægt

Per Vinter er den først kendte ejer af Nandrup i Flade sogn. 1454 skænker han til Dueholm Kloster for sin, sin hustrus, børns og forældres helsen og for andre fordele, som han havde fanget af prioren og broderskabet, et bol liggende i Erslev med sådan skel, at han, hans hustru og børn skulle have frit lejersted [gravsted] i klosteret.[97]

Han har tilsyneladende ikke arvet Nandrup fra sin fader, hvis gods var beliggende i Vodstrup. En mulighed ville være, at han havde tilgiftet sig gården. I begyndelsen af det 15. århundrede fandtes der en lavadelsmand Isak Jonsen i Flade sogn på Mors. Han har været én af de lavadelsmænd, der socialt befandt sig på grænsen mellem selvejere og lavadel. De fleste gange betegnes han som bonde i kilderne.[98] 1450 giver han jord til Dueholm Kloster med sin hustrus, Anne Mikkelsdatter og sine to sønner, Nis og hr. Jons samtykke, for sin, sin hustrus og deres

forældres sjæles frelse. Den ene søn, Jon må være præst, siden han tituleres hr.. Til vitterlighed besegles gavebrevet af sønnen og præsten hr. Jon Isaksen og Per Vinter i Nandrup.[99] 1433 nævnes en Isak Plougman som proconsul [rådmand] i Nykøbing[100] og ligeledes1458 omtales han i forbindelse med det forlig Svenning Andersen da opnår med prior Jens Bruun. Isak er da i besiddelse af et hus ved Dueholm Kloster, som Svenning Andersen får lovning på.[101] Han kunne være én af de indgivne lavadelsmænd, der har planlagt at tilbringe deres alderdom under klosterets beskyttende mure. Nu er Isak da som nu et yderst sjældent navn, det er derfor højst sandsynligt, at det er den samme Isak Jonsen, der nu kaldes Plougman. Man kunne tro, at det så drejede sig om en ansat ved klosteret, der skulle drive klosterets jord. Men det er nok ikke tilfældet, det er meget mere sandsynligt, at Plougman er et slægtsnavn. For nogle år senere, før 1465, giver en Anders Plougman i Næsborg i Slet herred, to ejendomme i Næsborg til sognekirken.[102] Det vides ikke hvordan samtiden så på ham, om han regnedes for adelig eller ikke. Men de fleste af hans efterkommere kastede Plougman navnet bort og tog i stedet navnet Winther, og de var selvejerbønder. Hvordan hænger dette nu sammen? Jo -, hvis Per Vinter giftede sig til Nandrup, ved at ægte én af Isak Jonsen Plougmans døtre, er det ikke utænkeligt: men tværtimod højst sandsynligt at Anders Plougman er en søn af Per Vinter og N. N. Isaksdatter Plougman. Når han kalder sig Plougman og ikke Vinter, skyldes det måske, at han har arvet sin mødrene slægts gods i Næsborg, hvor Plougman-

navnet har været kendt. 1404 nævnes en væbner Jon Nielsen i Næsborg, det kunne godt dreje sig om Isak Jonsens far, hans sønner hed jo henholdsvis, Jon og Nis. Hvad der yderligere taler for denne teori, er at Anders Plougmans efterkommere kaldte sig Winther. Denne Winther-slægt i Slet herred. havde ganske vist mistet sit adelskab; men de var indgiftede i lavadelen i herredet og de efterlod sig en stor efterslægt. Mange kan føre deres aner tilbage til dem.

Den totalt ukendte lavadelsslægt, Plougman, kendes ikke fra litteraturen. Man har ikke engang kendskab til slægtens våben; men man kunne jo gætte på, at det har gengivet en plov.

I Dueholm Diplomatarium optræder Asser Vinter af Nandrup fra 1481 til 1502 i flere breve som vidne og det må være Pers søn. I året 1500 udsteder han et skøde til Dueholm Kloster på Bjørndrup i Tødsø sogn.[103]

1507, d. 13. 4. nævnes han sidste gang, idet han besegler et skøde, som Per Christensen udsteder til Per Madsen til Overgaard på Klitterup og Størup.[104]

En Jens Vinter, der tituleres hr., og altså må være præst, giver 1489 en gård i Fredsø, Lødderup sogn på Mors, som han har arvet fra sine forældre, til Vestervig Kloster. Lødderup sogn er nabosogn til Tødsø, så der er næppe tvivl om, at han tilhører slægten.[105] Det er højst sandsynligt den samme person, der optræder som vidne i fru Johanne af Asdals brev d. 18. aug. 1476 og da benævnes hr. Niels Pedersen, kapellan på Asdal og med omskriften i hans segl: *s ni..lai vinter*, burde der ikke være tvivl om, at det er Per Vinter af Nandrups søn.[106] Jes Mortensen

nævnes i det samme brev som daværende foged på Asdal, så den tidligere omtalte Per Svenningsen har på dette tidspunkt sikkert endnu ikke opnået stillingen som foged. Men mon ikke, det er hans slægtning kapellanen, der senere har hjulpet ham til denne eftertragtelsesværdige stilling hos den myndige fru Johanne.

Slægten Banner ejede gods på Mors. Allerede 1422 var fru Johanne Andersdatters mand Niels Eriksen Banner af Asdal herredsfoged på Nørre herreds Ting på Mors,[107] så han må på én eller anden måde have haft en ganske særlig interesse i området, siden han har ladet sig vælge til foged i Nørre herred, langt borte fra sit gods i Vendsyssel, en stilling, der som regel var besat med en selvejerbonde. Fru Johanne vedblev efter mandens død at have nær tilknytning til Mors og Dueholm Kloster, som hun skænkede jord og endvidere brugte som aftægtshjem for sin "møe Karin Madsdatter", som resten af sit liv blev fyrsteligt forplejet efter fru Johannes nøje anvisninger og hvor klosteret så til gengæld fik et par gårde i Vendsyssel.[108] Fru Johanne af Asdal har åbenbart også selv ønsket at få sit sidste hvilested i Dueholm Kloster, for ifølge Danske Atlas skal der i klosterkirkens søndre kapel have været en "Skiøn steen" over hende, udsmykket med hendes fædrene våben, den skaktavlede panter[109] Denne gravsten er nærmere beskrevet af Anne Krabbe i hendes håndskrift: "Judske antqviteter" i 1607. Den var lagt af Niels Eriksen Banner og Johanne Andersdatters datter, Ellen og bar følgende indskrift i leoniske hexametre:

"Anno post Domini semel MCDL bis et X sex
Hanc petram domina sculpi perfecit Helena,
Sub qua Johanna mater generosa sepulta
Illius ex anno mortis prostrata secundo"

("I året efter Herrens fødsel en gang 1450 og to gange seksten [d.v.s. 1482] lod fru Ellen denne sten hugge, under hvilken hendes velbyrdige moder Johanne ligger begravet; den blev lagt i det andet år efter hendes død").

Forneden på stenen var aftegnet hendes sidste husbonds våben (slægten Banner) og hendes fædrene våben: "Det blaa Panterdjur"med overskrifterne: "Domini Nicolai Erici" ("Hr. Niels Eriksen") og "Dominæ Johannæ Andræ" ("Fru Johanne Andersdatter") og herover et hexameter: "Armorum patris sunt hæc insigna matris" ("Dette er Faders og Moders vaaben").[110] Desværre eksisterer denne interessante sten ikke mere.

Niels Vinter til Nandrup, utvivlsomt Assers søn, møder vi første gang i 1532, hvor han flere gange optræder som kongens voldgiftsmand og ridemand sammen med andre af de lokale adelsmænd.[111] Han er også blandt de adelsmænd, der underskriver recessen i 1536. I 1541 er han én af dommerne i en landstingsdom[112] og 1545 taksères han blandt Nordjyllands adel med den mindste sum, 20 mark, som långiver til kongen.[113] Så særlig velhavende har han nok ikke været.

D. 29. juli 1544 tilskøder Offe Lawesen af Søgaard

i Nors sogn, Hillerslev herred. i Thy, Niels Vinter til Nandrup en eng liggende nord for Nors Sø.[114] På én eller anden måde udtrykker dette sikkert, at der har været slægtsskab mellem Niels Vinter og Ove Lawesen, der tilhørte slægten Rød, en gren af slægten Høg, med en halv sort vildorne i et hvidt feldt i våbnet, der på daværende tidspunkt var sunket ned i lavadelen. Det mest nærliggende ville være, at Ove Lawesen og Niels Vinter var svogre, og at Asser Vinter har været gift med én af Lawe Røds døtre.

1546 blev Niels Vinter sammen med andre adelsmænd udnævnt til voldgiftsmand i en sag om et stuehus i Viborg, som Anders Skeel til Hegnet og dennes medarvinger trættede med ærkedegnen i Viborg, Anders Skovgaard om.[115]

1547 optræder han i en rettertingsdom.[116] Det drejer sig om en sag mellem Eiler Lykke til Torp i Ræer Sogn, Hillerslev herred og den tidligere biskop i Vendsyssel, Stygge Krumpen. Der er ved ridemænd blevet foretaget indførsel [gjort udlæg] i en gård på Mors tilhørende Eiler Lykke for gæld til Stygge Krumpen, og han stævner nu de 5 ridemænd, Niels Lange, Niels Juel, Ivar Juel, Christoffer Rosenkrantz og Erik Nielsen til Kollerup samt Niels Vinter til Nandrup og Niels Kaas til Jølbygaard og deres "mettfylligere", som har foretaget indførslen i hans gård. Eiler Lykke fortæller, at han har betalt hr. Stygge Krumpen "hoffuitstollen, som wor otthe ssinds tiuge marck" og tilbudt, åt ville betale ham for "kost, thering, sckadegield og faldzmaal" af sine "bopendinge". - Det er åbenbart sagens

omkostninger, der ikke er blevet betalt og som har medført indførslen i Eiler Lykkes ejendom. Vi får senere at vide, at disse omkostninger beløber sig til 306 mark og 4 hvid, således at de udgør næsten det dobbelte af den oprindelige gæld. De 5 ridemænd, der var bosat langt fra Mors, må ved fuldmagt have overdraget indførslen til deres lokale standsfæller, Niels Vinter og Niels Kaas, der var bosat tæt ved begivenhedernes centrum. De to må først have været i Torp og bedt Eiler Lykke betale, for han fremlægger i retten et tingsvidne af Hillerslev herredsting, hvor 16 mænd vidnede og at de hørte og så, at Eiler Lykke havde "...ladett wdlede fore thennom iiij feiisse [fede] heiste oc noger andre heiste och øgh oc ther tiill meth lodtt handt frambere sadell, harnisck, gott kobber, guode dyner, senge kleder oc lagener, syn hynde Wogen [åbenbart herskabsvognen] meth andett mere boschab, som fultt giorde fore guode ware och gieffue oc ther tiill guldtt oc pendinge..." - Det har været et kosteligt syn at overvære. Eiler Lykke må have fyldt hele gårdspladsen med sit gamle brugte indbo lige fra sin krigsudrustning til sit slidte sengetøj, hertil kommer alle hans heste fra de "fede" til hans gamle øg. Ikke så sært, at der var 16 vidner tilstede. Det må have været et tilløbsstykke af dimensioner for den hele egn, og der må være gået frasagn om denne begivenhed længe!

Men Niels Vinter og Niels Kaas lod sig ikke overvælde af Eiler Lykkes vareudbud. Der fremlægges et brev som Niels Vinter og hans medfølgere på Torp har udgivet, som lyder at: "...Eyler Lykke hagde tilbudett thennom

gamble, forderffuitt heiste och gamell affredenn ssadle mett nogitt gammeltt harnsck oc gamble ssenge kleder, som the myente thennom icki att kunne wurdere nogenn werlig mandtt wdtt..."

Efter denne noget uheldige rejse til Torp, hvor man fornemmer, at Eiler Lykke og hans naboer mere eller mindre har haft øvrigheden til bedste, og fået sig et billigt grin på deres bekostning over de usle øg og de gamle brugte sengeklæder, har ridemændene åbenbart haft behov for et møde, hvor man kunne samle sig ovenpå Eiler Lykkes bemærkelsesværdige tilbud og drøfte situationen. Niels Lange, der åbenbart er leder og talsmand for ridemændene, fortæller, at de da var forsamlede i Nykøbing på Mors og skrev et brev til Eiler Lykke, hvor de tilbød ham et møde og ventede på ham en hel dag; men han mødte ikke op. Først herefter havde de foretaget indførsel i Eiler Lykkes gård, og de mente derfor ikke, at de havde begået ham nogen uret. At det var gået sådant til bevidnede: "...oc Las Jull paa sin hossbunds, Niels Winthers Wegne som forschrevet staar." [117]

Men den listige Eiler Lykke vinder sagen: Der er gjort uretmæssig indførsel i hans gård. Man må have moret sig meget over den historie på Mors og i Thy i det herrens år 1547.

Niels Vinter er død kort tid efter denne uheldige sag, for 1549 foretager fru Anne Spendsdatter til Nandrup, Niels Vinters enke, med sin ældste søn, Jens Vinter, som lavværge et mageskifte med kronen, hvor hun får en gård i Nandrup i stedet for en gård i Lødderup.[118] Hun har selv

Figur 8

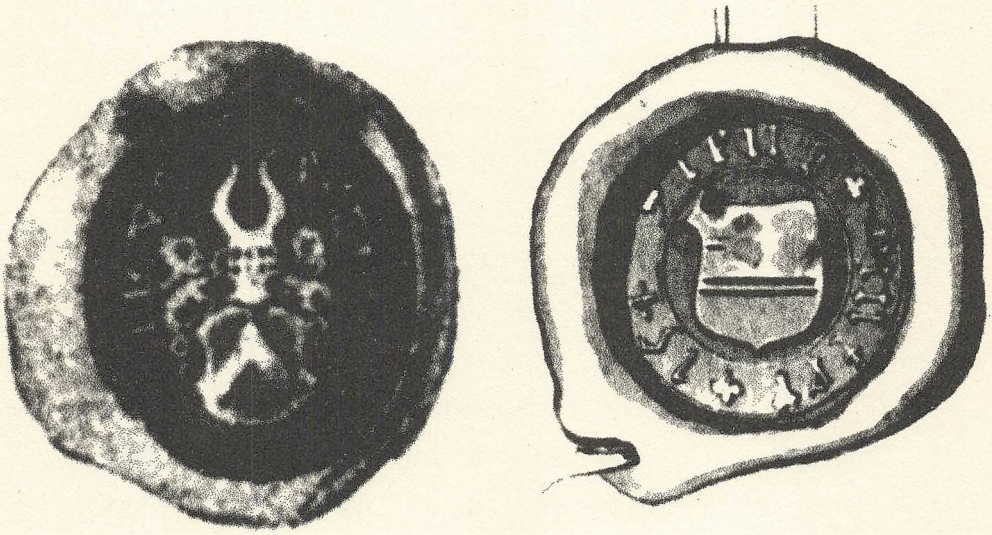

Anne Spends og sønnen Jens Vinters segl fra mageskiftebrevet den 15. 12. 1549
(Danske Adelige Sigiller: L LXV 34 og L V 103).

sammen med sønnen Jens Vinter beseglet dette mageskifte, og seglene er bevaret. Hun har brugt et smukt ringsignet med Spendvåbnet, sparren [119] og Jens et signet med "*Jens Vinter 154-*" omkring et skjold med - ikke som man skulle forvente Vinter af Nandrups våben, den halve bjørn; men - højst overraskende - bjælkevåbnet![120] (Figur 8)

I 1567 optræder en Jens Vinter i Lundegård på naboøen Fur. Han kaldes ikke væbner; men nævnes som den første blandt bønderne. Lundegård var Viborg Domkapitels gård og Jens Vinter har sikkert været foged der på stedet.[121] Allerede i1410 gav fru Maren Krabbe sin hovedgård Lundegård på Fur til Viborg Domkapitel for en daglig sjælemesse i et nyoprettet kapel i Furs Sct. Mortens kirke samt en årlig mindefest med hjælp af ikke mindre end 12 præster.[122]

Fru Anne Spend foretog på denne tid også andre mageskifter, måske forsøgte hun at arrondere sit beskedne gods i Nandrup.[123]

Peder Vinter af Nandrup, slægtens sidste mand, besegler Christian d. 4's hyldning i 1580 og bruger da et ringsignet med Nandrupslægtens våben, den halve bjørn. (Figur 9) Første gang vi hører om Peder Vinter er i 1555, hvor han er dommer sammen med andre adelsmænd på Viborg Landsting. På dette tidspunkt må han være myndig og han kan derfor senest være født i 1537.[124] I 1557 stævner han på sin moder fru Annes vegne Las Frost, fordi han er rømt af hendes tjeneste, og hverken fik "Kvittans eller Pasbord."[125] Så der er ingen tvivl om, at han er en

Figur 9

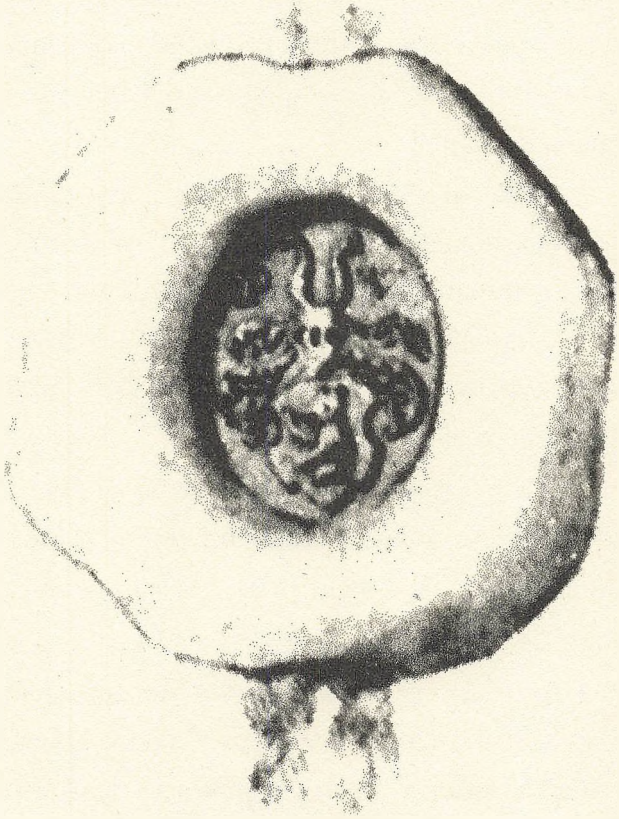

Peder Vinters segl ved hyldningen af Christian d. 4. 1580.
(Danske Adelige Sigiller: C II 1.)

søn af Niels Vinter og Anne Spend.

1563 udbrød Den nordiske Syvårskrig og den kom i høj grad til at præge livet for høj som for lav de følgende år. Ved siden af skatterne, som alle fik at føle, måtte adelen møde til krigstjeneste. Den 19. februar 1566 får Peder Vinter sammen andre adelsmænd befaling til at hjælpe med at "udtage Karle" til flåden,[126] og allerede d. 26. i samme måned får han ordre om at møde i København 8 dage efter påske for at tjene "til skibs". Han må sammen med så mange andre af lavadelen gøre tjeneste som befalingsmand på flåden.[127]

Vi får at vide at han i 1568 bor i Nandrup og at han foruden hovedgården ejer 2 andre gårde i sognet. Han har også sammen med moderen 2 gårde og 7 gadehuse i Tæbring sogn, Morsø Sønder herred, i forsvar, hvilket sandsynligvis betyder, at han har haft det omtalte gods i forlening eller i pant.[128]

I 1569 forlenes han med kronens part af tienden af Tødsø og Flade sogne, måske en belønning for vel udført krigstjeneste.[129] Det ser ud til at han i 1573 mister denne forlening.[130] Det skyldes uden tvivl en klage samme år fra kongens renteskriver, Peder Hansen, der er blevet forlenet med Mors og Han Herreds Provsti. Peder Hansen klager over, at han ikke får det "provstekorn" og den rente som provsterne før ham har oppebåret, og at kirkeværgerne vægrer sig ved at give ham det, han kan tilkomme. "Han mangler omtrent halvdelen af det, han kunne tilkomme sidste år." Peder Vinter er åbenbart én af de kirkeværger,

der har vægret sig for at udbetale "rente og rettighed" af 2 af kirkerne. Det oplyses, at han er kirkeværge for én (Flade) og har fæstet kronens part af tienden af det andet sogn (Tødsø). Lensmanden får ordre til at drage omsorg for, at Peder Hansen får "den ham tilkommende rettighed, da Peder Vinter ikke har noget dermed at gøre."[131] Men allerede året efter får Peder Vinter sin forlening af kronens part af tienden af de to sogne tilbage igen.[132]

Sidste gang Peder Vinter nævnes i kilderne, er d. 28. 2. 1587, hvor han erhverver sig et forleningsbrev på et bol i Nandrup.[133] Han er sikkert død kort tid herefter og skal ifølge Danske Atlas være begravet i Flade kirke. Han har tilsyneladende ikke været gift, og har ikke efterladt sig legale efterkommere.

Dog nævnes i 1620 en Jens Vinter i Nandrup. Han er ikke adelig; men det fremgår af akterne, at han tidligere af "salig Peder Vinter" er blevet forlenet med to gårde, og at denne forlening ifølge en forpligtigelse ikke må afhændes til andre end " ...til de Vinthers rette arvinger...". Jomfru Helvig Kaas, der nu ejer en part af Nandrup og bor på gården stævner Jens Vinter og vil åbenbart holde ham fast på denne forpligtigelse. Man må næsten ud fra de fordele Jens Vinter har fået af Peder Vinter regne med, at Jens Vinter har været enten en uægte søn, eller en søn af et ægteskab mellem Peder og en ufri moder.[134]

Niels Vinter og Anne Spend havde imidlertid også 2 døtre, nemlig Inger og Gertrud Nielsdatter Vinter, der begge 1563 får et pantebrev af kongen på en gård og et bol i Gærup i Hassing Herred, fordi de to søstre har lånt

kongen 156 1/2 jochimsdlr., 1 ort og 86 1/2 lod sølv.[135] Søstrene har ligesom så mange andre måttet bidrage til den kommende krig, og kongen kunne bruge alle de midler, han kunne skrabe sammen til udrustning af hær og flåde.

Inger forblev ugift, og fik efter broderens død, Ivar Kaas til Ørndrup som sin "rette værge"; men hun var utilfreds hermed, da han "...ikke skikkede sig således mod hende, hendes gods eller tjenere, at han kan være hendes værge..." og hun anmoder derfor i 1592 kongen om at beskikke hende Erik Lykke til værge, da hun er bange for, at der i fremtiden skal tilføjes hende skade ved Ivar Kaas Værgemål. Inger Vinters bøn bliver hørt. "...Da Kongen af Øvrigheds Embede bør tage sig af faderløse og hjælpeløse Børn og Folk...", befaler han "...Erik Lykke til at overtage Værgemålet for Jomfru Inger Vinter".[136] Erik Lykke var 1585-87 lensmand på Dueholm, så Inger Vinter må have kendt ham fra den tid. Han var i 1592 lensmand på Skivehus.

Gertrud derimod blev gift med et medlem af sin moders slægt Spend, Mogens Spend til Nørgaard (Nørre herred, Salling). Så Spend-slægten må på dette tidspunkt have været nært forbundet med slægten Vinter. Lad os derfor kaste et blik på denne slægt.

Anne Spend og hendes slægt

Anne Spend tilhørte en gammel uradelsslægt på Mors, der førte en sort sparre i et sølvfeldt, hvoraf navnet: Spend. Det er et mærkeligt sammentræf, at Spend-slægtens stamfader, Mikkel Pedersen træder ind i historien i slutningen af 1300-tallet nøjagtigt samme sted, nemlig i Tødsø sogn, hvor vi først træffer slægten Vinter. Men lad os vende tilbage til dette interessante spørgsmål senere.

Ifølge Anders Thisets stamtavle over slægten Spend i Danmarks Adels Aarbog var Anne Spend en datter af Godske Spend til Øland; men det kan ikke være rigtigt, for Godske Spend førte et helt andet våben end Anne Spend, hvis segl er bevaret, og tydeligt viser Spend-slægtens sparre-våben. Godske Spends segl ser derimod ud til at indeholde enten et våbenskjold med et takket skjoldhoved eller et skjold med fire opretstående spidser, og han tilhører derfor ikke, på trods af navnet, Spend- slægten; men en anden slægt.[137] Men han har sandsynligvis sit navn fra sin moder, der sikkert har været en Spend, uden tvivl en datter af Jens Spend til Udstrup (Ulfborg herred), der sandsynligvis ejede gården Øland, som han havde arvet fra sin mor (herom senere),[138] da Godske Spend ligesom Jens Spend skrives til Øland.

I sin stamtavle over slægten har Thiset anbragt

Godske Spend som søn af Anders Spend til Rammegaard (Vandfuld herred) på grund af hans fornavn Godske, da Anders Spend var gift med Mette Godskesdatter Friis, og Thiset derfor mente, at han måtte være opkaldt efter sin morfader.

Hvad der gør forholdene endnu mere indviklede er, at Godske Spends søn Mogens Spend til Nørgaard (Nørre herred, Salling) og søster Inger Godskesdatter Spend gift med Mads Johansen Pors begge brugte et heraldisk våben med en spidshue i skjoldet og den samme hue som hjælmmærke. Et våben der har meget stor lighed med slægten Kruses "jødehat"; men det er ikke muligt, at finde en forbindelse, der knytter dem til denne slægt.[139] Kan det tænkes, at Mogens Spend har forenklet våbnet med de fire oprette spidser til én spids og omdannet den til en spidshue? En rød strikket bonde-tophue, en nissehue? - Hvis man studerer Mogens Spends segl nærmere, kan man nemlig se, at huen er markeret som værende lodden! Det ville i så fald udfra et heraldisk synspunkt være en interessant og morsom udvikling. (Figur 10)

Under indtryk af det tidligere fremførte om en slægts heraldiske våben og våbenskifte, er det klart, at Anders Thiset ikke kunne få sig til at opføre Mogens Spend som søn af Godske Spend i sin stamtavle over slægten. Han var nu heller ikke klar over, at Godske Spend førte det fra Spend-slægten helt anderledes våben med de fire opretstående spidser. Men han havde kendskab til Mogens Spends, hans datters og søsters våben, og de var alle tre ens og med deres spids - eller tophue meget lig Kruse -

Figur 10

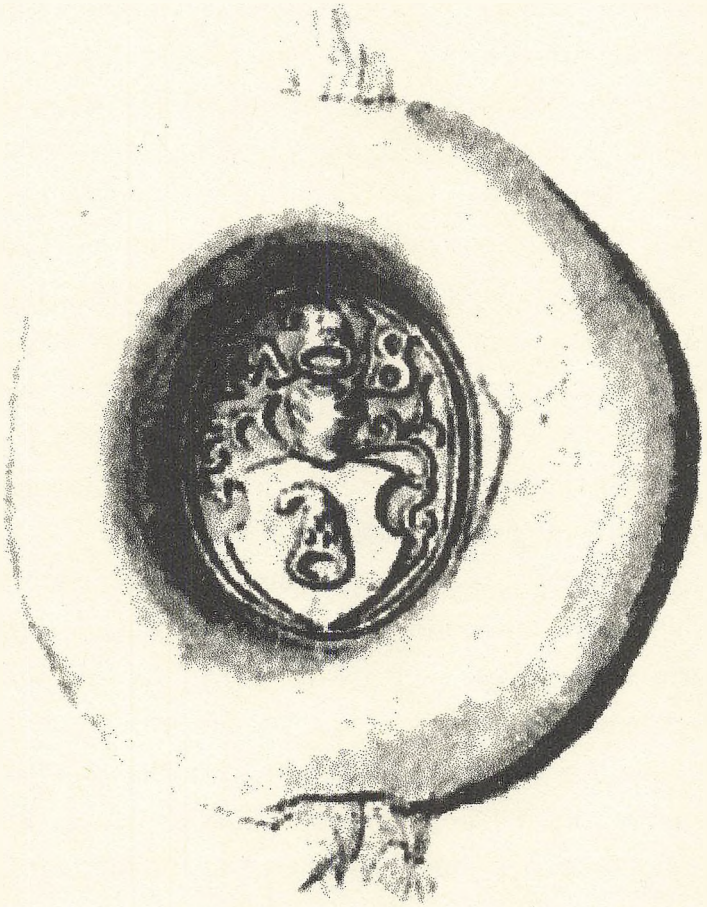

Mogens Spends segl
(Danske Adelig Sigiller: H LII 5)

slægtens, men da han heller ikke kunne finde nogen forbindelse her, lod han spørgsmålet stå åbent og henførte ikke Mogens Spend til nogen af grenene af Spend-slægten; men lod ham, hans søster og datter stå for sig selv.

Nørgaard som Mogens Spend skrives til tilhørte oprindeligt slægten Harbou, hvilket stemmer med, at Godske Spend var gift med Sidsel Mogensdatter Harbou, hvis fader ejede Nørgaard. Mogens Spend må have arvet denne gård, og senere får vi da også at vide, at Nørgaard er brændt, hvorfor han får et åbent brev, at han og hans søskende frit må nyde deres arvegods, de nu har i værge, skønt alle deres breve på godset er brændt. 1582 har han gods i pant af kronen i Gærup i Thy sammen med Peder Vinter, en lokalitet, hvor slægten Vinter i forvejen ejede en del gods. Det er naturligt, at de optræder sammen, for Mogens Spend var som tidligere omtalt gift med Gertrud Vinter, Peder Vinters søster. Det viser sig da også, at det gods de to svogre har i pant og som de samme år overlader til Ludvig Munk, lensmand på Ørum, er den gård og det bol i Gærup som jomfruerne Inger og Gertrud fik som pant for deres bidrag til kongen i 1563. Det bliver da også indløst for 157 dlr. 1 ort og 87 1/2 lod sølv, 1/2 dlr. og et lod sølv mere end det beløb de 2 søstre lånte kongen; men riget fattedes åbenbart stadig penge, for Ludvig Munk får lov til at beholde pantet på gården og bolet i Gærup for den samme sum.[140]

Som det ovenfor er omtalt, brugte Anne Spend sparrevåbnet og hun kunne derfor ikke være en datter af Godske Spend, ligesom kronologien heller ikke ville passe;

men hvem var hun så datter af? Hvis man undersøger godset Nandrups senere ejerrække fremgår det, at hun også må have været en datter af den tidligere omtalte Jens Spend til Udstrup og Øland. For senere, i begyndelsen af det 17. århundrede ses Nandrup at tilhøre slægten "Kaas med sparren", der til forskel fra slægten Spends sorte sparre førte en rød sparre i et sølvfeldt. Denne slægt må have erhvervet sig Nandrup enten ved arv eller medgift gennem Jens Spends barnebarn, Magdalene Mogensdatter Spend, der var gift med Mogens Kaas til Ørndrup, Karby sogn på Mors.[141]

Magdalene Mogensdatter Spend, hvis efterslægt arvede Nandrup, var en datter af Mogens Spend til Udstrup, Jens Spends eneste søn og Anne Spends bror. (Figur11) Mogens Kaas til Ørndrup og Magdalene Mogensdatter Spend havde en ugift søn, den tidligere omtalte Ivar Kaas til Ørndrup, der i 1592 var Inger Vinters rette værge, fordi han på daværende tidspunkt må have været hendes nærmeste mandlige slægtning. Der var da ingen slægtninge af hankøn tilbage af slægten Vinter.

I 1568 har man en række præsteindberetninger om ejendomsforholdene i Vendelbo Stift. Anne Spend er her angivet som ejer til en hel del gods både på Mors og i Hassing - og Refs herred. Hun kaldes dels til Nandrup, dels til Gærupgaard i Stagstrup (Hassing herred). I dette sogn har hun foruden hovedgården Gærupgård, der er en "4 pundz gaard", 3 gårde, et bol og et gadehus. I Ydby (Refs herred) har hun en gård. I Morsø Sønder herred ejer hun i Hvidbjerg sogn en gård og et gadehus og i Ørding sogn en

Figur 11

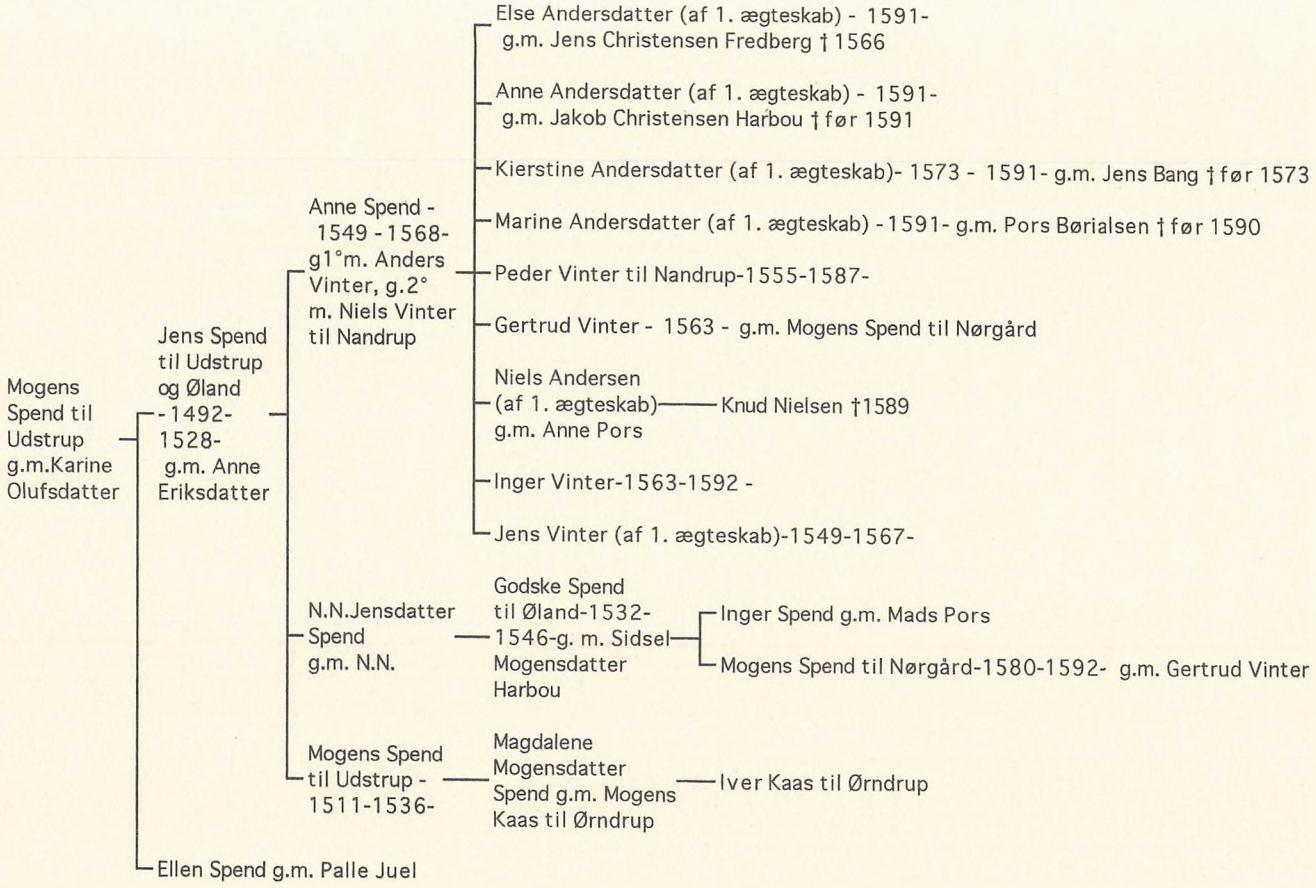
Mogens Spend til Udstrup g.m.Karine Olufsdatter
Jens Spend til Udstrup og Øland - 1492- 1528- g.m. Anne Eriksdatter
Ellen Spend g.m. Palle Juel
Anne Spend - 1549 - 1568- g1°m. Anders Vinter, g.2° m. Niels Vinter til Nandrup
N.N.Jensdatter Spend g.m. N.N.
Mogens Spend til Udstrup - 1511-1536-
Else Andersdatter (af 1. ægteskab) - 1591- g.m. Jens Christensen Fredberg † 1566
Anne Andersdatter (af 1. ægteskab) - 1591- g.m. Jakob Christensen Harbou † før 1591
Kierstine Andersdatter (af 1. ægteskab)- 1573 - 1591- g.m. Jens Bang † før 1573
Marine Andersdatter (af 1. ægteskab) - 1591- g.m. Pors Børialsen † før 1590
Peder Vinter til Nandrup-1555-1587-
Gertrud Vinter - 1563 - g.m. Mogens Spend til Nørgård
Niels Andersen (af 1. ægteskab) g.m. Anne Pors
Knud Nielsen †1589
Inger Vinter-1563-1592 -
Jens Vinter (af 1. ægteskab)-1549-1567-
Godske Spend til Øland-1532- 1546-g. m. Sidsel Mogensdatter Harbou
Inger Spend g.m. Mads Pors
Mogens Spend til Nørgård-1580-1592- g.m. Gertrud Vinter
Magdalene Mogensdatter Spend g.m. Mogens Kaas til Ørndrup
Iver Kaas til Ørndrup

gård. Endelig har hun i Flade sogn en gård og et gadehus. Sammenholdt med sønnen Peder Vinters gods må man betegne mor og søn som, om ikke velhavende, så i hvert fald yderst velkonsoliderede og tilhørende den bedst stillede del af den nordjyske lavadel.[142] Godset Nandrup takseredes da også i 1625 til 484 tdr. hartkorn.[143]

Slægten Vinter på Overgaard

Den ovenfor omtalte "mystiske" Jens Vinter med bjælkevåbnet, der pludseligt optræder i slægten Vinter af Nandrups stamtavle pirrer nysgerrigheden og fortjener en nærmere undersøgelse.

Hvis man kan se bort fra, at Jens Vinter har foretaget et våbenskifte, hvilket, selv om det selvfølgelig ikke kan udelukkes, alligevel må anses som usandsynligt, kan hans bjælkevåben kun forklares ved, at hans moder Anne Spend har været gift med et medlem af Vodstrup-grenen af slægten Vinter før hendes ægteskab med Niels Vinter af Nandrup, og Jens Vinter derfor er hendes søn af et tidligere ægteskab. At han betegnes den ældste søn, er moderens værge og dermed myndig i 1549, må betyde, at Anne Spend har haft flere sønner, og at hendes første ægteskab må have fundet sted før 1531.

Lad os nu undersøge, om der på dette tidspunkt findes andre adelsmænd med navnet Vinter på Mors, der

kunne tænkes at være fader til Jens Vinter.

I Sundby sogn på Mors ligger hovedgården Overgaard, der omkring år 1500 var i væbneren Peder Madsens besiddelse. Han er nævnt sidste gang i 1515 og tilhørte en ellers ukendt adelsslægt, hvor man kun kender Peder Madsen, der i sit våben førte en pil på en skråbjælke. I følge Trap: Danmark ægtede hans datter Johanne væbneren Johan Pors (søn af Jørgen Skadeland og Anne Pors) og deres søn Mads Johansen Pors og svigersøn Niels Andersen Vinter arvede Overgaard. Senere skrives dennes søn Knud Nielsen Vinter til Overgaard. Trap oplyser også, at Anne Pors, Johan Pors moder, boede på Overgaard i 1568, da Jytte Podebusk ejede gården.[144]

Den Mads Johansen Pors, der nævnes her, er vi truffet på før, han var gift med den tidligere omtalte Inger Godskesdatter Spend. Hans fader Johan Pors havde kastet sit gamle slægtsnavn Skadeland bort og i stedet taget sin moders navn, Pors.

Trap har sine oplysninger dels fra Pontoppidans Danske Atlas,[145] dels fra Danmarks Adels Aarbogs stamtavler over slægten Skadeland (Pors).[146] Men kan det lade sig gøre, at placere Niels Andersen Vinter og Knud Nielsen Vinter i sammenhæng med den indtil nu beskrevne Vinter-slægt?

Der er ikke bevaret segl fra hverken Niels Andersen eller Knud Nielsen, således at man herudfra kunne bestemme, hvilken slægt de tilhørte; men hvis man skal tillægge traditionen vægt, må der være en forbindelse til én af de to tidligere omtalte grene af slægten Vinter.

En besynderlig retssag

Knud Nielsen er kun kendt fra en mærkelig retssag, der fandt sted 3 år efter hans død, i 1592:

Den 23. september 1589, "ther hanndt laae paa hanns Sotthe- och Suige-Senngh, Three eller fiire Dage førenndt Gud kallede hannum", skulle han på Overgaard have udstedt et gældsbrev på 600 daler og et skøde på en gård, Sønder Bredal i Gudum sogn, til fru Margrethe Friis til Engelund i nabosognet Fabjerg. Begge sogne er beliggende ud mod Nissum Bredning i Skodborg herred. Fru Margrethe skal endvidere være i besiddelse af endnu et tidligere udstedt gældsbrev på 200 daler, der blot ikke fremlægges i retten. Hvordan hun har båret sig ad med at fralokke ham disse breve, melder historien ikke. Men det fremgår tydeligt, at det nok ikke er gået rigtigt til. Gældsbrevet er blevet foruddateret, det er ikke skrevet i vidners nærværelse, ligesom det ikke er beseglet med vidner, og det antydes, at Knud Nielsen ikke har modtaget nogen værdier til gengæld for brevene. Men fru Margrethe fremlægger dem nu og vil have sine penge. Hendes erfarne bror rigsråd Albert Friis til Haraldskjær fører sagen for hende. Det er klart, at arvingerne protesterer og vil have brevene kendt ugyldige. Arvingerne er: "Os Elskl. Else Anndersdaather i Thorup, Marene Anndersdaather i Kastrup, Anne Andersdaatter i

Kragstrup, Kierstine Anndersdaather i Dauling" samt Mads Pors til Overgaard. De fire søstre må være Knud Nielsens fastre. Mads Pors genkender vi, det er i følge Trap hans morbroder. Knud Nielsen har derimod tilsyneladende ikke efterladt sig hverken hustru eller børn. Skriveren der har skrevet gældsbrevet på Knud Nielsens begæring, har senere givet modstridende oplysninger bl. a. til Mads Pors adelige naboer, hvis vidnesbyrd herom til støtte for arvingerne fremlægges i retten.[147] Fru Margrethe har dels på Nørre Herredsting på Mors, dels på Landstinget i Viborg forsøgt at få dette vidnesbyrd omstødt; men uden held. Skriveren er også indstævnt, men det lykkes ikke at få den formastelige til at møde op i retten i København. Han fremlægger i stedet ved bud et ikke underskrevet brev, hvor han undskylder sig med, at hans travlhed som skriver forhindrer ham i at møde op! Så han har nok ikke haft helt rent mel i posen. Dommen bliver mærkeligt nok, at arvingerne skal vedgå arv og gæld.[148]

Knud Nielsens skøde og gældsbreve må have udgjort en større formue. Prisen for en almindelig bondegård var på daværende tidspunkt 50 daler (se herom senere), så de 800 daler svarer således til 16 gårde foruden Sønder Bredal! Hvordan han i det ellers fattige lavadelige miljø er kommet til denne velstand, får man ikke at vide; men man tager nok ikke meget fejl, hvis man antager, at han har arvet den, ikke fra sin moders slægt, den fattige Skadeland-Pors slægt; men snarere fra sin faders.

Knud Nielsen er sikkert kun en ung mand i 1589, hvor han dør, og det er formentlig forklaringen på, at han

ikke optræder i de samtidige kilder. Margrethe Friis må ved retssagen have erhvervet sig det meste af Knud Nielsens gods. Mads Pors og hans medarvinger udtaler da også at "...The huerckenn Guld eller Pendinge ephter hannum skulle hafue funditt eller bekommodt, och...," at Margrethe Friis "...største Parthenn aff forne Knud Nielsens Guodtz wedt unøigactig Pannt och Skiøde... will sigh tilholde..."[149]

Knud Nielsens fader og de fire søstres broder Niels Andersen Vinter kendes heller ikke fra samtidige breve. At der har eksisteret en Niels Andersen Vinter kan derimod ikke betvivles, hans enke, "Anne Nils Anderssens" er kendt.[150] Hertil kommer Knud Nielsens fire fastre med patronymikonet Andersdatter.[151] 1528 opgiver Huitfeldt en liste på 86 adelsmænd, som kong Frederik I. ville have med sig til Tyskland, og her i blandt nævnes en Nils Vinter.[152] Det kan selvfølgelig dreje sig om Niels Assersen Vinter til Nandrup; men, hvis denne Niels er den Niels Andersen, vi søger, kan han ikke være en søn af Anders Svenningsen, der jo var myndig i 1460 og derfor senest kan være født omkring 1440. Niels Andersens fader havde jo børn, der endnu var i live i 1592!

Der kan dog næppe være tvivl om, at "den ukendte Anders" må være Svenning Andersens barnebarn, og søn af enten Anders, Per eller Jens Svenningsen.

I en afskrift af en Lovhævd, som Niels Ottesen af Villerup[153] 1501 erhvervede på Vennebjerg herredsting i Vendsyssel, nævnes en Anders Jensen Vinter ikke som én af de 8 vidner, der også optræder i brevet; men som én af

to "Lovhefds-Høringer".[154] Det kunne godt være vort manglende led, og i så fald en søn af herredsfogeden i Sønder herred på Mors, der ganske vist af sin samtid tilsyneladende ikke blev betragtet som adelig; men som selvejerbonde. Hans søn kan imidlertid have indgået et heldigt ægteskab, der igen har bragt denne gren af Vodstrup-slægten tilbage blandt Lavadelen. Når Anders Jensen Vinter optræder helt oppe i Vennebjerg herred, hænger det sikkert sammen med at slægten Vinter på dette tidspunkt var så nært knyttet til slægten Banner på Asdal, hvor Per Svenningsen var foged og Niels Pedersen Vinter kapellan. Helt utænkeligt er det vel ikke, at Anders Jensen Vinter har overtaget farbroderens stilling som foged på Asdal.

Niels Andersen var gift med en datter af Johan Pors og dermed svoger til Mads Pors, hvilket ses af to breve udstedt i 1579. I det første brev forsøger "Anne, Niels Andersens" at mageskifte en gård i Fillerup, Odder sogn med kronen, idet hun ønsker at få den tidligere omtalte gård Øland i Thy i stedet.[155] 5 dage senere udgår der et nyt brev fra kancelliet, hvoraf det fremgår, at Knud Mogensen Løvenbalk vil mageskifte sig til "Anne Pors gård i Fillerup," og at kongen ligger i forhandling herom.[156] Men senere hører man ikke mere om denne handel, der ikke ser ud til at være gået i orden, for 1580 mageskiftede kronen Øland til Christen Prip.

Overgaard og slægten Pors

Niels Andersens svigerfader Johan Pors har overtaget Overgaard efter Peder Madsens død. Han skrives i følge Thiset i 1532 til en ukendt "Ovegaard" på Mors,[157] en gård som han skal have arvet fra sin moder. Men i 1540, hvor han er ridemand sammen med Niels Vinter til Nandrup[158] og sidste gang han nævnes i 1552, kaldes han Johan Pors til Overgaard. Han skal ifølge Trap have bragt sin moder med sig; men kan det nu være rigtigt? Præsteindberetningen i 1568 oplyser, at Overgaard da bebos af "en fattige enckjfrue Anne Porsdater vdj, och haffuer 1 gaard y sognen." Jytte Podebusk, hvis mand Knud Henriksen Gyldenstjerne til Aagaard døde samme år, og hendes børn, angives som ejere af gården. Det er ikke muligt, at gennemskue, hvordan Jytte Podebusk eller Knud Henriksen Gyldenstjerne er kommet i besiddelse af Overgaard, måske har de haft gården i pant. Men Anne Pors kan nu ikke have været helt ubemidlet, for foruden gården i Sundby sogn ejer hun også efter præsteindberetningen et bol i Stagstrup og et i Jannerup; men for den indberettende præst har hun sammenlignet med de andre adelige i sognet været fattig.[159] Denne Anne Pors kan ikke have været Johan Pors moder, det forhindrer kronologien, hun ville i så fald i 1568 have været nær ved de 100 år; men det må i

stedet dreje sig om hans datter gift med Niels Andersen Vinter, Mads Pors søster. Johan Pors må ligesom Niels Andersen være død før 1568. Muligvis har "den fattige enkefrue" så været nødt til at sælge eller pantsætte Overgaard.

Økonomien har utvivlsomt været anstrengt for familien Pors! 1578 får Mads Pors til Klitgård, "der for nogen Tid siden" har fæstet kronens part af korntienden af Sundby sogn og fået kongens livbrev herpå, tilladelse til at erlægge afgiften i penge i stedet for korn, da han har klaget over, at han lider stor skade både med fragt og på anden måde, når det skal sendes med skib til Aalborg.[160] Et halvt år senere henvender han sig igen. Han er kirkeværge for sin sognekirke, Sundby kirke og har indberettet, at kirken er meget "bygfalden på Tag, Loft og Mur og mangler Messehagler og andre Alterklæder; men ikke kan hjælpes af sin egen indkomst." Han får derfor lov til at oppebære afgiften af kronens part af tienden til kirkens istandsættelse - Så nu slipper han altså helt for at sende nogen afgift til Aalborg; men han skal gøre "klart regnskab" for anvendelsen af både kronens og kirkens part af tienden.[161] Endelig i 1587 får han brev på både Sundbys og Solbjergs tiende mod til gengæld at skulle "tjene Riget med en gerust hest deraf." [162] Alle gange kaldes han Mads Pors til Klitgård, der ligesom Overgaard er beliggende i Sundby sogn, og sikkert også er en del af arven efter Peder Madsen, muligvis er det den samme gård som Anne Pors angives som ejer af i 1568.

Det er mærkeligt, at Mads Pors slet ikke nævnes i præsteindberetningen fra 1568, for hans datter Anne

Madsdatter anføres her som ejer af 2 gårde og 2 bol i Stagstrup, Hassing herred, og kaldes da "fru Anne Madsdatter til Nørgaard". Men denne indberetning foregik også midt under Den nordiske Syvårskrig, og Mads Pors har sikkert ligesom de fleste af sine standsfæller været borte fra egnen og deltaget i krigen i Sverige. Hertil kommer, at det åbenbart på daværende tidspunkt for de indberettende præster ikke har været klart, hvem der var ejer af Nørgaard og det tilhørende strøgods i Thy. For en gård i Hørdum sogn, Hassing herred angives som ejet af "Sitzills arffuing y Nørgordt i Sallingh" (Sidsel Mogensdatter Harbou gift med Godske Spend og Mads Pors svigermoder) og et par gårde i henholdsvis Villerslev og Rested sogne er blot anført som tilhørende Nørgaard i Salling uden at der nærmere er gjort rede for, hvem der da var ejeren. Dette kunne tyde på, at Sidsel netop var død, og arveforholdene vedrørende hendes gods endnu ikke var afklaret.[163] Mads Pors hustru Inger Godskesdatter Spend må imidlertid sammen med hendes broder Mogens Spend have været "Sidzills" arvinger. Ifølge de da gældende arveregler har Mogens Spend arvet broderparten, to tredjedele og Inger én tredjedel af Nørgaard og hendes og Mads Pors datter, Anne har så boet på gården; senere skrives Mads Pors svoger Mogens Spend (hjemvendt fra krigen?) til Nørgaard.

1580 underskriver Mads Pors hyldningen og skrives stadig til Klitgård. Først efter Knud Nielsens død i 1589 ved retssagen efter denne i 1592 kaldes han "Mads Pors til Overgaard". Knud Nielsen må derfor enten have indløst eller købt Overgaard tilbage af Jytte Podebusk, og

Mads Pors arvet den efter Knud Nielsen.

Margrethe Friis ser ikke ud til at have haft held med at tilegne sig Overgaard ved retssagen i 1592, for 1662 takseres den til 24 tdr. hartkorn og tilhørte da Mads Pors sønnedatter Inger Pors, der også ejede Klitgård, som hun ganske vist 1648 måtte udlægge for gæld.[164]

Fire adelige søstre og deres mænd

De arveberettigede søstre, Knud Nielsens fastre er det heldigvis muligt nærmere at identificere, da deres bopæl er angivet i dommen. De fleste kvinder tilhørende lavadelen er fuldstændigt anonyme og optræder ikke i kilderne, så Niels Andersens søstre er et enestående tilfælde, som dommen har givet os i hænde, for at undersøge deres skæbne.

De ser alle fire ud til på dommens tidspunkt at være enker, - også dengang levede kvinder længere end mænd -; men de har været gift ind i miljøet, de tre af dem med kendte lokale lavadelsmænd og den fjerde med en selvejerbonde, søn af en anerkendt herredsfoged.

Else Andersdatter i Thorup, Farsø sogn, Gislum herred, må have været gift med Jens Fredberg til Fredbjerggaard i Farsø sogn. Jens Fredberg var et barnebarn af den i 1450 af Kristian I. adlede Jens Jensen Fredberg. Han nævnes 1543, hvor han takseres til beskedne 4 daler og 1552 i Fredbjerggaard.[165] Else Andersdatter var enke i

1592, hendes mand var død under Den Nordiske Syvårskrig sammen med Niels Madsen Skade på skibet "Solen" d. 28. juli 1566,[166] ved den danske flådes katastrofale forlis ud for Gotland, hvor der druknede over 6000 mand. Hun boede nu i samme sogn i Thorup eller Thorupgaard.

Marine Andersdatter i Kastrup i Testrup sogn, Rinds herred, var gift med Pors Nielsen Børialsen ud af den kendte nordjyske lavadelsslægt, der blev adlet i 1492. [167] Hovedgården Kastrup havde tidligere været i slægten Skadelands besiddelse. En slægtsfejde af saga-agtige dimensioner lå bag slægten Børialsens erhvervelse af gården. Thomas Skadeland til Kastrup dræbte i 1515 Morten Børialsen, "som han sad med sin husfrue i sin vogn på sin kirkevej." Hvorfor han overfaldt Morten Børialsen vides ikke; men Thomas Skadeland var en voldelig person, der 1507 måtte betale 60 mk. i bøde til kongen for et drab, han havde begået på en af kronens bønder i Hornum.[168] Han havde før mordet på Morten Børialsen tidligere "lemlæstet" denne, uden at Morten Børialsen havde anlagt sag mod ham og forlangt erstatning; - men han blev selv dræbt, da han skulle gribes, og blev derfor af kongen og rigsrådet dømt til at ligge på sine gerninger og hans brødre Jørgen og Niels Skadeland til at bøde for drabet.[169] Det er højst tænkeligt, at Kastrup er en del af den mandebod, Pors Børialsens bedstefader Poul Børialsen og dennes broder Jens Børialsen, Mortens brødre, modtog efter drabet fra slægten Skadeland.

Pors Børialsen må have haft en eng i forlening af

sognepræsten i nabosognet Simested. For denne eng, der tilsyneladende lå op mod Kastrups jorde, optræder i flere retssager. 1569 nævnes Pors Børialsen i en Landstingsdom mellem den omtalte præst, der boede i Eveldrup i Simested sogn og bønderne i Vesteris i Testrup sogn vedrørende skelsten på Kastrup mark, og han kaldes da Pors Nielsen i Kastrup.[170] Året efter er samme eng på Kastrup mark, igen emnet for en dom på Rinds herreds ting, og det oplyses da, at Pors Nielsen brugte engen, der tilhørte Simested Kirke og det tilkom ikke sognepræsten i Eveldrup at bortfæste engen; men lensmanden på Hald.[171] I Hald Lens jordebog for 1594, nævnes fru Maren i Kastrup som fæster af den samme eng tilhørende Simested kirke. Pors må være død før 1590, for dette år kaldes Marine Andersdatter enke.[172] "Fru Maren Andersdatter til Kastrup" nævnes blandt de "erlige og velbyrdige mænd og fruer", der 1594 på Gislum herreds ting blev stævnet af Valdemar Parsberg til Jernit og fru Beate Brahe angående det rette skel mellem Østrup, Nyrup, Morum, Mejlstrup og Vestrup marker.[173]

Deres søn Niels Pors og sønnesøn Jørgen Pors kaldes i modsætning til Pors Børialsen ikke "til", men "i Kastrup". Hovedgården Kastrup var blevet til en bondegård. 1579 kaldes den en jordegen gård, da kongen dette år overdrager kronens rettigheder i gården til Henrik Gyldenstjerne til Aagaard med ret til at han kunne tilforhandle sig den fulde ejendomsret.[174] - Så økonomisk og socialt gik det stærkt ned ad bakke, Jørgen Pors måtte gå fra Kastrup og sørgeligt nok endte han med at "vogte Klottrup

Hæ" [175] Men standsbevidst har Jørgen Pors alligevel været! Der eksisterer en "stamtavle" som han personligt har udfærdiget, hvori han opremser sine "salige adelige forfædre".[176] (Figur12)

Anne Andersdatter i "Kragstrup"var gift med Jakob Christensen Harbou til hovedgården Ørndrup i Vester Hornum sogn, Års herred, som han skrev sig til i 1552. Stamfaderen Knud Nielsen blev adlet i 1440. Slægten Harbou var på social deroute; men Jakob Christensens slægtning Christen Harbou til Restrup var gift med Kirsten, en datter af rigsråd og landsdommer Niels Clementssøn til Avnsbjerg og dennes hustru Anne Mikkelsdatter. Niels Clementssøns adelskab var yderst tvivlsomt, hverken hans fader eller moder er kendt, og det samme gælder for hans hustru, Anne Mikkelsdatter. Var adelskabet yderst tvivlsomt, var pengene til gengæld gode nok. Niels Clementssøn var en stor godssamler, der ved sin død efterlod sig en endog meget stor formue. Kongen konfiskerede da også øjeblikkeligt hans gods, da han hørte om dødsfaldet i 1518, formentlig for at sikre sig mod en eventuel mellemregning. Niels Clementssøn var jo bl. a. kongens skatteopkræver; men alt må have været i orden for nogle få dage senere frigav han godset til arvingerne.[177] Bortset fra de problemer Christen Harbou fik på grund af de mange retssager, der selvfølgelig fulgte i kølvandet på Niels Clementssøns død, må man betragte Christen Harbous giftemål med Kirsten Clementsdatter, som et yderst godt parti på trods af det tvivlsomme adelskab. Der er da heller ingen tvivl om,

Figur12

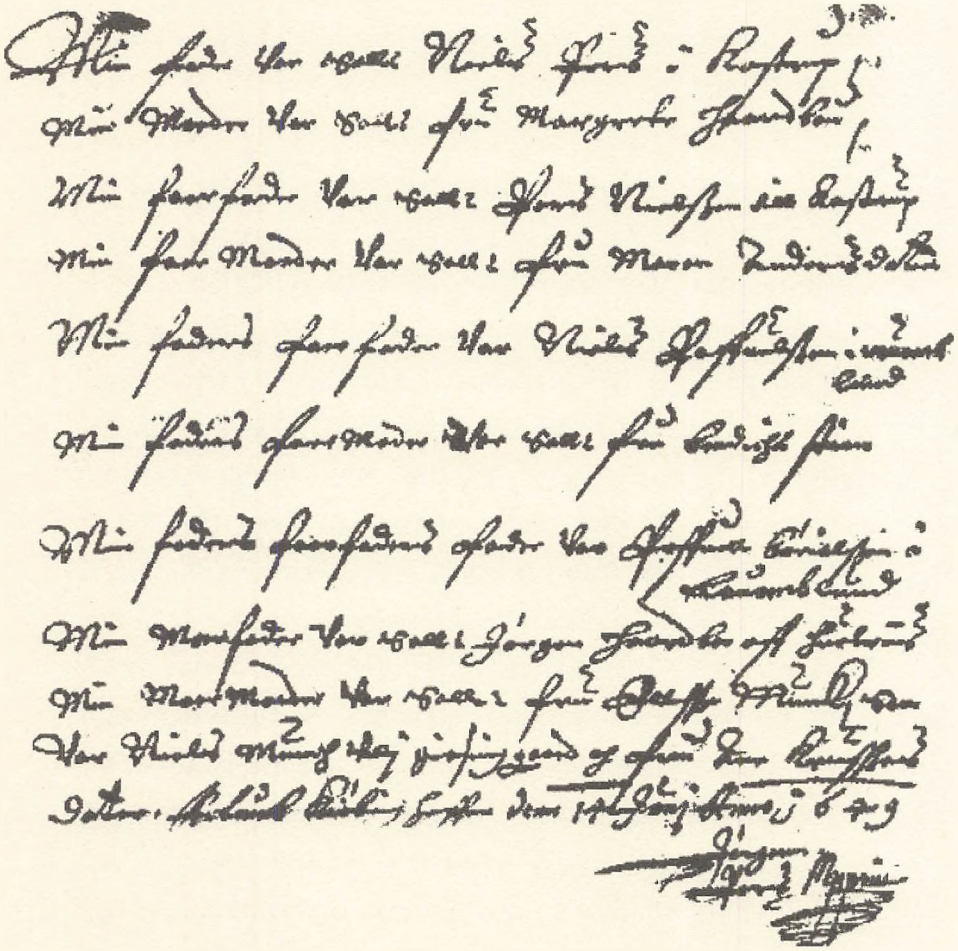

Jørgen Pors' anetavle (Genealogisk-heraldisk Selskabs arkiv, Rigsarkivet):

Min fader var salli Nieles Pors i Kastrup,
Min moder var salli fru Margrete Haardbou,
Min faer fader var salli Pors Nielsen till Kastrup,
Min faer moder var salli fru Maren Andersdatter,
Min faders faer fader var Nieles Poffuelssen i Roumb Lund,
Min faders faer moder var salli fru Bendicht Stien,
Min faders faerfaders fader var Pouffuell Børialssen i Roumb Lund,
Min moerfader var salli Jørgen Haardboe af Huolriis,
Min moermoder var salli fru Ellise Munk, som
var Nieles Munch udj Giersinggaard og fru Ane Krusses
datter.Actum Kiøbinghaffen denn 14. junj Anno 1649
Jørgen
Pors mppria

at det hjalp slægten Harbou gennem de værste kriser og sikrede dem en fortsat plads blandt lavadelen.

Ørndrup tilhørte kronen, og først 1558 mageskiftede Jakob Christensen Harbou sig til denne gård; men han skulle svare landgilde af gården på trods af at han var af adel! Han må være død før 1592, for da får fru Anne Andersdatter "i Krogstrup" et stadfæstelsesbrev på kronens og kirkens parter af korntienden af Vester Hornum sogn; men skal svare 3 pd. rug og 3 pd. byg til kronen og det samme til kirken.[178]

Den fjerde søster Kierstine Andersdatter "i Dauling", hvormed der menes det nuværende Dauding mellem Silkeborg og Horsens i Grædstrup sogn, Tyrsting herred, var gift med selvejerbonden Jens Bang, som 1558 af kronen fik livbrev på Rodvigsballe i Dauding og en del andet gods, "som hans fader nu har i værge."[179] 1573 får "Fru Kierstine Andersdatter, Jens Bangs enke," et "forleningsbrev på Kronens og Kirkens Skove, Jorder og Enge, som hendes husbond hidtil har haft i Værge", herunder gården Rodvigsballe og andet gods i Dauding.[180] 1584 får hun tilladelse til indtil videre at være fri for at svare gæsteri af den gård i Dauding, som hun selv bor på.[181] Men 1590 går der besked fra kancelliet til lensmanden i Skanderborg Len, Mandrup Parsberg, at han skal oppebære gæsteriet af fru Kirstine Andersdatters gård i Dauding.[182] Kirstine Andersdatter får dog året efter atter lov til at slippe for denne byrde, efter personlig henvendelse til kongen: "Da hun

har 6 faderløse børn og ikke har anden underholdning til sig og dem end den bondegård i Dauding, hun bor i" og da kongens fader tidligere har fritaget hende herfor.[183]

I Dauding nævnes 1535 og 1536 en Per Bang som kronens ridemand sammen med flere adelsmænd og enkelte andre storbønder.[184] Der er næppe tvivl om, at det er Jens Bangs fader. Han må have været en anset mand; i 1540 er han herredsfoged i Tyrsting herred, og i 1543 er han kongens voldgiftsmand sammen med 8 andre, hvoraf de fleste er af adel .[185]

Navnet Jens Bang giver umiddelbart associationer til storkøbmanden i Aalborg af samme navn, der byggede "Jens Bangs stenhus". Den kendte lokalhistoriker Carl Klitgaard har påvist, at Jens Bang stammede fra Horsens, og har forsøgt, at opstille hans stamtavle; men den indeholder adskillige dunkle punkter og personer.[186] Dauding ligger kun 20 km. nord for Horsens, og da navnet Bang ellers ikke optræder i blandt Horsens byaristokrati på dette tidspunkt,[187] er det højst tænkeligt, at Jens Bang og Kirsten Andersdatter i Dauding er bedsteforældre til storkøbmanden Jens Bang i Aalborg.

Da Herman Bang skrev sin roman "Ludvigsbakke" lod han Rodvigsballe i Dauding være ramme herom. Mon ikke han var bekendt med, at en Bang-slægt 300 år tidligere havde beboet denne ejendom, og det blandt andet var derfor, han valgte at lade handlingen ske her? Det ville have lignet ham, slægtsbevidst, som han var.

Anne Spends to ægtemænd

Ifølge Danmarks Adels Aarbog skulle Niels Andersen have været gift to gange, først med Anne Spend, og dernæst med Anne Pors. Men det første ægteskab med Anne Spend kan aldrig have fundet sted. Misforståelsen er sikkert opstået på baggrund af Jens Vinters segl med bjælkevåbnet, som gør en sådan slutning ligetil. Men som det tidligere er omtalt levede og boede Anne Spend stadig som enke på Nandrup i 1568, og Anne Pors var i live i 1579. Hvis Anne Spend har været gift 2 gange, må hendes første ægteskab være indgået før giftermålet med Niels Vinter til Nandrup, der var død før 1549, hvor hun var enke og hendes ældste søn Jens Vinter hendes værge. Skilsmisser var utænkelige i datidens samfund, og Niels Andersen kan ikke have været bigamist.

Men de to forskellige personer med navnet, Niels Vinter, der oven i købet må have levet nogenlunde samtidigt, har forståeligt nok skabt megen forvirring og misforståelse blandt senere tiders lokalhistorikere og genealoger. Hertil kommer Jens Vinters famøse segl med bjælkevåbnet. Hvis Jens tilhører Nandrup-linien, er det jo besynderligt at han benytter sig af Vodstrup-grenens bjælkevåben. Slægten i Nandrup havde jo ikke modtaget Munk-slægtens våben med den vinrankebelagte bjælke ved Anders Ove-

sen Hvides donation, og Peder Vinter, hans broder fører da også våbnet med den halve bjørn.

Jens Vinter var den ældste af Anne Spends sønner, og hvis det er ham, der senere optræder som foged på Fur, er det desuden mærkeligt og imod al sædvane, at hans yngre broder Peder Vinter overtager familiegodset i Nandrup, mens han selv tager tjeneste som foged hos Viborg bispen. Det forekommer derfor mest sandsynligt, at de to var halvbrødre, og at Anne Spend virkelig har været gift med et medlem af Vodstrup-linien før hun blev gift med Niels Vinter til Nandrup; - hun kan blot ikke have været gift med Niels Andersen!

Men hvis Anne Spend i et tidligere ægteskab har været gift med et medlem af slægten fra Vodstrup, og Jens Vinter er frugten heraf, må dette ægteskab være indgået senest omkring 1530. Jens Vinter havde jo nået myndighedsalder og var altså mindst 18 år i 1549, hvor han var moderens Værge; men mere sandsynligt er Anne Spends første ægteskab indgået adskillige år tidligere. Den eneste mulige ægtemand af vores beskedne udvalg kan da kun være Niels Andersens fader, den "ukendte Anders". Anders må så være død før 1537, da Niels Vinter til Nandrup og Anne Spends ægteskab senest kan være indgået dette år. Deres søn Peder Vinter er myndig i 1555, hvor han første gang optræder som dommer på Viborg Landsting. Spørgsmålet er så om Anne Spend også kan have været moder til Niels Andersen og de fire søstre?

For at komme dette spørgsmål nærmere, må vi forsøge at bore noget dybere i Anne Spends herkomst for

om muligt at finde indicier, der vil kunne sandsynliggøre, at Anne Spend også var moder til de 5 søskende.

Den rige provst

Anne Spend var, som det tidligere er påvist, en datter af Jens Spend til Udstrup og Øland, der ifølge Thisets stamtavle over slægten var gift med Anne Eriksdatter.[188]

Jens Spends fader, Mogens Spend til Udstrup var gift med Karine Olufsdatter "af Øland." Mogens Spends hustru fru Karine tilhørte en lille slægt, der havde hjemme i de søndenfjordske herreder. Slægten kaldte man "Sort". Men på grund af dens våben: 2 sorte sparrer omgivet af 3 sorte liljer i et sølvfeldt, er den også kendt under navnet, Liljesparre. På Sjælland fandtes en slægt med et fuldstændig identisk våben; men man kan desværre ikke knytte de to slægter til hinanden, selv om det højst sandsynligt, på grund af det særegne slægtsvåben, må dreje sig om den samme slægt.[189] Fru Karine var en søster til den rige provst på Mors og i Han herred, Henrik Olufsen, der ejede meget gods både på øen og i de omgivende herreder. Af de bevarede breve og ikke mindst det gods han efterlod til Dueholm Kloster samt det, der blev til overs til hans arvinger, kan man se, at han har været en endog meget stor godssamler. Provstiet "Mors og Han herred" var ellers et lille provsti med formentlig kun beskedne indtægter;[190]

men det fremgår af brevene, at han havde en del gods i pant. Mon ikke han har udlånt penge mod pant i fast ejendom, selvom det for en gejstlig mand ikke kan have været helt "efter bogen" og på den måde erhvervet sig sin verdslige rigdom?

Karine og provsten havde endnu en søster, Bodil Olufsdatter, der var gift med Godske Friis, som døde 1495. I 1502 bekræfter hun sin broders testamente og kalder sig på klingende jysk "herre Henrick Oluffsens jennesthe søsther och arffuinge"; men omtaler i samme brev også Jens Spend, der besegler brevet: "myn kiere swaffuer Jenss Spendt i Ølandt".[191]

I et kort uddrag af et udateret brev (men det må være udstedt efter hendes broder Henrik Olufsens død i 1502) overlader Bodil Olufsdatter Niels Clemensen til Blæsbjerg på kronens vegne godset Fovsinggaard og Fovsing Mølle, beliggende et par km. sydvest for Struer, og andet gods. Niels Clementssøn var da én af de mægtigste mænd i Nørrejylland, forlenet med Hind, Vandfuld og Ulfborg herreder og var fra 1505 tillige Landsdommer og Rigsråd. Bodil Olufsdatters overdragelse af sit gods til Niels Clementssøn er ikke sket frivilligt. Der må forud være foregået en retssag og en dom, som vi nu ikke har kendskab til, for Niels Clementssøn har skaffet sig et tingsvidne: At godset i Fovsing var kronens rette ledingsjord og gods, af hvilket, der var givet skat og skyld til Lundenæs. Kronen må altså have været af den formening og tillige kunnet bevise, at det omtalte gods tidligere havde været selvejergods, og derfor var uretmæssigt erhvervet, da adelen ikke måtte

tilegne sig selvejergods. Desuden kendes to ridemændsbreve, hvor Niels Clementssøn i det ene var indført i 8 gårde i Fovsing og en mølle sammesteds for bondeeje og ret ledingsgods; altså Bodil Olufsdatters arvegods. Det andet, at han for oppebørsel af forskrevne gods var indført i 4 gårde i Skodborg herred og en gård i Hjerm herred samt 2 gårde i Trans i Vandfuld herred for kost, tærring, skadegæld og faldsmål.[192]

Ikke alene har Bodil Olufsdatter således mistet hele sit store gods i Fovsing; men hun har også været nødt til at aflevere 7 gårde i "bøde og sagsomkostninger", så Niels Clementssøn og kronen har ikke taget blidt på den adelige enke! Man kan ikke komme bort fra den tanke, at det ikke ville have været så let at fravriste hende godset, hvis hendes retskyndige broder stadig havde været i live.

Han havde ellers gjort sit for at sikre slægten dette gods. For den 21. marts1483 fik provst Henrik Olufsen på kongens retterting i Holstebro et kongeligt stadfæstelsesbrev på sin fader Oluf Nielsens gods. Af brevet fremgår det, at dette gods netop var hovedparten af det gods, som Boldil Olufsdatter senere mistede til Niels Clemmensen og kronen. Det var beliggende syd for fjorden dels ud mod vesterhavet med tre gårde i Trans og én i Ferring og dels i det tidligere nævnte Fovsing. Vi får desuden at vide at han desuden ejede to andre gårde, Hedegaard og Damgaard. Provst Henrik Olufsen er gået grundigt til værks i sin bestræbelse for at skaffe sig kongens brev på sin faders gods, idet han fremlægger lovhævdsbreve udgivet på Hjerm herredsting, samt et brev af Viborg Landsting, der bekræfter

hans ret til godset.[193]

Man skulle herefter have formodet, at denne rettertingsdom, der tilkender ham godset, var nok til at sikre det for slægten i fremtiden. Men den gode provst Henrik havde desværre ikke taget en anden stor godssamler, den tidligere omtalte proceskyndige og berygtede rigsråd Niels Clementssøn i ed. Hans evne til at fravriste adelige enker og lavadelige smågodsejere deres gods er vel kendt. At han i dette tilfælde ikke erhvervede godset til sig selv; men nidkært ved proces skaffede det til kronen, har sikkert blot medvirket til, at han steg yderligere i kongens gunst. Da hans adelige herkomst tilmed var tvivlsom, er det ikke så sært at hans "adelige standsfæller" skumlede mod denne opkomling, der var kommet til ære og magt og oven i købet var rigsråd.[194]

Godset i Fovsing havde altså tilhørt Oluf Nielsen, der siges at have boet på den største gård i sognet, Fovsing Hovgård. I følge en gammel optegnelse i "Klevenfeldts Samlinger" skal der i Fovsing kirke have været en rude med hans våben. Han var gift med Mette Friis, en datter af Eske Friis til Vinderup og han skal endvidere have båret det farverige tilnavn: "Den sorte", hvad man så ellers skal ligge i det. Men mon ikke vi i hvert fald her har oprindelsen til slægtens navn, "Sort"?[195] Mette og Eske Friis tilhørte den Friis-slægt, der førte et af en skaktavlet skråbjælke delt skjold af blåt og rødt, et våben fuldstændigt identisk med det, slægten Rosenkrantz på daværende tidspunkt førte. Begge slægter var da også hjemmehørende i Sønderjylland, og det er på ingen måde utænkeligt, at det oprin-

deligt har været én og samme slægt.[196] Godset Vinderup, der var beliggende i Sahl sogn i Ginding herred, nævnes allerede i 1274, da marsken Jens Kalf erhvervede gården. Godset er så gået i arv i slægten Kalf, og Erland Kalf, der levede 1377, ejede den. 1422 nævnes "Henrik Friis af Wyndropp" og han har muligvis været gift med en datter af Erland Kalf og derefter overtaget gården. Eske Friis er sandsynligvis en søn af Henrik Friis, og Eskes datter Mette har formentlig bragt gården til sin ægtemand Oluf Nielsen.[197]

Oluf Nielsen skænkede "Borbjerg Præstebord" én af sine gårde "Lille Holmgaard liggende i Borbjerg Sogn med al den fornævnte Gårds Sø og Fiskevand, Ager og Eng, som nu tilligger og tilligget har, samt al hans Rettighed i Konner Jord i Nørre Hvam". I dette gavebrev kalder han sig prior i Stubber Kloster. Klosteret var et nonnekloster med egen priorinde og man må formode, at Oluf Nielsen har været klosterets verdslige administrator, han var jo gift. Til gengæld for Oluf Nielsens store gave skulle sognepræsten: "Lade holde for mig og min kære Hustru og vore Børn en Messe, Gud og hans hellige Moder Jomfru Marie til Ære, hver Søndag til evig Tid, og ønsker Guds Ve og Plage på hans store Vredes Dag over alle dem, som Gud til Vanære og hans Ords Tjenere til Fortræd denne min Gave videndes og villig nogen Tid forringer eller forringes tilsteder, og derfor tilbyder mig og mine Arvinger at fri og frelse fornævnte Gård og Sø, som forskrevet stander, til fornævnte Præstegaard for hver Mands rette Tiltale".

Brevet er dateret Sct. Thomasdag 1500, og blandt andet beseglet af biskop Iver Munk, der blev biskop i Ribe

1499.[198] Men på dette tidspunkt må Oluf Nielsen have været død i mange år, jævnfør at hans søn Henrik Olufsen 1483 fik sit kongelige stadfæsstelsesbrev på faderens gods. 1496 fik bispens official hr. Hans Knudsen da også et tingsvidne på Hardsyssels bygdeting som sagde, at "Holmgaard med al sin rette eje og tilliggelse" ... har hørt til Borbjerg kirke ... "af gammel Tid". Forklaringen på dette mærkelige forhold, er nok, at Oluf Nielsens gavebrev er udstedt mange år tidligere og brevet fra år 1500, der kun kendes i en afskrift, er en bekræftelse heraf.

Grunden til, at Oluf Nielsen har givet sin store gave til Borbjerg Kirke, er utvivlsomt, at han har ønsket, at få sit sidste hvilested i kirken, og med hjælp af den evige søndagsmesse opnå sin sjæls frelse. At han så også i sit gavebrev fremkom med den usædvanlige trussel om Vor Herres strengeste straf, hvis man snød ham, vidner om hans mistro til menneskeheden i almindelighed og den gejstlige stand i særdeleshed, den stand, han jo på en måde selv var en del af. - Det var nok ikke helt uden grund man kaldte ham: "Den sorte".

Om det nu har været frygten for "Guds Ve og Plage på hans store Vredens Dag", eller taknemmelighed over det "fede" Borbjerg præstekald, hvis bonitet skyldtes Oluf Nielsens gave, så fortsatte "sjælemesserne" også efter Reformationen i de følgende to hundrede år! Det må være kommet den højere gejstlighed for øre, der har krævet en forklaring, for det medførte i 1690 en indberetning fra sognepræsten om "sjælemessen": "Efter Reformationen og den salig Mands gode Intention er den optaget til en Lø-

verdags Gudstjeneste for dem, som gaa til Skrifte, som Præsterne siden Reformationen, Gud til Ære og Konfidenterne til Tjeneste, have til sligt som til en Søndags Tjeneste været forbundne i Henseende til den Forpligt, han har taget og de have givet (Gud Ære). Sligt af mine sal. Formænd eller mig aldrig endnu er forsømt, Gud lade det ej heller af mig eller mine Successorer forsømmes".[199] Om det fromme ønske er gået i opfyldelse, og i givet fald, hvor lang tid taknemmelighed og frygt for den guddommelige straf i fælles samdrægtighed holdt "sjælemessen" i gang, vides ikke. Men de gode præster i Borbjerg havde nu også meget at takke "Den Sorte" for! Om Borgbjerg præsternes velstand vidner endnu den smukke Holmgård præstegård bygget omkring 1750 på en holm ned mod søen (deraf navnet). Ikke mindst fiskeriet i søen var en god indtægtskilde, som naboerne desværre også havde et godt øje til, og det gik så vidt at præsten en søndag fra prædikestolen lod lyse både ål og ålestangere i band med det resultat, at vinterens ålefangst hermed forsvandt i en årrække for både læg og lærd![200]

I 1475 var provst Henrik Olufsen tilstede på Hundborg herredsting, hvor Peder Friis i Irup (Hørdum sogn, Hassing herred) fik det tingsvidne, at han ikke nedbrød Dragsbæk Mølle (Dragsbæk umiddelbart syd for Thisted).[201] Irup tilhørte ikke Peder Friis; men var bispen af Børglums ejendom. Vendsyssel Stifts daværende biskop Jep Friis tilhørte ligesom Peder Friis Henrik Olufsens mødrene slægt, slægten med den skaktavlede skråbjælke.[202] Denne slægt var i besiddelse af alle høje gejstlige stillinger

Figur 13

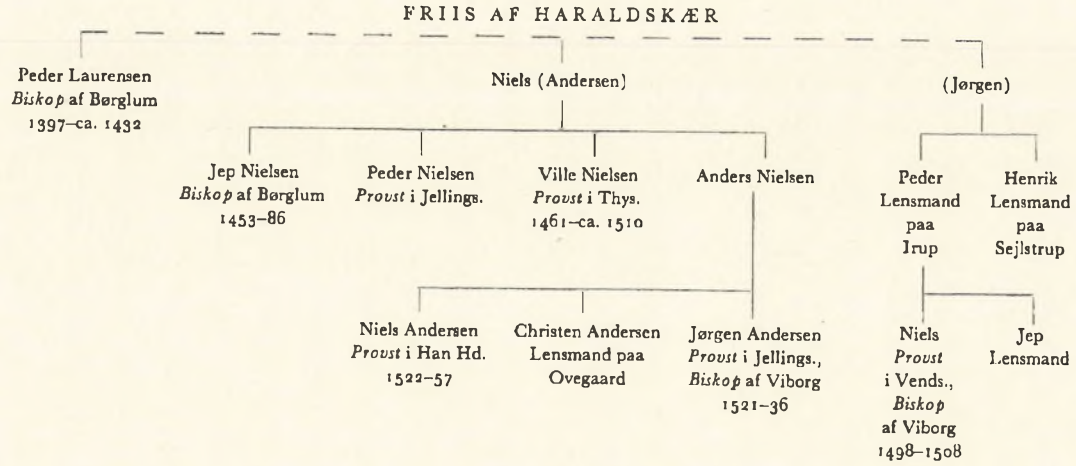

Illustration fra Troels Dahlerup: *Det danske sysselprovsti i Middelalderen* p. 255. Stamtavlen viser Slægten Friis af Haraldskærs nepotisme; men provst Henrik Olufsen og faderen prior Oluf Nielsen er ikke medtaget. De ældste led af Friis-slægten er usikre, og det vides ikke, hvor Oluf Nielsens hustru, Mette Eskesdatter Friis "af Vinderup" skal placeres. Men det bemærkes, at Peder Friis på Irup havde en broder Henrik, som havde bispegodset Sejlstrup i forlening. Eske Friis' fader hed jo også Henrik og kunne tænkes også at være fader til den noget dunkle Jørgen, således at Henrik Olufsen og de to lensmænd, Peder og Henrik Friis til Henholdsvis Irup og Sejlstrup, var fætre.

i Nordjylland i sidste halvdel af det 15. århundrede og Jep Friis uddelte med rund hånd provstier og forleninger til sine slægtninge. (Figur13) Det begyndte med Peder Laurensen, der var biskop af Børglum fra 1397-1432, senere kom så i rask rækkefølge, Jep Friis som biskop i Børglum, dennes nevø Jørgen Andersen som biskop af Viborg, forudgået af Peder Friis søn, Niels, der ligeledes opnåede at blive biskop i Viborg efter at han havde beklædt stillingen som provst i Vendsyssel. Bisperne Friis' begunstigelse af deres slægtninge blev tilsyneladende ikke betragtet med større mishag af datidens samfund. Det var almindeligt accepteret, at man, når man nu havde mulighed for det, hjalp sine mindre bemidlede slægtninge frem i verden. Jep Friis, der var biskop i Børglum 1456-1486, havde forlenet sin slægtning Peder med bispegodset Irup. Men der er nok ikke nogen tvivl om, at han også havde protegeret sin slægtning Henrik Olufsen og stået bag dennes udnævnelse til provst på Mors og i Han herred. - Ja det er endog højst sandsynligt, at han også har hjulpet faderen Oluf Nielsen til stillingen som "prior" i Stubber kloster.[203]

Nepotisme fra de høje gejstlige slægtninge var det skub, der skulle til, for at slægten Friis, der ved dens indtræden i historien omkring år 1400 var en typisk lavadelig slægt, ved århundredets slutning havde gennemført en hurtig social opstigen og nu befandt sig blandt højadelen.

Per Friis og hans hustru døde begge 1483 og blev begravet i Vestervig klosterkirke, hvor deres smukke gravsten stadig kan beundres. Den er forsynet med begges slægtsvåben: Friis og Banner. (Figur14) Det må have været

Figur 14

Per Friis og Kirsten Nielsdatter Banners gravsten fra Vestervig Kirke. På stenen angives begges dødsår til 1483. (illustation fra *Danske Adelige Gravsten* af Chr. Axel Jensen, Kbh. 1951, p. 36).

deres søn Niels, provst i Vendsyssel senere biskop af Viborg (1498-1508), der har bekostet denne sten.

Allerede i 1473 hører man sandsynligvis første gang om Henrik Olufsen, og ikke overraskende drejer det sig om jord og ejendom. En præst i Børglum stift, Oluf Laurentsen udgiver en skriftlig klage på Landemodedagen til ærkebispen i Lund over en præst i Ribe stift, der bærer samme navn som vor provst. Måske har Henrik Olufsen været kanik ved domkapitlet i Ribe, det var ikke usædvanligt for provsterne i Børglum stift;[204] men han kan også, før han opnåede den eftertragtigelsesværdige stilling som provst, have været almindelig sognepræst i Ribe stift. Præsten i Vendsyssel anklager Henrik Olufsen for med urette at have frataget ham betydelige mængder af både bohave, jord og ejendom.[205] Først i 1480 skal han ifølge det pavelige kancelli være blevet udnævnt til provst på Mors og i Han herred.[206] Men bureaukratiet i Vatikanets kancelli var ofte adskillige år bagefter. Når præsten i Børglum stift så sig nødsaget til at klage til ærkebispen og dermed ikke gik den sædvanlige komandovej, men valgte at forbigå sit eget overhoved, Børglumbispen, hang det sikkert sammen med, at han ikke regnede med at kunne opnå nogen støtte fra Henrik Olufsens slægtning i sin sag.

De følgende år træffer man Henrik Olufsen i Viborg. Han har åbenbart anskaffet sig en ejendom i byen. For 1479 får han et tingsvidne af Viborg byting, at Anders Nielsen, borger i Viborg, skødede ham sin gård i Sct. Mortens sogn, liggende "...syndhen fra wor frowe kirke-

gaard...".[207] 1476 er han medudsteder af en dom på Viborg Landsting, hvor domprovsten Hartvig Juel får dom for, at det er "en 40 marks sag" at hugge skov i kapitlets skov på Læsø m. m..[208] I 1480 er han igen tilstede på Viborg Landsting, som medudsteder af en dom. Også denne gang er det domprovsten Hartvig Juel, der får dom om inddrivelsen af Læsøboernes saltafgifter til Kapitlet.[209] Det ser ud til, at han nu på én eller anden måde er blevet tilknyttet domkapitlet i Viborg, siden han optræder som udsteder af domme på landstinget for domprovsten i dennes retssager for kapitlet. Det er sikkert også baggrunden for, at han har anskaffet sig en bekvem bolig i byen.

1482 får vi at vide, at Ivar Skøt, kongens bonde og sandemand i Hillerslev herred, pantsatte en ager i "Seln sogn" (nuværende Sennels) til provst Henrik "i Nors".[210] Ivar Skøt har været selvejerbonde, og når Henrik Olufsen kaldes i Nors, hænger det nok sammen med, at han, samtidigt med at han 1480 fik pavelig provision på selve provstiet, også fik Nors og Tved kirker.[211]

1485 har han sammen med svogeren Godske Friis brev på to agre i Vejrum (Hjerm herred).[212] Syv år senere i 1492 var de samme to, Henrik Olufsen provst på Mors og i Han herred og Godske Friis til Nebel tilstede, da sognepræst hr. Gregers Pedersen i Vester Vandet beviste, at Sct. Nicolai Mølle i Vester Vandet sogn (én af de møller i Klitmøller, hvoraf byen har fået sit navn) tilhørte sognekirken, Sct. Nicolai kirke.[213] 1493 får vi tilfældigt at vide, at provst Henrik havde en ødegård i Kåstrup (Hillerslev herred) i

pant af slægten Bild, under et søskendeskifte, der da fandt sted i dennne slægt.[214] Albrekt Nielsen Mus til Ullerup pantsatte år 1500 provst Henrik en gård i Hvidbjerg på Thy.[215]

I Dueholms Diplomatarium er der anført en liste over det gods, som Henrik Olufsen skænkede til Dueholm i den hensigt at midlerne skulle bruges til at omdanne Helligaandshuset i Nykøbing til et kloster, og opførelsen af et kapel for "De fjorten Nødhjælpere" i tilknytning hertil, hvor han selv skulle have sin grav og en daglig messe.

Han gav Helligaandshuset og dermed klosteret hele sin store ejendom på Mors undtagen en gård i Tødsø og én i Flade sogn. Det drejede sig om meget gods, både "købegotz och panttegotz". Alene i Mors Nørre herred blev det til 8 gårde og flere marker og agre, der ialt ydede én læst korn og 29 pund korn foruden 3 snese ål, smør, malt, 10 gæs, et får, skovsvin, "gesteri och andre smoskat". I Mors Sønder herred 6 gårde og et par enge med ydelser på ialt 16 pund korn, hvortil kom "andre smoskat". Hertil kom gods i Nors i Thy der gav 6 pund korn. Vi får desuden at vide, at han sammen med det øvrige gods gav klosteret sin gård i Nykøbing, der lå i gejstlighedens midte syd for Helligaandshuset og nord for Præstegildets hus, så den kunne ikke ligge mere centralt. Den var, som alt det andet, først og fremmest en gave til hans nyoprettede "De fjorten nødhjælperes Kapel" med den hensigt, at kapellanen kunne bo der, hvis han havde behov derfor. Gården lå jo for det formål yderst bekvemt, og kunne indgå i det kommende Helligaandskloster, som det var Henrik Olufsens tanke med

den hele donation. Dueholm Kloster havde travlt med at sikre sig denne store gave og fik for alle eventualiteters skyld kong Hans stadfæstelse af gavebrevet i 1507.[216]

Når Henrik Olufsen flere gange optræder sammen med medlemmer af slægten Friis, er det ikke tilfældigt. Hans moder var jo en Friis, og hans søster Bodil var gift med Godske Friis. Men hans moder og svoger tilhørte to forskellige Friis-slægter. Moderen var, som det tidligere er omtalt, udaf slægten med den skaktavlede skråbjælke; medens svogeren Godske tilhørte den Friis-slægt, der førte et rødt egern siddende på en blå bjælke i sit gule skjold. Denne sidste slægt Friis ejede fra midten af det 14. århundrede hovedgården Nebel i Vester Vandet sogn, en gård, der lå ud mod vesterhavet, og som derfor var stærkt udsat for sandflugt. Tiden og sandet har da også forlængst begravet den, selv om man flere gange forsøgte at undgå den uafvendelige skæbne ved at flytte gården mod øst foran sandet. Godske Friis, der døde 1495, synes at have været den sidste Friis på Nebel; måske er det sandflugten der allerede da har fordrevet dem, for Godske Friis' søn Niels slog sig ned i mere milde omgivelser syd for Limfjorden i Vadskjærgaard i Tørring sogn, Skodborg herred. Han må blandt andet have drevet fiskeri i fjorden, for 1531 krævede lensmanden i Vandfuld herred afgift af Niels Friis's fiskerbåd som af andre fiskere. Det drejede sig utvivlsomt om den såkaldte "sandtold". Men Niels Friis kunne bevise, at han kun fiskede til eget behov og slap derfor for tolden.[217] Mon ikke godset syd for fjorden var en del af Niels Friis' mødrene arv fra den rige provst? Slægten Krabbe må

herefter have overtaget det forblæste Nebel, for 1546 forsøgte Kjeld Krabbe til Nebel at fratage Vester Vandet kirke Sct. Nicolai mølle. Det var den samme mølle i Klitmøller, som de to svogre Godske Friis og provst Henrik i fælles samdrægtighed 1492 havde bevidnet tilhørte sognekirken.

Efter provstens død mødte Godskes søn, Niels Friis til Vadskærgård op 1522 på "Viborig Landztings radhuss" og stevnede prioren på Dueholm kloster for det gods, Henrik Olufsens havde givet til Det Hellige Trefoldigheds Kapel (Helligaandskapellet) for en daglig messe. Niels Friis mente: "...atthet var forlidhit gudz tienesthe i jen dafflig messæ for saa meghit gotz...". Niels Friis var også af den mening, at han burde have dette gods i forsvar, da han var provst Henriks arving. Men dommen gik ham imod, Dueholm Kloster beholdt godset. Om der skulle holdes mere gudstjeneste for det givne gods, måtte "...bispen aff Vendzitzel och the godhe brødher i Nykøbings præst gyldhæ haffue fuldt mackt att giøre thær jen endeligh skickelsæ oppa".[218] Hvad den regulære voldgiftsdomstol bestående af Børglum-bispen og Nykøbing Præstegilde er kommet frem til vides ikke.

"Nykøbing Præstegilde" bestod ikke, som man skulle tro, kun af gejstlige personer; men havde også verdslige medlemmer. Én af disse var Jes Pauelsen, der 1452 var blevet adlet på fru Mette, hr. Lyder Kabels efterleverskes forbøn.[219] Han oprettede 1464 sit testamente: Da han "...ær skrøbeligh til myn krop, tha hobes mig til gud, at ieg ær helbreyde til myn siæl." Han gav i den forbindelse meget gods til Dueholm Kloster, hvor han udvalgte sig

sit "leygerstedh" (sit gravsted) og det fremgår endvidere af testamentet at prioren "...holder myne gildebrøder aff prestegilde oc myne wenner til mad oc øll, som thet sigh bør, the som mig følge til grawe..."[220] Gravøllet var betalt.

Men efter reformationen stod sagen bedre for Niels Friis. Den daglige messe for Henrik Olufsens sjæl ophørte, og en del af grundlaget for den store donation var dermed borte. Niels Friis fremkom derfor igen med sit krav på provstens gods. Den daværende prior, magister Jacob, må have anset det for klogest, at indgå et forlig. For Niels Friis til Vadskjærgaard fik en gård " til euindelig eie, oc den sag skulle ey komme lenger, oc det andet skulle bliffue till closter her effter som til forne." Magister Jacob tog derefter provst Henriks gods til sig og "..holt der sex siuge folck aff fraa den tyd oc end till hand døde." [221]

Helligaandshuset

I Nykøbing havde der fra gammel tid ligesom i de fleste andre købstæder eksisteret et hospital for syge og fattige, Helligaandshuset, også kaldet "Det Hellige Trefoldigheds Kapel" (Figur15). Det var beliggende nord for byen ved åen og var stiftet af byens borgere, og dette hospital havde Kristoffer af Bayern tilladt dem at have "i værge og forsvar"[222] ; men Dueholm Kloster forsøgte omkring 1445 at tilrane sig denne stiftelse. Klosteret havde jo som et johannitterkloster selv hospitalsfunktioner og mente åbenbart at én velgørende institution i byen var mere end nok. For at opnå dette, havde man udtænkt en snedig plan. Klosteret påbegyndte "af egne midler" opførelsen af et Helligaands Kapel i Sct. Clements sogn utvivlsomt i tilslutning til det eksisterende hospital og ved hjælp af en regulær pave bulle, som man åbenbart havde udbedt sig samtidigt med, at man startede byggeriet, fik Dueholm Kloster tilladelse til at fuldføre byggeriet, og endvidere, - hvad der sikkert hele tiden havde været meningen -, et løfte om, at hospitalet skulle være en del af Sct. Hans Orden til evig tid, dog "sognekirkens ret ukrænket".[223]

Er der nogen, der kan nikke genkendende til denne åbenbart middelalderlige metode, hvormed man kan få et ikke helt regulært projekt listet igennem det irriterende

Figur 15

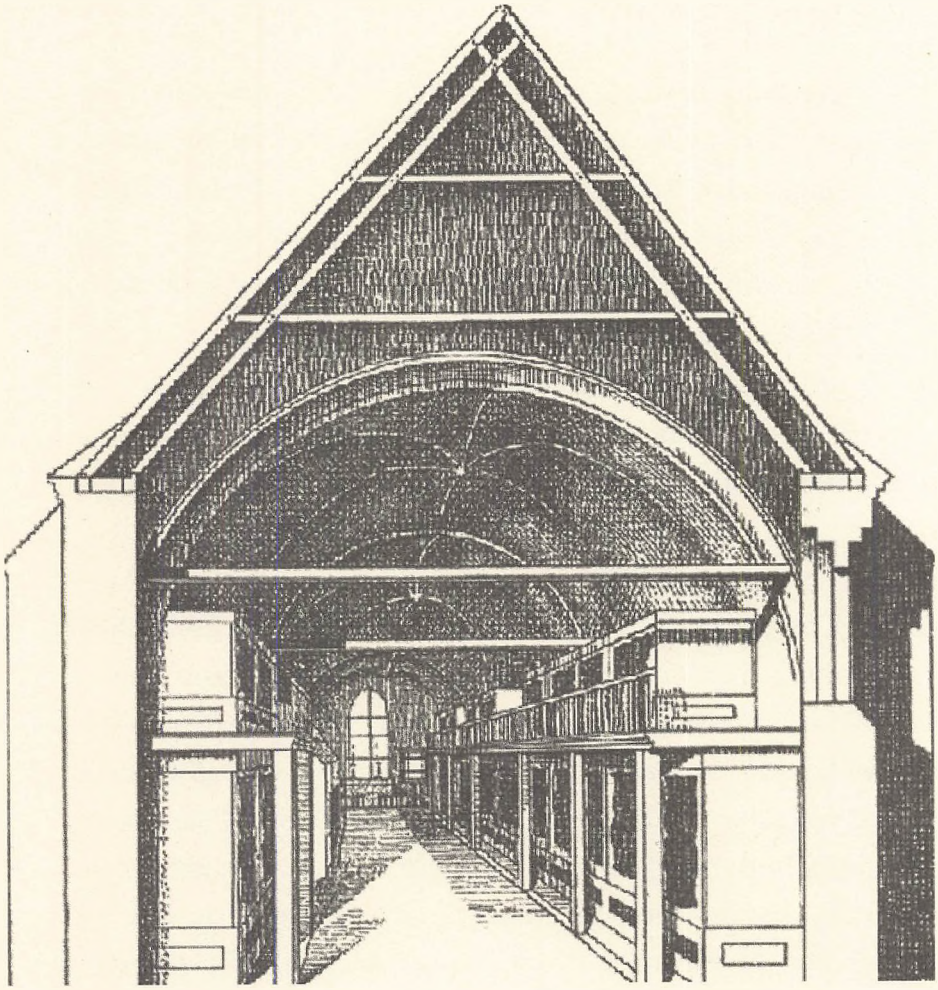

Der eksisterer desværre ingen illustrationer af Nykøbing Mors Helligaands Klosters indretning; men denne illustration fra Nykøbing Falsters lignende Helligaandshus (Traps 3. udgave) gengiver på enestående vis indretningen af hospitalet. Bemærk de to etager med alkover og den frie midtergang

og forsinkende bureaukrati?

Denne effektive, men noget tvivlsomme overtagelse af borgernes Helligaandshus, der må have fundet sted omkring 1445, medførte naturligt nok en klage til kongen. De fleste af brevene om denne strid er borte; men man kan se, at Biskop Gert af Børglum[224] støttede Dueholm Kloster, og forbød klærke og lægfolk at have med kapellet at gøre uden priorens og brødrenes samtykke.[225] Kong Kristian I. henlagde imidlertid 1451 Helligaandshuset til sognekirken Sct. Clemens, hvis sognepræst skulle styre og forsyne kapellet med gudstjeneste "... och andre stycke, som thær till hører, som thet kan skelligsth, och gudhelligsth till gaa." Samtidigt forbød han alle " ehuo the helsth ere, och besynderlig wore borgher i Nykøbing..." at forhindre sognepræsten i at udføre sin gerning.[226] Men kong Frederik I. overlod igen i 1528 borgmestre og råd i Nykøbing Helligaandshuset, og forbød Dueholm Kloster, at have med hospitalet at gøre, da klosteret åbentbart havde forsømt det "...och ey wpholldet fattige mendiske till føde eller klede etc...". Men også, og sikkert ikke mindst, fordi "..vii som en konning vdi Danmarck en rett patron thær till er..." og klosteret uden "...vore forfedres samtycke haffue forhwerffwit met wrette aff pawen vti Rom och velldeligen met dom och bandt taget ether till...". - "Papisteriets tid" var forbi![227]

Niels Lange havde efter Reformationen i 1539 fået Dueholm Kloster i pant for 1000 daler. Men han skulle holde bygningerne vedlige og underholde priorerne og brødrene ".... till klede och føde effther gamble sed-

uonne...".[228] I et par breve fra sognepræsten i Nykøbing til superintendenten [den protestantiske biskop] over Vendelbo Stift skrevet i året 1561 får man et indblik i hospitalet daværende tilstand. I det første brev, er prioren, magister Jacob nylig død; men før sin død havde han samlet hospitalets breve og afleveret dem i et skrin til Niels Lange. Men der var endvidere sket det, at "... temper onsdag, thaa bleff thi fattig folckis huss opbrend med en hiøe lade och en anden gordt wid klostir, och ildenn kom aff nogitt thier, ther bleff welditt, och nu er the fattig folck i then gord, som mester Jacob døde aff; om the bliffue ther lenger, nar Niels Long kommir heim, thet wid ieg ickj...".[229] - "Én ulykke kommer sjældent alene"- ; men det var da et held, at magister Jacob døde før der gik ild i tjæren og de fattige folks hus opbrændte, så de kunne få tag over hovedet i dennes gård!

Det varede imidlertid ikke længe før Niels Lange kom hjem, og sognepræsten havde herefter godt nyt til superintendenten. I et brev, der må være skrevet kort tid efter det første brev, beretter han, at Niels Lange har været i Dueholm Kloster og har overset de breve magister Jacob havde samlet til ham. Men hvad brevene angik, "...da liude der ingen breffue paa de fattiges ophold, men alt om messer, som skulle hollis i then Hellig aandz kyrche i wor by, som nu er raadhws...." Da Niels Lange ingen breve fandt der "liude besynderlig paa hospitalet eller på suigstoffue", så sagde han, at han ikke ville være forpligtet til at opretholde et hospital i klosteret, "wden thet som hand wilde giøre aff sin egen gode wilie". Niels Lange må alligevel

have ment, at han havde et vist ansvar for hospitalet, og hans gode hjerte må være løbet af med ham, for han indvilligede i, at underholde ligeså mange fattige som magister Jacob, dog "wforplictig", så længe han havde klosteret, og sognepræsten tilføjer sikkert med et lettelsens suk: "Gud løn hannem gode mand."

Da Henrik Olufsen gav sit store gods på Mors til Dueholm Kloster oprettede han samtidigt et nyt kapel med et alter for "De 14 Nødhjælpere" i tilknytning til Helligaandshuset og fik sit eget gravsted foran dette alter, og som det ovenfor er omtalt en daglig messe for sin sjæls frelse. "De 14 nødhjælpere" var et både praktisk og nyttigt valg til det nye kapel, for det bestod af 14 helgener med hver sit "arbejdsområde" indenfor de forskellige "medicinske specialer". - Meget passende for et hospital -. Det gods den rige provst havde skænket Dueholm Kloster, skulle overdrages Helligaandshuset, "om saa sker, at her vorder Klosterregel eller Orden", så han må have tænkt sig, at Helligaandshuset ved hans store gave kunne udvikle sig til et selvstændigt kloster.

Aalborg Helligaandskloster

Den gode provst Henrik må i den forbindelse have skelet til det endnu eksisterende Helligaandskloster i Ålborg, der var Danmarks første af sin art. Dette kloster var ligesom

Nykøbings Helligaandshus startet som en privat borgerlig stiftelse i 1431, hvor Maren Hemmings med sin husbond Hemming Pedersen Billedmesters og sine to sønners hr. Hennikes og hr. Claus's råd og samtykke, gav sin fædrene og mødrene arv, et grundstykke beliggende lige syd for Aalborg Vesterport ud mod byens volde og strækkende sig nord på lige til Limfjordens strand, til et helligaandshus. Byens magistrat gav samtidigt et stykke jord til stiftelsen og fik dermed en vis medindflydelse, og Hemming Billedmester lagde til sin hustrus gave, en bolig med dens grund. Beliggenheden var ideel set fra et hygiejnisk synspunkt ud mod byens volde og fjorden med let adgang til frisk vand. Det var også let at finde for pilgrimme og vandringsmænd, lige indenfor byens Vesterport. (Figur16) De følgende år forøgedes Aalborg Helligaandshus's godsmængde betydeligt ikke mindst takket være en meget ihærdig verdslig forstander, Anders Bork, og Marens søn, Helligaandshusets præst, hr. Hennike Hemmmingsen. 1451 var de to i Rom, hvor Helligaandsordenens moderkloster, Sct. spirito in Sassia, fandtes. Ordenens store velgører var pave Innocens III, der gjorde meget for at skaffe stiftelserne gode indtægter. Han gav ikke alene Helligaandsklostrene store afladsrettigheder. Han unddrog også bisperne jurisdiktionen over klostrene og lagde dem direkte under moderklosteret og pavestolen. Ikke mindst det sidste faldt utvivlsomt i god jord hos byernes borgere og magistrat.

Årsagen til at Anders Bork og Hennike Hemmingsen var draget til Rom, var at man ønskede Helligaandshuset optaget i Helligaandsordenen, og det lykkedes. Forbille-

Figur 16

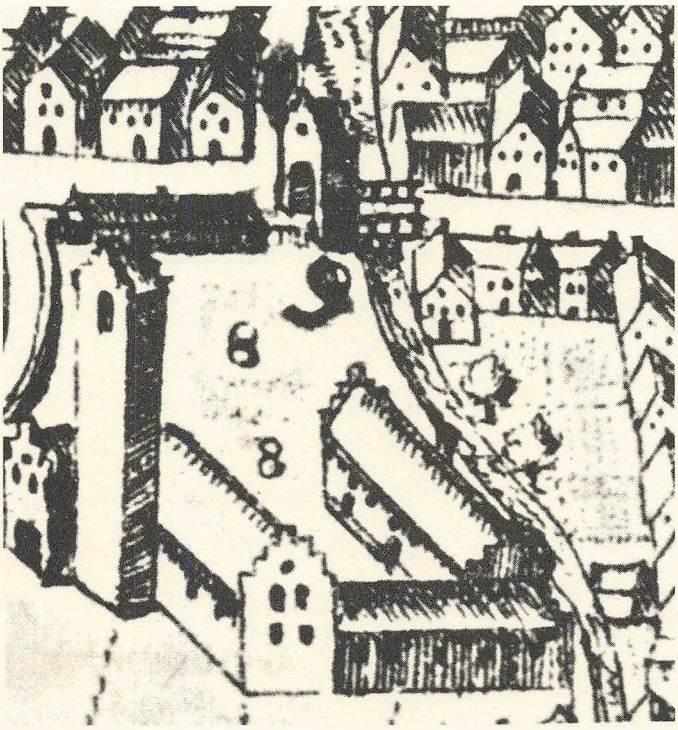

Aalborg Helligaandskloster, som det er gengivet i Resens Atlas fra 1677. 9 angiver Vesterport og 8 klosteret med de forskellige bygninger. Som det ses stødte klosterets grund op til byens volde og mod nord dannde Limfjorden grænsen.

det var ordenens nordligst beliggende kloster i Lübeck, hvorfra man fik både statutter og andre nødvendige regler. Man fik også ordensdragten: En kjole af ren ufarvet uld med en blå kappe over, hvorpå der over venstre skulder var broderet det tolv-spaltede dobbeltkors i hvidt.

Maren var utvivlsomt født i Aalborg; men Hemming Pedersen Billedmester kan meget vel være kommet fra Lübeck, hvor det Nordeuropæiske centrum for kirkekunst fandtes. Han kan have bragt tanken om et Helligaandskloster med sig til Aalborg. Lübeck var på dette tidspunkt én af Aalborgs vigtigste handelspartnere i den omfattende sildesaltning og eksport til de nordtyske hansestæder. Formålet for både Helligaandshuse og - Klostre var den samme: At hjælpe Syge og fattige. Man bør bemærke, at det drejede sig om fattige syge. Ikke, at det var umuligt for rige at blive hjulpet i klosteret; men det var under andre betingelser. Rige mennesker kunne indgive sig i klosteret ligesom i johannitterordenen. De gav så deres formue, eller en del af den til klosteret, der så til gengæld lovede at pleje og passe dem.

Det var nok ikke hospitaler i samme forstand som de hospitaler vi har omkring os i dag. Der var bl.a. ingen læger. Men brødrene og søstrene fik nok efterhånden en stor erfaring i behandling af de mest almindelige lidelser. Man må nok forestille sig, at hospitalerne mest tog sig af kronisk syge patienter, der ellers ikke kunne klare sig i samfundet.

Forplejningen var fremragende: thi "det ville ikke være rigtigt, at Husets Herrer lide Savn, medens Tjenerne

leve i Overflod".[230] Sengene var gode og der var bademuligheder. Man glemte heller ikke den åndelige side af sagen. Indlæggelsen begyndte med at man nød nadveren og et skriftemål, og der var gudstjeneste én gang om ugen for alle indlagte.

Men Aalborg Helligaandskloster havde desuden særlige opgaver; bl.a. skulle det tage sig af hittebørn. Desuden skulle det give vandringsmænd og pilgrimme gratis natteherberg og mad; og én gang om ugen skulle man gennemsøge byen for fattige og syge.

Rig og fattig i middelalderen

Den sociale forskel på rig og fattig var utvivlsomt umådelig stor i datidens samfund. Men den var nok ikke så stor, som den umiddelbart ser ud. Vi betragter tiden gennem briller, der er 500 år gamle og med forudsætninger, der er helt forskellige fra dem, der var gældende i middelalderens samfund.[231]

Det religiøse aspekt var den krumtap, hvorom alting da drejede sig. Menneskene var Guds børn og sikret to liv. Det jordiske i synd og elendighed, og det evige liv i enten Paradis eller Helvede. Før syndefaldet, havde alle goder været ligeligt fordelt. Men så var havesyge, og de riges overflod kommet ind i Verden.

Men en vis retfærdighed var der dog til. De fatti-

Figur 17

I denne tegning af J. Kornerup af et kalkmaleri fra Vigersted kirke optræder Sct. Martin som en rig ridder, der med sit sværd deler sin kappe for at overlade den stakkels fattige krøbling halvdelen.

ge blev betragtet som Vor Herres udvalgte folk, der i det evige liv var sikret en plads i Paradiset. De ejede ligesom Jesus intet, og deres liv var at betragte som et spejlbillede af Jesus's. De var derfor ikke at ynke; men snarere at ære. En tigger blev ikke betragtet med afsky, tværtimod blev han set på med ærefrygt.

De rige kunne og burde i det jordiske liv forsøge at sikre sig en plads i Paradiset ved at give af deres overflod til de fattige. Almisser var derfor en naturlig del af det sociale liv, og ingen fattig skammede sig over, at være modtageren. De fattige kunne hjælpe de rige til en plads i Paradiset ved at modtage deres almisse. Mens de rige kunne hjælpe de fattige ved at forsøge at afhjælpe deres miserable jordiske liv. (Figur 17)

Man skulle tro, at kirkens store godsmængde var i modstrid med denne filosofi. Men forsvaret herfor var, at kirken forvaltede "de fattiges arvegods".

Ved reformationen forsvandt disse tanker. Individet kom nu i centrum. Renæssancen ændrede radikalt samfundets syn på de fattige. Tiggere blev nu ugleset og ikke agtet som tidligere. Det blev hurtigt klart, at kvaliteten og kvantiteten af fattigforsorgen faldt, og at man nu stod med et stort samfundsproblem.

De nye "kirkefædre", ikke mindst Peder Palladius(1503-1560) var klar over dette problem, og opfordrede folk til at fortsætte almisserne til Helligaandshusenes syge og fattige. Ja, han anbefalede ligefrem menigheden at besøge helligaandshusene og med egne øjne se de mange syge man tog sig af der.[232]

Sygdom og død

Afstanden mellem liv og død var kort i middelalderen. Infektionssygdomme rasede, og man havde ingen effektive behandlinger, antibiotika var endnu ikke opfundet.

Døden var tilstede på en måde, vi slet ikke kan forestille os. Man ville kunne opleve, at venner, slægtninge og naboer var raske den ene dag, og den næste, syge og døde. Dette skyldtes ikke mindst de store epidemisygdomme, der i det fjortende århundrede hjemsøgte befolkningen, her i blandt Den sorte Død eller Den store Mandsdød.

Døden var en del af hverdagen, og det var ikke nødvendigt, som nu at bruge omskrivninger ("gå bort, stille træskoene, tage billetten"), når man berørte det i vor tid pinlige emne.

Som man kunne vente, medførte dette en stigende angst for dagen i morgen. Kirken var ikke sen til "at male fanden på vægen". Adskillige kalkmalerier af skærsilden og helvedets pinsler blomstrede rundt omkring i både landsby - og købstadskirker, og man opfattede fra gejstlig hold epidemierne som udtryk for himlens straf over menneskenes ugudelige levned.

Det var ikke mindst Den sorte Død, der var skyld heri. Denne frygtelige sygdom overskyllede Europa fra 1348-1350, hvor man regner med at 30-40% af Europas

befolkning døde. Senere kom pesten igen gennem de følgende århundreder i flere bølger. De fleste må have oplevet den på nært hold, og må have mistet familiemedlemmer, venner og naboer.

Den Sorte Død var en byldepest, der skyldtes bakterien Yersenia pestis. Bakterien spredes ved loppebid af rottelopper. Smitstoffet bringes ind i lymfebanerne via loppernes tarmkanal, og spredes hurtigt til lymfeknuderne, hvor smitstoffet standses. I de områder, hvor de store ansamlinger af lymfeknuder findes, i armhulerne, på halsen og i skridtet, dannes store bylder, der bliver sorte på grund af den medfølgende blødning. Dødeligheden er på 80% for denne byldepest og intræder i løbet af et døgn. I enkelte tilfælde lykkes det for bakterien at trænge igennem det lymfatiske forsvar og ind i blodbanen, hvorfra spredningen hurtigt foregår til lungerne. Denne lungepest er en endnu alvorligere manifestation af sygdommen, dødeligheden er her på 100%. Hertil kommer at den syges hosten og blodige opspyt er yderst smitsom.

Lopperne springer først på mennesker, hvis de ikke kan finde deres primære værter, rotterne, der også dør af sygdommen. Når sygdommen derfor kommer til et nyt sted, er der gerne en latenstid på fra otte til fjorten dage, hvor sygdommen holder sig blandt gnaverne, indtil de er døde af pesten. Det var først og fremmest skibsrotten, den sorte rotte, der var smittespredereren.

Sygdommen har sit hjemsted i Centralasien, hvor den konstant findes udbredt blandt områdets gnavere. Epidemier opstår, når disse gnavere opnår kontakt med

den sorte rotte, der bringer smitstoffet videre.

Fra Centralasien spredte Den sorte Død sig med forfærdende hast via handelsruterne. Først til de Italienske havnebyer, så til England og herefter til Skandinavien. I følge sagnet nåede sygdommen Danmark med et handelsskib fra England, der forliste på Vendsyssels vestkyst i 1349. De skibbrudne og rotterne bragte sygdommen videre.[233]

Nykøbing Helligaandshus senere skæbne

Provst Henrik gjorde imidlertid regning uden vært. Dueholm Kloster var ikke synderligt interesseret i at fremme provstens tanker om et Helligaandskloster; men mere i at beholde provstens store gave til eget formål.

Helligaandshuset i Nykøbing blev efter Reformationen ikke mere brugt til sit formål som hospital, selv om den gode prior Jacob stadig udadtil forsøgte at give indtryk af, at det stadig eksisterede ved at underholde 6 fattige. Kirken blev af kongen givet til et rådhus; mens kapellet blev nedbrudt, hvorved Henrik Olufsens grav kom til at ligge i fri luft "vde paa thorrit". Det var for meget for den tidligere omtalte Niels Lange til Dueholm, der havde så megen veneration for den gamle provst, at han lod stenen

og provstens ben flytte til sognekirken Sct. Klemens.[234]

Henrik Olufsens gravsten eksisterer ikke mere, den var ellers interessant nok. Ifølge beskrivelsen var den forsynet med hans fædrene og mødrene våben og følgende indskrift: "Anno Domini 1500 fundator loculi iacet hic Henricus Olai, pro quo poscetur Deus ut sibi propitietur" ("I Herrens år 1500, her ligger grundlæggeren af dette sted, Henrik Olufsen, for hvem man bede Gud om hans nåde."). Imellem våbenskjoldene skal der have været skrevet følgende sentens: "Jorde Gleder med Orme och Madicker er dine", og ovenover dette opmuntrende vers var der "udhuggen itt Rad [benrad], mangfoldigt med Orme och Madicker giennemstungen". Endelig var denne benrad omgivet af to latinske vers i en kreds:

> "Putredo cum vermibus, et hæc domus stricta
> pro terrenis opibus mihi sunt indicta"
>
> (Forrådnelse sammen med ormene og dette
> snævre hjem blev mig anvist i stedet for jordiske
> rigdomme.)[235]

Så den rige provst må på trods af sin rigdom have været klar over jordelivets forkrænkelighed og har villet mane til eftertanke for kommende generationer. Men den makabre og interessante sten har måske været lige hård nok kost for sognebørnene i Sct. Klemens?

Det angivne årstal på stenen: 1500 kan imidlertid ikke være provstens rigtige dødsår, for der eksisterer et

brev til ham dateret 26. juni 1502, hvori væbner Peder Kid tilskøder ham en gård i Jørsby sogn.[236] Men han må være død kort tid efter dette brevs udstedelse; for den 18. september samme år, hvor søsteren Bodil Olufsdatter med svogeren Jens Spend som vidne stadfæster hans donation til Dueholm Kloster, fremgår det, at han er død.[237]

Mogens Spends ægteskab med den rige provsts søster Karine må have været yderst fordelagtigt for ham. Henrik Olufsen har utvivlsomt været én af de mest indflydelsesrige personer på Mors og i de omgivende herreder i slutningen af det 15. århundrede. Hertil kom, at sønnen Jens Spend ved morbroderens død må være kommet i besiddelse af en del af det gods, som blev til overs efter den store donation til Dueholm Kloster, heriblandt gården Øland; men sikkert også en del af provstens gods i de søndenfjordske herreder, hvor Spend-slægten i forvejen ejede jord. I modsætning til Friis-slægten forsøgte Jens Spend og hans efterkommere tilsyneladende ikke at få noget af Henrik Olufsens gods tilbage fra Dueholm Kloster hverken før eller efter Reformationen. I den retning ser de ud til at have været loyale over for provstens testamente og gave.

Mogens Spend havde også en datter, Ellen Spend, der blev gift med Palle Juel til Øgelstrup (Ulfborg herred). Han var ud af stjerne-juelernes æt. 1496 skriver han sig til Udstrup; Men det ser ud til, at han var klosterforstander på Gudum Kloster, for han besegler år 1500 i Gudum Kloster til vitterlighed for priorinde Elne Juelsdatter (Hjul)[238], og nævnes 1508 i "Guddingkloster" og er sammen med sin hustru Ellen Spend begravet i Gudum Kirke, hvor deres

smukke gravsten er bevaret.[239] Mon ikke provst Henrik igen har haft en finger med i spillet, da Palle Juel fik sit sikkert givtige job i Gudum Kloster.

Peder syv har ordsproget: "Han er så hellig som Gudum Munke", så man kunne måske fristes til at tro, at Palle Juel var gået i kloster. Men det kan ikke have været tilfældet, for Gudum Kloster var et nonnekloster med egen priorinde. Ordsproget må derfor nok forstås ironisk på den måde, at da Gudum munke ikke fandtes gjaldt det samme deres hellighed; eller måske hentyder ordsproget til de få præster, der har været tilknyttet klosteret. Palle Juel må have været en verdslig administrator af klosterets store gods. Men den gejstlige administration af klosteret blev også varetaget af familien Juel. Ægteparet, Palle Juel og Anne Spend havde nemlig en datter Ide, der blev Priorinde i Gudum Kloster.[240]

Jens Spend må i året 1500 have doneret nye korstole til Dueholm Kloster, for en rest af disse eksisterer endnu som det eneste bevarede af det sikkert rige inventar, der må have været i Dueholms klosterkirke. På et eller andet tidspunkt, sikkert i forbindelse med det forfald, Dueholm klosterkirke var ude for i det 16. århundrede, er de blevet flyttet til Nykøbing Sct. Clements kirke. 1767 har Søren Abildgaard i kirken aftegnet stolenes gotiske inskription og Jens Spends fædrene og mødrene våben, der må have været afbildet på Korstolene. (Figur18)

Nykøbing Sct. Clements kirke blev nedrevet i 1890, og de sørgelige rester af panelerne med inskriptionen og en rest af udsmykningen i form af en vinrankede-

Figur 18

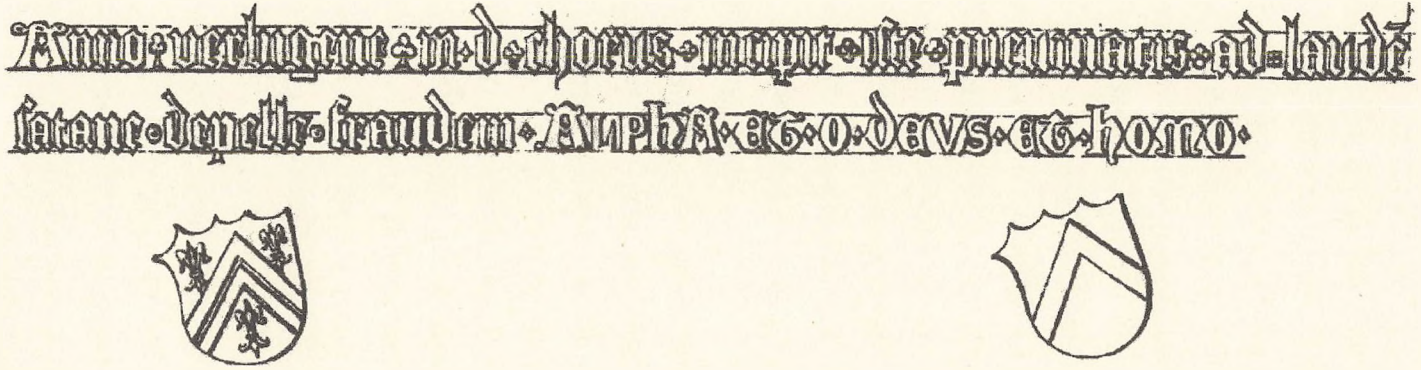

Tegning af Søren Abildgaard fra 1767 af korstolene i Nykøbing Sct Clements kirke. Med gotiske minuskler og majuskler står der følgende: " Anno verbigine md-chorus incipit iste- Pneumatis ad laudem-Satane depelle fraudem-Alpha et O Deus et homo".(I ordets legemgørelses år 1500 begynder dette kor. Til ære for den Helligaand afvis Satans list. Alpha og Omega, Gud og menneske). Indskriften kunne tyde på at koret i Dueholm klosterkirke i året 1500 er blevet renoveret, og at korstolene er givet til kirken i forbindelse hermed. Mens der ikke hersker nogen tvivl, hvad angår Sort- våbnet (Liljesparre), mener Danmarks Kirker, at sparevåbnet foruden til slægten Spend også kunne henvise til slægten Sparre-Kaas. Men der eksisterer ingen kendt forbindelse mellem denne slægt og slægten Sort. - Den eneste rimelige forklaring på de to våbners tilstedeværelse på korstolene synes at være, at de har repræsenteret Jens Spends fædrene og mødrene våben, og at han har været korstolenes donator.

koration er bevaret i den "istandsættelse" der blev foretaget i 1890 ved indretningen af den nye kirke, hvor de stadig kan beses; - men Spend - og Liljesparrevåbnet er desværre forsvundet for altid.[241]

"Liden Kiersten hun sider i Frøsløffgaard"

Men lad os vende tilbage til provstens nevø, Jens Spend. Hvem var hans hustru, Anne Eriksdatter? Der findes i de oplysninger, man har om Jens Spend, to spor man kan forsøge at følge for at komme dette spørgsmål nærmere.

1515 besegler han til vitterlighed for en fru Karine Eriksdatter af Ullerup, der ligger i Galtrup sogn på Mors, og den tanke ligger snublende nær, at fru Anne kunne være en søster til Karine. Men det kan ikke være tilfældet, for Karine Eriksdatter tilhørte slægten Løvenbalk, hvis slægts - og familieforhold er yderst velkendte på grund af de arvetvister, der i det følgende halve århundrede fulgte i kølvandet på den tidligere omtalte berygtede rigsråd Niels Clemensens død. Han havde nemlig stort set erhvervet sig hele slægtens gods, ved at yde lån mod pant i ejendom til den økonomisk trængte, tidligere så mægtige Løvenbalkslægt, der oven i købet var af kongelig herkomst![242] - Der levnes ikke plads til en Anne Eriksdatter blandt Erik Eriksen Løvenbalks gældsbebyrdede arvinger, så denne mulig-

hed må forkastes. Hun må have tilhørt en anden slægt.

I Dueholms Diplomatarium har skriveren indført et notat, der fortæller, at Jens Spend havde overladt klosteret 2 gårde i Fjallerslev pa Mors; men at disse gårde blev afvundet Dueholm Kloster af Erik Stygge til Frøslevgaard, så Jens Spend i stedet måtte give 2 gårde i Nors sogn i Thy som vederlag. Jens Spends morfader, provst Henrik ejede jo gods i Nors, mon ikke gårdene er en del af hans arv fra provsten? Det oplyses endvidere at de to gårde i Fjallerslev stod i pant for 60 gylden, og at fru Karine af Øland (Jens Spends moder) havde pantebrevene hos sig.[243]

Erik Stygge må således også have haft en ejendomsret til de to gårde i Fjallerslev, som Jens Spend overlod til Dueholm Kloster. Hvilken forbindelse kan der have været mellem Jens Spend og Erik Stygge? Og kan Erik Stygge være fader til Anne Eriksdatter?

Erik Stygge til Frøslevgaard var efter datidens opfattelse på dramatisk vis kommet i besiddelse af denne gård ved at gifte sig med Kirsten Nieldatter Skram. Bag dette ægteskab lå, hvis man ellers skal tro den folkevise der beretter herom, en romantisk bortførelse af "liden Kirsten" imod hendes egen - og ikke mindst hendes slægts vilje. Folkevisen må i sin tid have været meget populær såvel på slot som i hytte, den findes nemlig overleveret i ikke mindre end 7 forskellige udgaver, her gengivet efter Anne Krabbes håndskrift:[244]

"Erich Styggi hand tienner i kongens gaard,
hand haffuer baade sadel och hest:
liden Kierstin hun sider i Frøsløffgaard,
hun lieger med goede guld-nest.
Saa gladelig rider Erich Styggi imod sin iomfrue.

.....

Den forelskede Erik Stygge skriver lønbreve og sender dem til Frøslevgaard. Men "liden Kirstens" moder fru Else "suor om Gud i Himmerig, hand skulle hinder aldrig faa." Han rider til Frøslevgaard; men bliver afvist af fru Else. Men Erik Stygge er ikke rådvild, han tager til kongens gård og kong Hans giver ham det råd: "Thag du nu din feste-møe, och wer saa mand for dig." Med majestætens velsignelse og hjælp kan Erik Stygge herefter uden frygt for repressalier, ledsaget af "saa faffuer en floch" bortføre sin "liden Kiersten":

.....

Di red dennem thil Frøsløff-gaard,
di brød baade plancher och tinde:
di thog ud hin liden Kierstin
det war iche med hindis minde.

Det war om en mandag-morgen,
di folch war alle udi enge:
da thog hand liden Kierstin

ud-aff sin axsel-senge

Saa fast gred liden Kierstin,
saa saare hindis øgen di runde:
"Hielp mig, Gud-fader i Himmerig,
Thil mangen løch-sallige stunde!"

.....

Saa thog di liden Kierstin,
slog offuer hinde gulde-skrud:
saa førde di hinde til Matterup,
saa bleff hun hans brud.

Nu da haffuer di unge thou
for-wonden ald deris harum:
nu soffuer di huer nat saa gladelig
udi huer-andres arum.
Saa gladelig rider Erich Styggi imod sin iomfrue."

I følge folkevisen skulle Erik Stygge have fået kong Hans tilladelse til bortførelsen. Kong Hans blev konge i 1481, så begivenhederne kan først have fundet sted i eller efter dette år. Endvidere skulle Erik Stygge allerede have været i besiddelse af godset Mattrup før hans bortførelse af- og ægteskab med "liden Kiersten"; men det må tilskrives licentia poetica, for sådant forholdt det sig nu ikke. Mattrup tilhørte den sønderjyske slægt Skram med en-

hjørningen i våbnet, og Erik Stygge fik først Mattrup ved sit ægteskab med Niels Skram til Mattrups datter Kirsten. Men hvordan kan det så være, at "liden Kirsten sidder på Frøslevgaard" og ikke på Mattrup? Dette spørgsmål har gennem tiderne givet anledning til mange overvejelser.[245] Det ligger fast, at Kirsten Nielsdatters fader var Niels Skram; men hvem, der var hendes moder er betydeligt mere usikkert.

I 1454 gav "Elsæ Jenssdatter aff Frøsløffgaard, Niels Katz effterleffuerske," Jens Bruun, prior i Dueholm Kloster et pantebrev på en gård i Tøving, Galtrup sogn, i den hensigt, at klosteret i en uge efter Mikkelsdag skal "begå" hendes forældre med 10 præster, og hvis gudstjenesten ikke finder sted skal hun have de to pund korn af gårdens afgift.[246]

Else Jensdatter tilhørte slægten Frost eller Lange, der som våben førte tre røde roser i et sølvskjold. I følge de forskellige kilder og stamtavler skulle hun have haft ialt tre ægtemænd: Niels Kat, Albert Skeel og Niels Skram. Det er blot vanskeligt, at få plads til dem alle tre! I følge brevet fra 1454, var Else Jensdatter da Niels Kats enke, så det ligger fast, at hun må have været gift med Niels Kat. Dette ægteskab må have fundet sted mindst 18 år før, for 1453 nævnes Jep Kat til Frøslevgaard, utvivlsomt Niels Kats og Else Jensdatters søn.[247] Samme Jep Kat er i 1452, altså året forinden Svenning Andersens fæster på Vestergaard i Vodstrup,[248] hvilket kunne tyde på, at Niels Kat er død 1453, hvorefter sønnen har overtaget Frøslevgaard.

Efter 1453 hører man imidlertid heller ikke

mere til Jep Kat, der må være død kort tid herefter. Men allerede d. 31. okt. 1455 skøder "Albreth Skieel af Frøsløff gardh" sin gård i Sundby som kaldes "Hases iordh" til Dueholm Kloster.[249] Dette brev har medført, at man har ment, at Else Jensdatter herefter må have indgået et nyt ægteskab med Albert Skeel, siden han skriver sig til Frøslevgaard. Men der kan være mange andre grunde til, at Albert Skeel har haft del i ejendomsretten til gården. Han kan enten have haft en arvepart eller have haft gården i pant. Hvad der yderligere må vække tvivl om Albert Skeels formodede ægteskab med Else Jensdatter er, at Erik Stygge og Kirsten Nielsdatter 1482 stadfæster Else Jensdatters pantebrev fra 1454, og i dette brev fortælles det, at hun "vndte och gaff och stadfeste" sin gave i "hindis yderste thid" , således at man må få den tanke, at brevet er udstedt på hendes dødsleje. Kirsten Nielsdatter var utvivlsomt en datter af Niels Skram, siden hun bringer Mattrup i medgift eller arv til Erik Stygge. Men hun bringer desuden Frøslevgaard med sig. For at få denne kabale til at gå op må man antage, at Niels Skram har været gift med en datter af Niels Kat og Else Jensdatter Frost. Slægtebøgerne anfører da også, at Niels Skram skal have været gift med en ellers ukendt Cæcilie, hvis slætsnavn ikke angives. Cæcilie er sikkert det ukendte mellemled, der forklarer, hvorledes begge godser går i arv gennem Kirsten Nielsdatter. Når "liden Kiersten sidder i Frøslevgaard", hænger det sikkert sammen med, at Cæcilie er død ung, og liden Kiersten derfor er opdraget hos sin mormoder, Else Jensdatter på Frøslevgaard.

Kirsten Nielsdatter Skram må i Slutningen af det 15. århundrede have været ét af de bedste partier i landet, idet hun i medgift og ved arv ville bringe både Mattrup fra sin faders slægt og Frøslevgaard fra sin mødrene til sin kommende ægtefælle.

Erik Stygges bruderov har derfor sandsynligvis heller ikke været en pludselig romantisk impulshandling; men har sikkert været vel overvejet og gennemtænkt.

Anne Eriksdatter

Erik Stygge var en søn af Anders Nielsen Stygge til Hevringholm på Djursland og Berete Eilersdatter Rønnov. Anders Nielsen Stygge eller "Stygge Nielsen" som han også kaldtes tilhørte den mest berømte af de danske adelslægter, slægten Rosenkrantz, der blot ikke på daværende tidspunkt havde taget dette navn; Anders Nielsens efterkommere kaldte sig foreløbig Stygge. Erik Stygge og Kirsten Nielsdatter Skram havde ifølge de kendte stamtavler over Rosenkrantz-slægten kun 2 døtre, Berete gift med Hans Johansen Lindenov til Fovslet og Karen gift med den senere Rigshovmester Eiler Hardenberg til Mattrup,Vedtofte og Skovbo.

Men Erik Stygge og Kirsten Nielsdatter havde sandsynligvis en tredie datter, der blot ikke optræder i stamtavlerne, nemlig vor Anne Eriksdatter, der blev gift

med Jens Spend til Øland! Det ville også forklare, at Erik Stygge havde del i de to gårde i Fjallerslev. Sandsynligvis har det drejet sig om Anne Eriksdatters medgift.

Det direkte bevis findes vel ikke, men der er mange indicier, der understøtter, at Anne Eriksdatter var en datter af Erik Stygge og Kirsten Nielsdatter. Hvis vi antager, at Anne Spend var moder til Niels Andersen og hans fire søstre er det bemærkelsesværdigt, at tre af de fire søstre, bar navne, der i så fald kan følges tilbage i Anne Eriksdatters mødrene slægt, nemlig Anne, Kirsten og Else, svarende til Anne Spends moder, bedstemoder og tipoldemoder. Jens kan så være opkaldt efter hendes fader (eller muligvis Anders ukendte fader?). Mens Marine sikkert har sit navn fra Anders' Slægt, er Niels formentlig opkaldt efter Anne Spends bedstefader, Niels Skram.

Hvad der yderligere stærkt taler for, at Anne Spend var et barnebarn af Erik Stygge og Kirsten Nielsdatter er, at Anne Spends datter, Kirsten Andersdatter blev gift med Jens Bang i Dauding. Dette giftermål så langt borte fra hjemmet på Mors må nødvendigvis have forudsat en eller anden form for forbindelse mellem de to slægter, Vinter og Bang. Dauding er netop beliggende i nabosognet til Tyrsting, hvor Erik Stygge og Kirsten Nielsdatter og deres efterkommere ejede godset Mattrup og selvfølgelig kendte den ansete herredsfoged Peder Bang i gården Rodvigsballe og dennes søn Jens, der ganske vist ikke var adelige; - men næsten.

At Niels Andersens hustru Anne Pors senere forsøger at mageskifte sig til Niels Andersens mødrene

slægtsgård, Øland peger i den samme retning. Godset i Fillerup, der ligger omkring 30 km. i østlig retning fra Dauding i naboherredet til Tyrsting må have været en del af Niels Andersens arv fra hans mødrene slægt.

Hans Johansen Lindenovs søn Anders Hansen skrev sig til Frøslevgaard, og Steen Bille, der ægtede hans datter Kirsten Lindenov arvede en tredjedel af gården, som han mageskiftede med kronen i 1574. Otto Huitfeldt fik 1578 livsbrev uden afgift på denne "tredieparten undtagen den tolvtepart" af Frøslevgaard ved et mageskifte med kronen[250] Han vil selv bo på gården og da den bebos af en bonde Peder Bollesen, får denne en anden gård i Frøslev by, Vestergaard uden indfæstning.[251] Denne tredjedel i Frøslevgaard, som slægten Lindenov var i besiddelse af, er ikke opstået ved arvedeling efter Hans Johansen Lindenov, der havde tre sønner og én datter, eller dennes søn Anders, der havde 4 døtre, der alle nåede voksenalder, - en tredeling kan således ikke komme på tale i de to slægtsled. Men Hans Johansen Lindenov og Berete Eriksdatter må have arvet denne tredjedel af Frøslevgaard ved arvedelingen efter Erik Stygge og Kirsten Nielsdatter, hvilket stemmer med, at ægteparret må have haft tre døtre. Hvem der så har været i besiddelse af den resterende tolvtepart, der må have udgjort en fjerdedel af Frøslevgaard, da arvedelingen fandt sted, er det desværre ikke muligt, at gennemskue, men man kunne jo gætte på Albert Skeels efterslægt.

Erik Stygge og Kirsten Nielsdatters 3 døtre har ifølge de gældende arveregler arvet en tredjedel hver af

forældrenes gods. Den tredjedel af arven, der tilfaldt Jens Spends slægt blev så ved hans død delt op i en fjerdedel til hver af døtrene (han havde jo to) og det dobbelte, to fjerdedele til Mogens Spend (en broderdel var dobbelt så stor som den del, der tilkom søstrene). Selv om arven herved blev splittet meget op, blev der alligevel gods til dem alle. Mogens Spend fik det fædrene gods Udstrup og svigersønnen Godske Spend, Øland med den ene datter. Anne Spend må selvfølgelig også have fået sin part af Jens Spend og Anne Eriksdatters gods.

Niels Andersens gods i Fillerup og Knud Nielsens gård, Sønder Bredal må utvivlsomt have været en del af arven efter Niels Andersens mødrene slægt. Vi får derfor også en rimelig forklaring på, hvordan Knud Nielsen var kommet i besiddelse af så meget gods, at han kunne udstede pantebreve på 800 daler til Margrethe Friis!

Denne parentes i Rosenkrantz-slægtens historie har ikke sat sig spor i den righoldige litteratur om slægten. Slægtskabet til de fattige lavadelige medlemmer af slægterne Vinter, Pors, Harbou og Fredberg, for ikke at nævne herredsfogedens slægt Bang har ikke pyntet på Rosenkrantzernes stamtræ. Det var næppe heller passende omgang for kongens rigshovmester!

Svaret på det spørgsmål, vi indledte med at stille, om Anne Spend også kunne være moder til Niels Andersen og hans fire søstre, må derfor med stor sikkerhed blive et ja. Så foruden Jens og de tre børn med Niels Vinter til Nandrup, blev hun i sine to ægteskaber med hver sin gren af Vinter-slægten moder til 9 børn ialt, der opnåede voksen-

alder. I en tid hvor børnedødeligheden var uhyggelig stor, var det i sig selv en stor præstation, der fortjener respekt. At Anne Spend så selv ved de mange fødsler undgik barselsfeberen og den heraf følgende barselsdød, der for datidens mødre var en risiko af samme forfærdende størrelse som spædbørnsdøden, var vel også et lille mirakel. Men det ville være helt usædvanligt, hvis hun ikke også har oplevet den sorg, at miste nogen i den store børneflok. Vi har jo blot kendskab til de 9, der nåede skelsår og alder; - dem der ikke nåede så langt får vi aldrig kendskab til.

Den bjærgsomme fru Margrethe

Men der resterer endnu en gåde, som kræver et svar: Den mærkelige retssag mellem Margrethe Friis og Knud Nielsens arvinger. Hvilket forhold var der mellem ham og fru Margrethe og hvorfor gav han hende på sit dødsleje en formue uden tilsyneladende at få noget til gengæld?

Hun kendte ham selvfølgelig, Knud Nielsen ejede jo Sønder Bredal i Margrethe Friis nabosogn, og de var også langt ude i slægt med hinanden, Knud Nielsens tipoldemoder, Mette Eskesdatter var jo en Friis af samme slægt som Margrethe; men på én eller anden måde må der sikkert også have været en forretningsmæssig forbindelse mellem de to, som vi nu ikke kender til.

For at forstå retssagen og dens udfald bliver vi

nødt til at forsøge at kaste lys over Margrethe Friis baggrund og karakter.

Margrethe Iversdatter Friis var ud af én på daværende tidspunkt højadelig slægt, nemlig den tidligere omtalte slægt "Friis af Haraldskjær" med den skaktavlede bjælke i våbnet, der fra yderst beskedne kår i løbet af hundrede år gennem nepotisme fra deres højgejstlige slægtninge socialt var steget til en plads blandt rigets top.[252] To af hendes velhavende brødre var riddere og rigsråder, Albert Friis og Jørgen Friis. De var begge to dommere i kongens retterting, og Jørgen Friis var tillige landsdommer i Nørrejylland. Hun var 1573 blevet gift med Didrik Høcken til Engelund, der tilhørte en indvandret holstensk slægt, - vel ikke noget helt passende standsmæssigt giftermål for hende. Didrik Høcken havde i sin ungdom studeret i Rostock og Wittenberg, og der pådraget sig gæld, som faderen Johan Høcken måtte betale i 1559. Han arvede et stort sønderjysk gods, som han 1584 solgte til kongen, og man fornemmer, at det økonomisk er gået stærkt tilbage for ham. Herefter sad han på den lille hovedgård Engelund med Margrethe Friis. Sammen havde de, da Didrik Høcken døde i 1589, kun ét barn, datteren Sofie Høcken,[253] og Margrethe Friis sad nu tilbage som enke med sin datter. Didrik havde i naboherredet en bror Jeronimus Høcken til Bærsholm (Estvad sogn, Ginding herred), der sammen med Marine Andersdatter havde en søn, Ulf Jeronimussen Høcken.[254]

Margrethe Friis økonomi har utvivlsomt været anstrengt efter ægtefællens død. Gælden har hun overtaget,

og den har sikkert været betragtelig. Den 12. dec. 1602 udsender kongen et brev til sine adelige skyldnere, at de på Omslaget i Kiel, Hellig tre Kongers dag 1604 skal betale ham de penge, de er ham skyldig, og her bemærker man på listen Margrethe Friis til Engelund som én af de store låntagere. Hun skylder i alt 4500 daler fordelt på tre gældsposter, en ganske betragtelig sum.[255] 1612, året før hun dør, opsiger kongen hendes gældsbrev på 1000 daler,[256] så det ser ud til, at det er lykkedes for hende, at reducere gælden. Men hun har nu heller ikke siddet passivt med hænderne i skødet, og ventet på sine kreditorer. Hun optræder flere gange på kongens retterting i retssager, der alle har et odiøst skær over sig og altid sammen med sin kendte broder rigsråd Albert Friis, der fører sagerne for hende. Hun må have været en yderst spændende personlighed, og som kvinde betragtet højst usædvanlig for sin tid - klog, beregnende og handlekraftig; - men også hensynsløs grænsende til det brutale.

1589, det samme år som Didrik Høcken døde, stævner hun Jørgen Friis til Vadskærgård.[257] Jørgen Friis tilhørte den anden Friis-slægt med egernet i våbnet, der ikke havde været så heldige i den sociale svikmølle som navnebrødrene med den skaktavlede bjælke, Margrethe og hendes brødre. Jørgen Friis var et barnebarn af den Niels Friis, der efter provst Henrik Olufsens død, som dennes arving forsøgte at få provstens gods tilbage. På dette tidspunkt var Jørgen Friis i færd med at samle og forøge sit gods, Vadskærgård, der var beliggende i Tørring sogn i Skodborg herred, bl. a. ved mageskifter med kronen. Det

viser sig, at Margrethe Friis havde brugt sin fæster Jens Pedersen til at købe en gård, Stjernborg i Tørring sogn, for 50 daler som hun havde lånt ham, i den hensigt, at han skulle købe gården i sit eget navn og derved blive selvejer, da hun jo ikke selv kunne tilforhandle sig bondegods.[258] Planen var så, at sagsøge ham for den sum, han skyldte hende, for at hun kunne komme i besiddelse af gården! Men Jørgen Friis kommer hende på tværs. Han havde allerede ved et mageskifte med kongen erhvervet sig gården, "såvel Bondeejendom som Herligheden" og han havde derfor indgivet "Gjenbreff" mod forfølgningen i sagen. Det fremgår af hans indlæg, at han har gennemskuet hendes hensigter, som han med rette fremfører, er ulovlige. Der bliver desværre ikke afsagt nogen dom i sagen, hvor Margrethe Friis ellers står yderst dårlig. Mon ikke broderen med sin retskyndighed har indset dette, for sagen bliver afvist af formelle grunde, da "Rigens breve ikke var læste og brudte i rette tid".[259]

Men Margrethe Friis giver ikke så let op! Den 2. juni 1591 sender kongen et brev til 4 adelsmænd, som han åbenbart tidligere har tilskrevet om samme sag, at fru Margrethe til Engelund har berettet for ham, "at de endnu ikke har foretaget den Granskning, de af Kongen og Rigsrådet var dømte til at fuldgøre mellem hende og Jørgen Friis til Vaskergaard, hvilket har undret Kongen ikke så lidt." Det pålægges dem nu at udføre granskningen, så at sagen kan få sin afslutning.[260]

Det har åbenbart sat fart i synsmændene for d. 29. juni, fire uger senere stævner Jørgen Friis Margrethe Friis

for kongens retterting. Det er den samme sag og gård det drejer sig om, Stjernborg, på hvis mark Margrethe Friis har ladet foretage et syn uden Jørgen Friis vidende. En af hendes synsmænd er svogeren Jeronimus Høcken til Bærsholm. Dette syn er derefter fremlagt uden Jørgen Friis vidende på Viborg Landsting, "till stoer Hinder och Skade paa hans Eiendomb till forne Stiernborg." Markskellet skal desuden på Margrethe Friis tilskyndelse være blevet ødelagt. Hertil kommer, at hun skal have udtalt, at Jørgen Friis ikke kunne bevise at Stjernborg var en gård, hvilket han straks modbeviser med kongens mageskiftebrev.

Er det nødvendigt at anføre, at broderen Albert Friis fører sagen for hende? Men det spagfærdige forsvar består denne gang kun i, at han forklarer at: "... Gud Almectigste haffuer besøgtt hans Søster... medt Siugdom och Kranckheedt, saa hun laa paa hindis Sotthe-Seng udi Wor Kiøbstedt Wyburgh; att mand icke kunde wide, om Liffuett war hinde lenger forsseet eller icke..." Hun har sendt et underskrevet brev, der fortæller herom og to tjenere, der med "opragthe Fingre och Helgens Eed" bekræfter dette. Så sagen bliver udsat.[261]

Hvordan sagens udfald er blevet vides desværre ikke. Men Margrethe Friis må imidlertid have reddet sit liv i denne omgang og være kommet godt over sin sygdom for fire år efter hendes sag mod Knud Nielsens arvinger rejser hun en anden sag ved kongens retterting, og denne sag stiller hende bestemt heller ikke i et flatterende lys. Den 19. juni 1596 er sagen for, og også denne gang lader hun sin bror rigsråd Albert Friis til Haraldskjær føre sin sag.

Hun rejser sagen på sin datter jomfru Sofie Høckens vegne mod Marine Andersdatter i Urup[262] og dennes søn Ulf Jeronimussen. Jeronimus Høcken er død og nu vil Margrethe Friis have arven ubeskåren til sin datter Sofie, idet hun påstår, at Marine Andersdatter ikke var Hieronimus Høckens ægteviede hustru.

Den 11. juni 1580 udstedte Frederik II. en forordning: At de adelspersoner, der havde "bolskab", enten skulle tage dem til ægte eller skille sig ved dem. Hieronimus Høcken må under indtryk af dette og muligvis med bange anelser om sin svigerindes rænker, have besluttet sig for at bringe sit forhold til Marine Andersdatter i orden, for han har i 1584 i sin "egen gård och hus i Viborrig" ladet opsætte et dokument, der dels er en ægteskabskontrakt dels et testamente, hvori han med to sognepræster og deres hustruer som vidner: "her Rembolt Pederssen och mester Tøger Mortenssen, sogneprester til sortbrødre sogn udi Viborg" bekræfter at han "...hafver lofvit och tilsagt Marinne Andersdaatter, det første hun kom i tieneniste til mig, och derefter, den tid jeg hinder trolofvit och ected i gaatfolkis nærværilse , och sønderlige udi minne [den tid] sognepresters nærværilse...", og at hun og deres fælles søn Ulf Høcken skal betragtes som hans ægte hustru og søn og arve hans gods og ejendom. Dette brev bliver nu fremlagt i retten. Men Albert Friis har et snedigt modtræk i ærmet mod denne, som det synes gyldige ægteskabskontrakt og tilsyneladende lige så gyldige testamente. Han forklarer, at der kun er foregået en trolovelse og fremlægger nu et "missive fra mester Tøger Hvasz" (den samme Tøger Mor-

tensen som har beseglet testamentet) skrevet til Albert Friis bror Jørgen Friis, hvor han bekræfter, at han overværede deres trolovelse,"som de lovede at fuldkomme med det snareste, men om de siden var viede i kirken, det vidste han ikke." Albert Friis har også en "seddel" fra Villads Nielsen, præst i Holstebro, som lyder, at sidste gang Jeronimus Høcken kom til Holstebro bad han ham, om han ville stadfæste "det ægtesskabs trolovelse" som var sket mellem ham og Marine Andersdatter. Albert Friis fremsætter derfor den påstand, at ægteskabet ikke er rigtigt indgået og at "en adelsmand motte gifve sine echtebørn sit løsøre, och icke nogit formeldis dennom deris bislopperske deris løsære fra deris rette arfvinge at motte forskrifve." Rigsråd Peder Munk, der er forsvarer for Marine Andersdatter og Ulf Høcken indvender, at Tøger Mortensens missive strider mod det brev, han selv har beseglet sammen med Jeronimus Høcken, hvortil Albert Friis svarer, at de to breve stemmer overens. Dommen bliver, at ægteskabet ikke er gået rigtigt til ...."med de ceremonier, som dertil hører, och derfor icke så louglig, som det sig bør, och efterdi forne gafvebref er funderit på ecteskab, da kan det icke komme Albert Friis søsterdatter til hinder eller skade på Jeronimus Høckens arfve i nogen maade."[263]

At hun således, ubarmhjertigt med loven og sin bror i hånden, berøver sin svigerinde og nevø deres arv og samtidigt gør sin svigerinde til en "bislopperske" og sin nevø til et "slegfredbarn", bidrager kun til yderligere at belyse hendes karakter.

Ud fra Margrethe Friis optræden i de ovenfor skit-

serede retssager kan man forstå, at hun ikke var en person der tog moralske eller "smålige" menneskelige hensyn til andre, når det var penge eller gods det drejede sig om. Hun var også i stand til at omgå loven uden skrupler, hvis muligheden gav sig. Hendes retskyndige broder Albert Friis var tilsyneladende altid villig til at stå hende bi. - Det var ikke økonomien, der trykkede ham! Han døde som en hovedrig mand, der var i stand til at efterlade hver af sine fem døtre 7000 daler i rede penge 20.000 daler i jordegods.[264]

- Mon ikke det var så enkelt i Knud Nielsens tilfælde, at Margrethe Friis bare udnyttede en døende mands omtågede forstand til at franarre ham gældsbrevene og skødet på gården? Knud Nielsen var formentlig ung og uerfaren og havde ingen slægtninge eller venner omkring sig på Overgaard ved Margrethe Friis besøg få dage før sin død.

- Taberne var Knud Nielsens lavadelige slægtninge, der hermed mistede deres arv.

"De mere kloge narrer de mindre kloge"; men det hjælper unægtelig, hvis man også har en retskyndig rigsråd til broder.

Adel og Bonde

Slægten Vinter synes at være én af de mange lavadelsslægter, der i det 15. århundrede befandt sig på grænsen mellem lavadel og selveje. Nogle medlemmer af slægten betragtede sig som adelsmænd og blev accepterede som sådanne i samfundet, mens andre lod sig nøje med at være bønder og selvejere. Mærkeligt er det, at selv så nærtstående slægtninge som søskende kunne tilhøre hver sin sociale gruppe. Men afstanden mellem selvejere og lavadel var måske heller ikke så stor på det tidspunkt. Et godt ægteskab kunne være det springbræt, der skulle til for at komme frem; mens på den anden side mange børn, og den heraf følgende spredning af godset ved arv, kunne betyde, at slægten måtte falde tilbage og blive selvejere eller måske ligefrem fæstere.

Vi ved ikke hvordan rekrutteringen til adelen foregik i Danmark i middelalderen, bortset fra de få adelsbreve, der kendes fra senmiddelalderen. Formentlig har man kunnet mødes til mønstringer eller krigsskuer med sin udrustning, som det kendes i Sverige, og dermed opnå en mundtlig" kontrakt på frihed og frelse", mod til gengæld at forrette krigstjeneste.[265] Man valgte da sikkert selv sit heraldiske våben. Det ligger i hvert fald fast, at et adelsbrev ikke var nødvendigt for at blive optaget i adelstan-

den, alene det lille antal bevarede adelsbreve viser dette; men man har også kendskab til mange slægter, der tilsyneladende kom fra selvejernes kreds og uden videre blev optaget i adelen. Det gælder f.eks. slægten Arenfeldt, hvis stamfader via et godt adeligt ægteskab svang sig op fra ufri bonde til rigsråd og rigskansler og lige så stille blev assimileret i standen uden problemer.[266] Hans sociale opstigen er slående illustreret gennem udviklingen af hans heraldiske segl.[267]

Hvad der var nødvendigt, var sikkert en almindelig accept blandt de lokale standsfæller og samfundet i øvrigt, samt en økonomisk styrke og evne til at honorere de betingelser, man nødvendigvis måtte stille til en adelsmand, og det vil herunder først og fremmest sige, at være i stand til at stille med en tidssvarende udrustning og dermed kunne forrette krigstjeneste; men lige så betydningsfuldt, var sikkert også det uomgængelige krav, at man skulle være i besiddelse af en sådan anseelse og økonomisk evne, at man kunne yde "værn" for sine undergivne.[268]

Det ser ud til at adelsbreve først bliver almindelige på Erik af Pommerns tid og da muligvis under indflydelse af det på daværende tidspunkt veludviklede engelske heroldsvæsen - gennem kong Eriks engelske dronning, Philippa, og den dermed tætte kontakt til England -, og senere er de altid forsynet med heraldiske oplysninger om skjold og hjelm.[269]

Det var ikke uden omkostninger, at tilhøre adelstanden, og mange måtte nok opveje de skattemæssige

fordelene mod ulemperne. Kravene om at skulle forrette krigstjeneste, og de dermed forbundne store udgifter til våben, harnisk og stridshest, har nok virket afskrækkende og bevirket, at mange mindre bemidlede hellere ville kendes som bønder end blive til spot og spe med en ikke tidssvarende udrustning.

Ved det 15.århundredes slutning mærkedes det tydeligt, at kravene for at træde ind i standen - og forblive der - blev skærpet. Et adeligt ægteskab var nu en nødvendighed for at opretholde adelskabet. Den mægtige ridder Niels Bugge til Hald's sønnesønner og deres efterkommere mistede tilsyneladende deres adelskab på grund af ægteskaber med kvinder af ringe byrd, og sank ned i ufri stand.[270]

Efter kong Hans død i 1513 fremførte den menige adel for rigsrådet en række klagepunkter mod ham, som indeholdt de krav, de ønskede optaget i Kristian II.'s håndfæstning. Et af dem lød: "Item ære wii begærendis, at inghen vanbyrdigh skall giffues skiold eller hielm eller friihed, vdhen han thet forhwerffwer for Danmarckis riighæ Skyll enthen till land eller Vwand som tilbørligt ær."[271]

I slægten Vinters tilfælde ser det ud til, at den oprindeligt hørte hjemme i Als Sogn i Hindsted Herred, hvor den ejede gods i slutningen af det 14. århundrede og formentlig også tidligere. Jorden bestod først og fremmest af mose og skov; men den lå ud mod Kattegat og der var gode muligheder for saltudvinding i området. Det var en økonomisk lønnende industri, som kirken hurtigt tog til sig; men enkelte private kunne også blande sig i gildet.

Foruden slægten Vinter, som formentlig tidligt er kommet i gang med denne industri blev også slægten Munk engageret i saltfremstillingen, idet den i begyndelsen af 1400 - tallet mageskiftede sig til jord i Als sogn med strand til Kattegat og dermed mulighederne for at deltage i den givtige saltproduktion. Herved blev de naboer til Familien Vinter igennem flere generationer, og det kan tænkes, at disse har hjulpet deres naboer med at etablere en saltkedel. På det tidspunkt var de selvejerbønder og blev vedblivende betragtet som sådanne i sognet på trods af adels - og våbenbrev. Den adelige familie Munk og slægten Vinter havde fælles interesser både af produktions - og handelsmæssig karakter; men også i at holde de aggressive bisper i Viborg, der forsøgte at få så stor en del af "saltkagen" som muligt, fra livet. Det er uden tvivl dette nære forhold, der førte til Munk-slægtens protektion af Mikkel og Svenning Andersen og dermed deres adels - og våbenbrev.

Fiskeri og Handel i senmiddelalderens Nykøbing

En stor del af det fremstillede salt blev brugt i Limfjorden først og fremmest til nedsaltning af sild, og familien Vinter må have haft handelsforbindelser hertil. Det var i Nibe, at sildefangsten netop på dette tidspunkt var i vækst og havde sit centrum og der, det største marked for sild og dermed for salt fandtes; men også andre steder i Limfjorden var der et stort behov.

1459 klager borgerne i Nykøbing Mors over, at de ikke mere må nyde de privilegier om fiskeri og saltning, som de har haft fra arilds tid og som tidligere konger har givet dem.[272]

Fiskeriet havde nok altid været en kilde til rigdom på Limfjordsøen, især ålefangsten var stor og berømt. Afgifter udmøntet i ål var almindelig i de årlige landgildeydelser. I 1574 måtte bønderne på det såkaldte Skarpenbergske Gods på Mors udrede 238 snese ål og Dueholm Kloster 750 snese.[273] Men også fangsten af forskellige ferskvandsfisk, der trivedes godt i brakvandet i den vestlige del af den da lukkede fjord, var en værdifuld indtægtskilde. De mange klostre, der lå langs Limfjordens kyster som perler på en snor, demonstrerer til fulde Limfjordsfiskeriets betydning i middelalderen. (Figur 19) Da silden så viste sig i store mængder i begyndelsen af 1400-

Figur 19

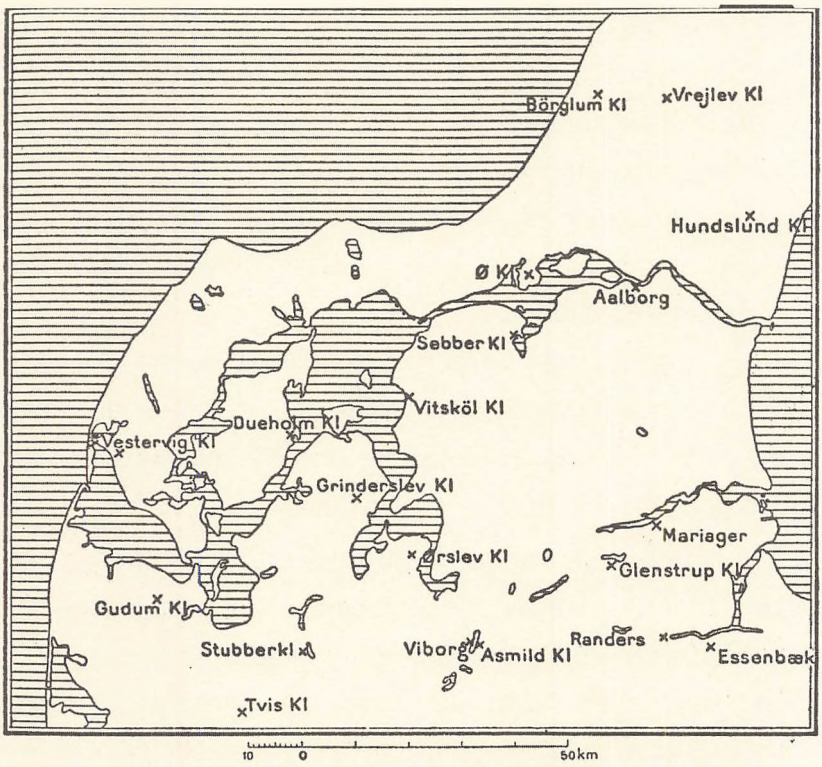

Klostre omkring Limfjorden.

Illustration fra Hugo Matthiessen: Limfjorden (2. udg. p.49), der viser de talrige nordjyske klostres tætte beliggenhed omkring Limfjorden.

tallet, var det især i den østlige del af fjorden fra Hals til Aggersund, hvor vandets saltindhold var størst, at man fandt de store sildestimer, der gydede i Nibe Bredning. Men silden bredte sig også ud i brakvandet, ud i Løgstør Bredning videre til Sallingsund og sønden om Mors. I 1802 mente man, at jo højere silden trængte op under Thy og Mors, des federe og mere velsmagende blev den,- "men tillige desto sjældnere".[274]

Den tidligere omtalte nidkære rigsråd Niels Clementssen skrev 1508 til kong Hans om Slet herred, der ligger bekvemt for fiskeriet i Løgstør Bredning. Viborg-bispen havde dette herred i pant og var på grund af de gode indtægter ikke meget for at slippe det, selv om pantebrevet uheldigvis var blevet borte for ham: At "...ether nade" [kan] "inghenlunde ombære Slett herret for thet fiskerii skyldh medh tharre sildh, som komer till Køpinghaffn oc Kalløø om aaret, oc thet fiskerii kan man ickæ brwge,wthen man haffuer herrettdett till helpp...."[275]

Aalborg forsøgte selvfølgelig at vogte på disse rigdomme og holde købmænd fra andre byer ude fra handelen. 1443 måtte kongen gribe ind overfor angreb på Randers-købmændenes toldfrihed på Limfjordens sildepladser.[276]

Af 36 skibe fra Danmark, vest for Øresund, som 1474-76 løb ind i Danzig havn, angives de 30 som kommende fra Aalborg medførende 579 læster sild, hvilket svarer til ca. 1000 tons sild, så handelen var allerede på det tidspunkt af et ganske betydeligt omfang.[277] At Aalborg her som andre steder i toldregnskaberne altid angi-

ves som udskibningshavn betyder sikkert ikke, at Aalborg nødvendigvis var det sted fartøjerne hørte hjemme eller var blevet lastet med sildetønder; men snarere, at det for Danzig-tolderne var den vigtigste og eneste kendte by i Limfjorden, og at det også var her fortoldningen af silden fandt sted. Men mon ikke nogle af de 30 skibe, der anløb Danzig, kom fra andre handelspladser i Limfjorden der i blandt Nykøbing på Mors?

Måske er Mors og Nykøbings betydning for fiskeri og handel i middelalderen undervurderet. Beliggenheden lige midt i "brakvandssøen" har været ideel og det ovenfor omtalte brev fra 1459, hvor Nykøbings borgere klager over fratagelsen af gamle lovfæstede fiskeri -og saltningrettigheder, tyder på, at denne industri var gammel og betydningsfuld for byen. Privilegierne bliver da også fornyet uden videre diskussion.

De gottorpske toldregnskaber, der er bevaret fra 2. 12. 1484 til 1. 12. 1485, altså et helt år, er især bemærkelsesværdige ved at opgive de fortoldede købmænds hjemhøringssted. Regnskaberne viser at også hesteopdræt og handel med heste i Nykøbing på dette tidspunkt må have været betydelig, idet der fortoldes ikke mindre end 17 hestehandlere fra Nykøbing med i alt 77 heste. Dette sammenholdt med at der, fra det øvrige Nordjylland i det samme regnskab, kun optræder 10 fra Aalborg med 41, 1 fra Hjørring med 19 og 2 fra Thisted med 5 heste. Men Thisted fik da også først sine købstadsrettigheder i 1524. Blandt hesteprangerne hjemhørende i Nykøbing nævnes en "Galschutte", muligvis et medlem af den kendte nordjyske

lavadelsslægt, der havde slået sig på dette givtige erhverv. Jyske heste var også den gang berømte og i middelalderen et af de vigtigste eksportprodukter.[278]

Hvad fiskeriet angår er kilderne fåtallige. Der fortoldes ikke fisk fra Nykøbing i det omtalte toldregnskab, men de gik nok også af den naturlige søvej fjorden ud. - Men da Silden først bredte sig nordpå og ind i Limfjorden, og Skånemarkedets betydning dermed var i aftagende, opstod mulighederne for et givtigt sildefiskeri og salteri. Det ville også være naturligt, at driftige og initiativrige forretningsmænd fulgte i sildens kølvand. Man kan måske i den forbindelse pege på en person som den tidligere omtalte Esbern Snefogel, der var borger og senere borgmester i Nykøbing i begyndelsen af 1400-tallet og som må have været Mikkel Andersens ven eller forretningsforbindelse. Han besegler ofte til vitterlighed for ham og, som det tidligere er omtalt, havde Mikkel pantsat ham Højgård i Vodstrup. Det særprægede navn Snefogel eller Snefugl optræder nemlig også i Roskilde i slutningen af 1300-tallet, hvor Niels Pedersen Snefugl, der tilhørte patricieradelen og førte en halv ulv i sit våben, var byfoged.[279] Esbern Snefugl er sikkert hans søn, der så har slået sig ned i Nykøbing, hvor der åbenbart var gode muligheder for en rask mand; han gjorde i hvert fald karriere og endte som borgmester i byen.

Der var for resten også en anden "mærkelig fugl" i byen på den tid, nemlig Jens Urkok, der var broder i Klosteret og kaldes hr., så han har været præst. Han må have kendt slægten Vinter, for han har i 1439 beseglet til vit-

terlighed for Per Vinter.[280] Han førte naturligt nok en urhane i sit våben, og tilhørte sikkert en ellers ukendt lavadelsslægt.

Den store koncentration af forskellige adelslægter, høj som lav, der i senmiddelalderens Mors er virksomme på øen, tyder ligeledes på, at der må have været andre aktiviteter end den gode landbrugsjord, der trak, og der kan næppe være tvivl om, at adelen, der havde den fornødne kapital, også fik øjnene op for de muligheder der lå i det øgede sildefiskeri, nedsaltningen og den efterfølgende handel og eksport.

Vinteren 1519-1520 blev der udskrevet en ekstra indkomstskat. Denne skat er enestående ved, at de frie stænder, adel og gejstlighed også blev takseret ved siden af købstæder og bønder. Hver bonde "som sidder ved avl" skulle give 1 gylden, mens adel, gejstlighed og købstæder var takseret efter kancelliets antagelse af de enkeltes formåen. Hvad angår de nordjyske "små købstæder" er det bemærkelsesværdigt at Nykøbing Mors er takseret til 1000 gylden i årlig indkomst, mens Skagen og Thisted kun regnes for 600. Sæby takseres til 400 og Hjørring til 300 gylden. Dette forhold må afspejle Nykøbings betydning som eksportcentrum for fiskeriet i den vestlige del af Limfjorden på daværende tidspunkt.[281]

Frændskab og arv

De økonomiske gevinster ved saltindustrien og et godt adeligt giftermål på Mors må have sat Asser Vinter i stand til at erhverve sig gods der og træde ind i den brogede gruppe af lavadel, der fandtes på øen; - men han beholdt sin saltkedel og sit gods i Als!

Assers 3 sønner ejede alle gods i Tødsø Sogn, der må være tilfaldet dem ved arv fra forældrene, hvilket også nævnes i flere af gavebrevene til Dueholm Kloster. Så det må være her, Asser har slået sig ned. Det var også i en bekvem afstand fra Nykøbing og havnen og hans handelsforbindelser.

I slutningen af det 14. århundrede var adelsslægten Spend i besiddelse af meget gods her og i nabosognet Lødderup. Slægtens først kendte mand Mikkel Pedersen ejede bl. a. hovedgården Tødsøgaard og andre gårde i Tødsø. Han var gift med Inger Thorkildsdatter, hvilket fremgår af et tingsvidne d. 11. november 1410 på Sønder herreds ting, hvor hun, Mikkel Pedersens efterleverske giver Dueholm Kloster Medelste Mølle i Lødderup, dog med den betingelse, at hun skal have tre pund mel og et pund korn hvert år "i sinæ daghe" og klosteret skal begrave hende, når hun er død og bede for hendes husbonds sjæl.[282] Inger Thorkildsdatter var datter af Thorkild Magnussen, og den-

Figur 20

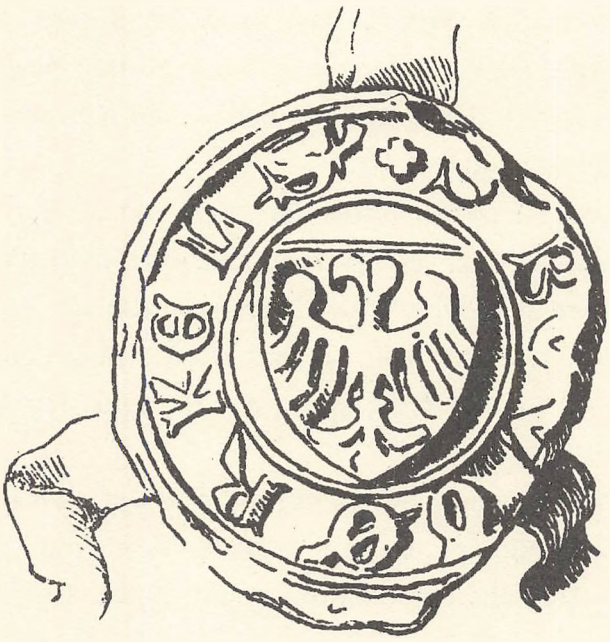

Bo Thorkildsens segl 1395: S' BOV TØRKELS'.
(Danske Adelige Sigiller: 1037)

ne havde givet sin datter en gård i Tødsø i medgift, hvilket sønnen og Ingers broder Boe Thorkildsen i 1418 bevidnede på Nørre herreds ting. Dette brev er tidligere omtalt, for det er her, at Asser Vinter optræder, som én af vidnerne.[283] Boe Thorkildsens segl er bevaret, og det viser, at han tilhørte den i Thy og på Mors udbredte gamle uradelsslægt Due, der førte en ørn i våbnet.[284] (Figur20)

Mikkel Pedersen Spend var altså død før 1410, og han må have efterladt sig flere mindreårige børn, for to af hans børn optræder så sent som i henholdsvis 1482 og 1495.[285]

1411 giver en ellers ukendt væbner Johannes Jacobsen en gård i Sønder Lydeby i Salling til Dueholm Kloster for sin hustru Inger Michaeldatters sjæl. Denne Inger Mikkelsdatter er sikkert én af Mikkel Pedersen Spends døtre. Hvad, der bekræfter denne antagelse af at Inger er Mikkel Pedersen Spends datter er, at morbroderen, Boe Thorkildsen besegler dette gavebrev til vitterlighed.[286] (Figur 21)

At Asser Vinter er én af Boe Thorkildsens vidner i det omtalte brev fra 1418 er nok ikke så mærkeligt, for der er næppe tvivl om, at Asser også har giftet sig med en af Mikkel Pedersen og Inger Thorkildsdatters døtre, og at han ved medgift og arv har erhvervet sig sit gods i Tødsø sogn. Hvad der yderligere bestyrker denne antagelse er, at både Mikkel og Per er navne, der senere optræder i Assers efterslægt.

Måske husker man den Boe Boesen, der havde et arvekrav på Hyldgaard efter Mikkel Andersen?

Figur 21

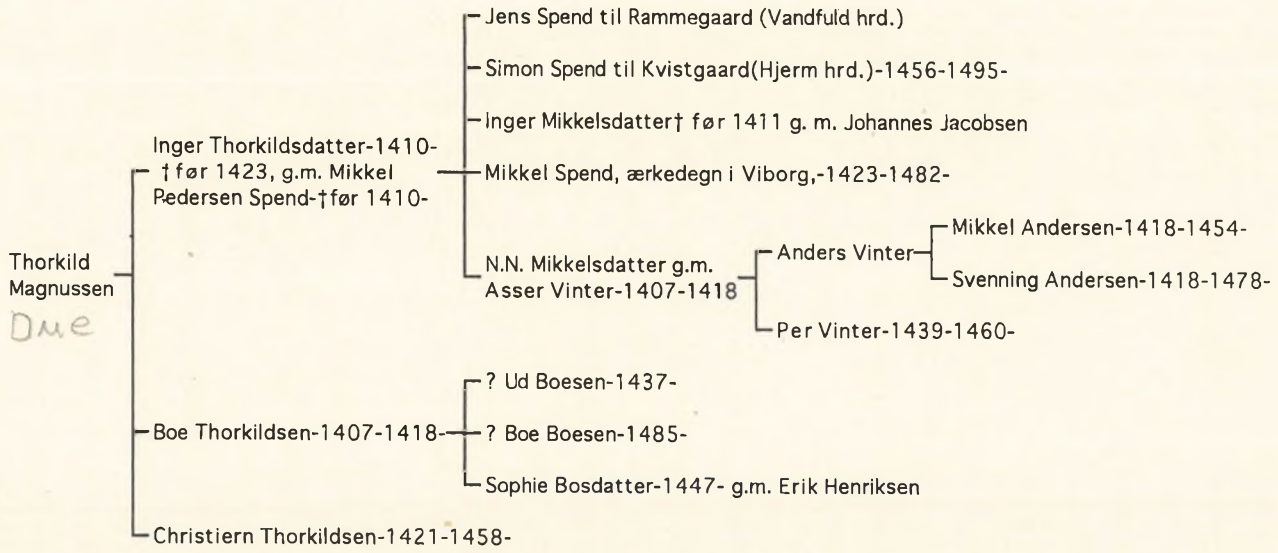

Relationerne mellem slægterne Due, Spend og Vinter i det 15. århundrede

Boe Boesen kunne tænkes, at være en ellers ukendt søn af Bo Thorkildsen, der, i Thisets stamtavle over slægten Due, angives ikke at have haft nogen børn. I en afskrift af en landstingsdom fra Viborg i 1485 er en ridder Boe Boesen én af dommerne.[287] Stedet, navnet og tidspunktet passer; men det fremgår desværre ikke, hvilken slægt han tilhører, og mærkeligt nok optræder denne ellers ukendte ridder kun denne ene gang i kilderne. I Dueholms Diplomatarium gengives et brev fra 1437, hvor Roor,[288] borger i Viborg overlader Per Nielsen Bomøwe det "hoffde breff" som han har af "Wth Boesen" på en gård i Vodstrup.[289] Det er jo muligt, at Wth er en skrivefejl for Boe, således at det drejer sig om den samme person; men ellers kan denne Ud Boesen, der heller ikke kendes fra andre kilder, være endnu en sandsynlig søn af Boe Thorkildsen, siden han åbenbart ligesom Assers efterslægt har været ejer af gods i Vodstrup. Der kendes desuden en Sophie Bosdatter, Erik Henriksens efterleverske, der højst sandsynligt er en datter af Boe Thorkildsen. Hun giver i 1447 en gård til Dueholm Kloster for sin og sine forældres sjæles frelse, og hun betinger sig samtidigt, at hun skal have et hus ved klosteret og på marken fire køer, fire svin, tolv får og to heste. Hun skal endvidere have fri tørvegravning på klosterets hede, og have så meget eng, som "...hærre Pally Jwll haffde...". Til gengæld skal klosteret arve hende. Farbroderen, Christen Thorkildsen besegler til vitterlighed.[290]

Slægten Due ejede foruden den sikkert betydelige del, der var tilfaldet Mikkel Pedersen Spend i medgift og arv, stadig jord i Tødsø og nabosognet Lødderup. Christiern

Thorkildsen til Todbøl i Thy, der var Boe Thorkildsens broder, gav 1421 gården Landbofest i Kårup, Lødderup sogn til Dueholm Kloster.[291] Det var samme Christiern Thorkildsen, der var sin slægtning Svenning Andersens voldgiftsmand 1450 i den tidligere omtalte sag mod prior Jens Bruun om Krogsgaard i Tødsø, med resultatet, at de "...so Worte forlichtæ...", - selv om det kun var for en tid![292] Christiern Thorkildsen til Todbøl var tillige herredsfoged på Hillerslev herredsting i 1458, da hr. Niels Pedersen (Gyldenstjerne) fik det berømte tingsvidne: At han var kommet fra sin gård uden andet end med en stav i sin hånd, da hans gård Aagaard og alle hans breve blev brændt for "Rigets Skyld" under oprøret i 1441.[293]

Forretningsmæssigt har Assers giftermål sikkert også været en klog disposition. Han var nu bosiddende midt i et område, hvor salt var en stærkt efterspurgt vare. At han så samtidigt var blevet beslægtet med to af de mest indflydelsesrige adelslægter på egnen, slægterne Spend og Due, har været en god start.

Det må også have været ulige lettere for ham at begynde et nyt liv på et højere socialt stade et andet sted end i Als, hvor man havde kendt slægten som selvejerbønder i generationer, og sikkert har haft svært ved at acceptere dem som adelsmænd. Sandsynligvis har dette fundet sted omkring år 1400, for allerede 1407 er han veletableret på Mors. Af Assers tre sønner må Anders have arvet besiddelsen i Als.

Anders er sikkert død i en ung alder. Hans unge sønner, Mikkel og Svenning, der må være født omkring år

1400, har da muligvis fået tjeneste hos naboen i Als Jens Nielsen Munk og dermed opnået deres adels- og våbenbrev. Men allerede 1420 ses Mikkel Andersen, der nok er den ældste af de to, at være bosiddende på Mors, og 1422 Svenning Andersen.

At de to brødre ved siden af driften af deres gods havde handelsmæssige interesser i Nykøbing synes klart at fremgå af identiteten af de mange forskellige personer, der besegler til vitterlighed for dem i deres breve. En analyse af disse afslører, at vitterlighedsvidnerne, foruden den uundværlige sognepræst og de nærmeste slægtninge, bestod af borgere i Nykøbing, borgmestre og rådmænd og en enkelt gang ligefrem en udlænding, "Seurini Laurencii Germanorum",[294] sikkert en hanseatisk fiskeimportør og handelsforbindelse.

Af Assers to andre sønner har Harald Assersen derimod i modsætning til sine brødre sikkert siddet i vanskelige økonomiske kår, og man fornemmer, at der har været uoverensstemmelser mellem de enkelte medlemmer af slægten (ved fordelingen af Assers arv?), der endeligt bilægges 1439 ved Svenning Andersen og Per Vinters fælles støtte til Harald Assersen. Harald er et navn, der yderst sjældent optræder i Danmark i middelalderen.[295] På Mors kender man foruden Harald Assersen, kun en Nis Harildsen, herredsfoged på Søndre Herreds Ting i 1436.[296] Nis Harildsen kunne være Haralds søn, der så må være død, da han barnløs giver sin ejendom til Dueholm Kloster i 1451; men mon ikke, det mere sandsynligt kunne være hans morbroder. Navnet forekommer ikke senere i hverken

Vodstrup- eller Nandrup- linierne af Vinter-slægten.

Man fristes til at antage, at Asser har været to gange gift og at Harald har været halvbroder til Anders og Per. Ved Assers død har han så fået en betydelig mindre part af arven end sine brødre, der jo sandsynligvis har modtaget arv fra den godsrige Spend-slægt.

Den tredie søn, Per Vinter og hans efterslægt har kunnet holde fast på Nandrup og dermed adelskabet, fordi deres gods ikke er blevet spredt ved arvedeling. Én af Per Vinters sønner, Anders Plougman, arvede tilsyneladende jord i Næsborg i Slet herred., og fik sig en stor efterslægt, der kaldte sig Winther; men de blev ikke af samtiden regnet for adelige, selv om de var indgiftede i den lokale lavadel.

Det ser ud til, at også kun én af af Svenning Andersens mange sønner har været i stand til at hævde adelskabet, dels fordi hans gods var blevet kraftigt reduceret ved hans mange donationer til Dueholm Kloster, dels fordi arvedelingen efter hans død må have medført en yderligere spredning af hans gods. Hertil kommer, at hvis man gik ind i klosteret som "fuld broder", hvilket netop var, hvad Svenning Andersen gjorde i 1460, kunne klosteret tage arv efter ham.[297] Hans andre sønner måtte klare sig som selvejerbønder; nogle var så heldige, at de fik stillinger som fogeder eller indtrådte i den gejstlige stand, og de bevarede derved på en måde deres sociale position i samfundet. Ja - , Poul Svenningsen opnåede oven i købet at blive prior i Dueholm kloster, og faderen må have oplevet den glæde, som johannitterbroder i klosteret, at have haft sin søn som

prior sine sidste leveår. - Hvilken forskel fra de trænge tider, han havde oplevet med Jens Bruun som prior!

Adelsslægten Vinters to grene ser ud til at uddø samtidigt omkring 1590 med Knud Nielsen og Peder Vinter som slægtens sidste mænd, selvom Niels Andersens og Peder Vinters søstre stadig var i live. Det betyder ikke, at der på dette tidspunkt ikke levede andre medlemmer af slægten, for det gjorde der uden tvivl, tænk blot på de uadelige slægtninge i Slet herred. Men det adelige eventyr var forbi, det varede i godt to hundrede år og Spend-slægten kom på en mærkelig måde til at spille en rolle i slægten Vinters historie. Asser Vinter erhvervede sandsynligvis sit gods i Tødsø sogn ved at gifte sig med én af Mikkel Pedersen Spends døtre. Anne Spends 2 ægteskaber med hver sin gren af Vinter-slægten forenede igen til sidst de to slægtsgrene, og da Peder Vinter ikke efterlod sig arvinger gik godset i Nandrup i arv til Spend-slægten, hvormed ringen var sluttet.

- At Spend-slægten så også sang på det sidste vers, er en anden historie.

Lavadelens situation i det 15. århundrede

Det 15. århundrede var en vanskelig tid for lavadelen, mange måtte give op i kampen for at opretholde den soci-

ale status som adelsmænd. Den væsentligste grund hertil var den sociale og økonomiske krise, der er blevet kaldt "Den senmiddelalderlige Agrarkrise". Den begyndte omkring 1350 med Den sorte Død. Sygdommen udbrød 1346 i området omkring Sortehavet og i løbet af nogle få år bredte den sig ud over hele Europa, og flere "pest-bølger" fulgte efter århundredet ud. Datidens danske betegnelse for denne forfærdelige befolkningskatastrofe var "den store mandedød" [298] og, som det fremgår af navnet, medførte denne epidemi en meget kraftig reduktion af befolkningstallet, hvilket igen førte til et kraftigt fald i jordforrentningen og dermed følgende lavkonjunkturer for landbrugsjord.[299] Denne krise fortsatte igennem hele det 14. århundrede, og sluttede først i sidste fjerdedel af det følgende. Det gik først og fremmest ud over kirken og adelen, der fik forringet deres indtægter ganske betydeligt. Men de virkelige tabere var lavadelen, hvis ressourcer i forvejen var meget små. Deres muligheder for etablering og konsolidering svandt ind i løbet af 1400-tallet samtidigt med de af krisen udløste landbrugsmæssige strukturændringer,[300] der medførte færre hovedgårde, og dermed begrænsede ekspansionsmuligheder og chance for at overleve som lensmænd og fogeder hos kirke og højadel.[301] De vanskelige økonomiske og sociale forhold bevirkede, at deres smågodser forsvandt og deres adelige rettigheder lidt efter lidt gik tabt, og resultatet var, at de i bedste fald blev selvejerbønder.

Hertil kom, at de gejstlige institutioner forøgede deres godsmængde betydeligt på adelens bekostning i det

15. århundrede, og ikke mindst lavadelen måtte lægge ejendom til. I datidens stærkt religiøse samfund gav mange for "deres sjæls frelse", store dele af deres gods til kirker og klostre, og en tid præget af stor dødelighed på grund af de mange pestepidemier har utvivlsomt været en yderligere tilskyndelse hertil; men til gengæld benyttede lavadelen disse institutioner som et socialt sikkerhedsnet for ugifte døtre, ubemidlede sønner og ikke mindst som et godt og komfortabelt "alderdomshjem" for slægtens ældre medlemmer.[302] Dueholms Diplomatariums gavebreve giver mange slående eksempler herpå.

Men alligevel ser man, at mange af de tidligere lavadelsslægter, på trods af de ugunstige betingelser, og den tiltagende dårlige økonomi, som berøvede dem adelskabet, var i stand til at opretholde en vis position i samfundet som herredsfogeder, en anset stilling, der i mange tilfælde gik i arv indenfor den samme slægt.[303]

De sparsomme kilder begrænser vore muligheder for en gennemgribende undersøgelse af de mange små lavadel- og selvejerslægters skæbne. Dueholms Diplomatarium er en enestående rig kilde til lavadelens genealogi på Mors på grund af de mange donationer til Klosteret, og Dueholms Diplomatarium sammenholdt med et par heldigt bevarede breve gør, at det er muligt at følge familien Vinters sociale opstigen og få et begrænset indblik i slægtens liv i 14 - og 1500-tallets samfund.

Knud Prange har levende og skarpsindigt beskrevet en lavadelsslægt fra samme tid og samme område , slægten "Bonde af Thy". Et tingbogsnotat med afskrift af

hidtil ukendte breve, har givet tilstrækkeligt stof til at kaste lys over denne ellers stort set ukendte slægt og dens adelskab.[304]

Der er en bemærkelsesværdig lighed mellem slægten Vinters og slægten Bonde af Thys historie: To brødre tilhørende Bonde-slægten får et adelsbrev på forbøn af to! højadelsmænd, - selv om det også her ser ud til, at slægten har været betragtet som adelig før tildeling af adelsbrevet. En tredie bror, er ikke nævnt i brevet; han synes heller ikke at have haft behov for noget adelsbrev, da han er meget højere placeret socialt og økonomisk end de to andre, - så også i denne slægt er der store standsmæssige forskelle blandt nærtstående slægtninge. En stor del af deres gods bliver ligesom slægten Vinters doneret til gejstlige institutioner, herunder til Dueholm Kloster. Men blot i løbet af et par generationer er adelskabet imidlertid gået tabt for dem alle, og de er blevet selvejere.

Denne tilsyneladende overensstemmelse, hvad angår skæbne og historie for de to slægter, er sikkert ikke et besynderligt sammentræf af tilfældigheder, - men snarere af omstændigheder. Livsbetingelserne, de sociale forhold, og miljøet har været ens; - at det så lykkedes for enkelte medlemmer af slægten Vinter at overleve som adelsmænd ind i det 16. århundrede, skyldes utvivlsomt, at deres økonomiske ballast har været større end slægten Bondes.

Mange af de kendte herredsfoged - og selvejerslægter med tradition om en adelig fortid kunne sandsynligvis, hvis kilderne var tilstede, fremvise et lignende billede. Jævnfør "den lærde bonde" Peder Dyrskjøts (1630-

1707) optegnelser om de Vendsysselske selvejerslægter Kjærulf (der skulle være adlet af Erik af Pommern) , Mørk og Eeg, som han regnede for at tilhøre adelen og som i hvert fald var indgiftede i den nordjyske lavadel.[305]

Men det nordjyske bondeoprør i 1441 og senere Clementsfejden (Skipper Clements moder var i følge Dyrskjøt en Kjærulf) med den deraf følgende halsløsning og den for selvejerbønderne katastrofale konfiskation af godset, standsede utvivlsomt disse slægters ambitioner om adelskab.

I det 16. århundrede var selvejerslægternes muligheder for en social opstigning borte for stedse. De lavadelsslægter, der havde været så heldige at underskrive recessen i 1536, "adelsvældens grundlov",[306] var derimod sikret en plads i blandt adelens rækker.

Personregister

Søren Abildgaard *115*
Anne Andersdatter, se Anne Andersdatter Vinter
Anne Eriksdatter , se Anne Eriksdatter Stygge (Rosenkrantz)
Anne, Niels Andersens, se Skadelan
Anne Mikkelsdatter g.m. Isak Jonsen Plougman *45*
Anne Mikkelsdatter g. m. Niels Clementssøn *77*
Anne Spendsdatter, Anne Spend, se Spend
Anders Nielsen, borger i Viborg *93*
Anders Plougman, se Vinter
Arenfeldt *136*
Herman Bang *80*
Jens Bang i Dauding *79f, 124*
Jens Bang i Aalborg *80*
Per Bang *79*
Ellen Nielsdatter Banner *48*
Niels Eriksen Banner *48*
Thyge Beeg *44*
Hemming Pedersen Billedmester *104f*
Anders Jacobsen Bjørn, ridder, *29*
Steen Bille *125*
Boe Boesen *23f, 147f*
Per Nielsen Bomøve *149*
Bonde af Thy *155f*
Anders Bork, forstander for Aalborg Helligaands Kloster *104*
Lasse Borre *35*
Beate Brahe *76*
Jens Bruun, prior i Dueholm Kloster *36f, 46, 121, 150, 153*
Niels Bugge til Hald *14, 137*
Jens Børialsen *75*
Jørgen Pors (Børialsen) *76f*

Morten Børialsen *75*
Niels Pors (Børialsen) *76*
Pors Nielsen Børialsen *75*
Poul Børialsen *75*
Christian IV. *54*
Claus Hemmingsen, hr, præst *104*
Niels Clementssøn *77, 84f*
Boe Thorkildsen Due *147f*
Christen Thorkildsen Due *148*
Inger Thorkildsdatter Due *146f*
Thorkild Magnussen Due *146*
Peder Dyrskjøt *156f*
Ebbe Svenningsen, sognepræst i Sejerslev *37*
Eeg *157*
Elene, ridder Ebbe Strangesens enke *20*
Else Andersdatter i Thorup, se Vinter
Erik Menved *7*
Erik Nielsen til Kollerup *50*
Erik af Pommern *12, 157*
Jens Fredberg *74*
Jens Jensen Fredberg *74*
Frederik I. *69, 101*
Frederik II. *132*
Frende ell, Frændy Nielsen i Kårup *24*
Albert Friis til Haraldskær *67, 128f, 131f*
Eske Friis *86f*
Jørgen Friis (af Haraldskær) *128f, 131f*
Jørgen Friis til Vadskjærgaard *129f*
Godske Friis *84, 94f, 96f*
Henrik Friis *87*
Jep Friis, biskop i Børglum *89f*
Jørgen Andersen Friis, biskop i Viborg *90*
Margrethe Friis til Engelund *67f, 74, 126f*
Mette Eskesdatter Friis *86, 122*
Mette Godskesdatter Friis *60*
Niels Godskesen Friis til Vadskjærgaard *96f, 129*
Niels Pedersen Friis, biskop i Viborg *90*
Peder Friis til Irup *89f*

Peder Laurensen Friis, biskop i Børglum *90*
Else Jensdatter Frost *122*
Las Frost *54*
Galskyt *142*
Seurini Laurencii Germanorum *151*
Gertrud, Per Hjorts hustru *34*
Gertrud Nielsdatter, se Vinter
Lave Stigsen Glob, biskop i Viborg *34*
Erik Gjødesen *41*
Søren Gjødesen *41*
Godske Svenningsen *44*
Jens Grand, ærkebiskop *7*
Gregers Pedersen, sognepræst i Vester Vanned *94*
Griis af Slette *41*
Gert Gyldenstjerne, biskop af Børglum *101*
Henrik Gyldenstjerne til Aagaard *76*
Niels Pedersen Gyldenstjerne *150*
Knud Henriksen Gyldenstjerne *71*
Hans, dansk konge *96, 119f, 137, 141*
Hans Knudsen, bispen i Viborgs official *88*
Eiler Hardenberg, rigshovmester *123*
Harald Assersen, se vinter
Christen Harbou *77*
Jakob Christensen Harbou *77, 79*
Knud Nielsen Harbou *77*
Hennike Hemmingsen, præst *104*
Ingvar Hjort *38*
Per Hjort *38*
Elne Juelsdatter Hjul *114*
Anders Ovesen Hvide til Bjørnholm *12f, 40, 81*
Ove Stigsen Hvide *14f*
Otto Huitfeldt *125*
Thøger Mortensen Hvasz, sognepræst i Viborg *133f*
Didrik Høcken *128f*
Jeronimus Høcken *128, 131f*
Johan Høcken *128*
Sofie Høcken *128f*
Ulf Jeronimussen Høcken *128, 131f*

Hartvig Juel, domprovst i Viborg *94*
Ide Pallesdatter Juel *115*
Ivar Juel *50*
Las Juel *51*
Niels Juel *50*
Palle Juel, prior i Gudum kloster *114f*
Inger Nielsdatter, se Vinter
Inger Godskesdatter, se Spend
Inger Mikkelsdatter *147*
Inger Pors, se Skadeland
Jacob, magister, prior i Dueholm Kloster *98, 102f, 112*
Jens Madsen (Mattissen), se Munk
Jens Pedersen *130*
Jes Mortensen *48*
Jes Pauelsen *97*
Jes Svenningsen, se Vinter
Johan Pors, se Skadeland
Johanne Pedersdatter til Overgaard *66*
Johannes Jacobsen *147*
Johannes ell. Jes Svenningsen, se Vinter
Jon Nielsen i Næsborg *47*
Erland Kalf *87*
Jens Kalf *87*
Karen Mikkelsdatter g.m. Harald Assersen *21*
Karin Madsdatter, Fru Johanne af Asdals Mø *48*
Karl 5. *11*
Cæcilie Kat *122f*
Jep Kat *36, 121f*
Niels Kat *36, 121f*
Peder Kid *114*
Kirstine Andersdatter i "Dauling" (Dauding), se Vinter
Kjærulf *157*
Knud Nielsen, se Vinter
Anne Krabbe *48*
Kjeld Krabbe *97*
Maren Krabbe *54*
Christiern Krag *43*
Kristian I. *69, 74, 101*

Kristian II. *137*
Kristoffer af Bayern *99*
Helvig Kaas til Nandrup *57*
Ivar Kaas til Ørndrup *58, 63*
Mogens Kaas til Ørndrup *63*
Niels Kaas *50f*
Stygge Krumpen, tidligere biskop i Børglum *50*
Niels Lange, lensmand på Dueholm *50, 52, 101f, 112*
Laurentius Johannis, Lars Jensen, "Lille Lasse" *23*
Bodil Olufsdatter Liljesparre *84f, 114*
Henrik Olufsen Liljesparre, provst *83f, 88f, 93f, 103, 112f, 129*
Karine Olufsdatter Liljesparre af Øland *83f*
Oluf Nielsen (Sort eller Liljesparre) *85f, 90*
Anders Hansen Lindenov *125*
Hans Johansen Lindenov *123f*
Kirsten Lindenov *125*
Eiler Lykke til Torp *50f*
Erik Lykke, lensmand på Dueholm *58*
Erik Eriksen Løvenbalk *117*
Karine Eriksdatter Løvenbalk af Ullerup *117*
Knud Mogensen Løvenbalk *70*
Mads Svenningsen *44*
Mads Johansen Pors, se Skadeland
Maren Hemmings *104*
Marine Andersdatter i Bærsholm og Urup *128, 132f*
Marine Andersdatter i Kastrup, se Vinter
Mette, fru *9*
Mette, fru, Hr Lyder Kabels efterleverske *97*
Mikkel Andersen, se Vinter
Mikkel Pedersen, se Spend
Morten Nielsen *43*
Iver Munk, bisp i Viborg *87*
Jens Madsen (Mattissen) Munk, Hr., ridder *26f, 38, 40*
Mads Jensen Munk *33*
Jens Nielsen Munk *33f, 40, 151*
Ludvig Munk, lensmand på Ørum *62*
Marine Munk *14f, 33*
Peder Munk, rigsråd *133*

Abrekt Nielsen Mus til Ullerup *95*
Mørk *157*
Peder Månsson, biskop af Vesterås *31*
Niels Frendssen *24*
Niels Knudsen *40*
Nis Harildsen *151*
Nis Svenningsen af Frøslev *43*
Jørgen Lauridsen Oxe *40*
Peder Palladius *109*
Johanne Andersdatter Panter til Asdal *49f*
Mandrup Parsberg, lensmand på Skanderborg *79*
Valdemar Parsberg til Jernit *76*
Jan Pasek, polsk officer *31*
Palle Frandtsen, borger i Nykøbing *23f*
Philippa, dansk dronning g.m. Erik af Pomern *136*
Peder Bollesen *125*
Peder Hansen, kongens renteskriver *56f*
Per Christensen *47*
Per Lauritsen *23*
Per Madsen til Overgaard *47*
Per Svenningsen, se Vinter
Isak Jonsen Plougman, *45f*
Jon Isaksen Plougman, præst *46*
Nis Isaksen Plougman *45*
Hans Podebusk *43*
Jytte Podebusk *66, 71, 73*
Anne Pors *55, 59f, 69, 107*
Poul Svenningsen, se Vinter
Christen Prip *70*
Rembolt Pedersen, sognepræst i Viborg *132*
Roor, borger i Viborg *149*
Anne Eriksdatter Stygge (Rosenkrantz) *83, 117f, 123f*
Anders Nielsen Stygge, "Stygge Nielsen" (Rosenkrantz) *123*
Berete Eriksdatter Stygge (Rosenkrantz) *125*
Karen Eriksdatter Stygge (Rosenkrantz) *125*
Christoffer Rosenkrantz *50*
Erik Ottesen Rosenkrantz *21*
Niels Timmesen Rosenkrantz *43*

Lave Rød (Høg) *50*
Ove Lagesen Rød (Høg) til Søgaard *50f*
Berete Eilersdatter Rønnov *123*
Saladin, sultan *10*
Saxo *5*
Niels Madsen Skade *75*
Jørgen Skadeland *66*
Per Skadeland *34, 39*
Thomas Skadeland *75*
Anne Madsdatter Pors (Skadeland) til Nørgaard *72f, 124*
Anne, Niels Andersens, Pors (Skadeland) *67, 77f, 124*
Inger Pors (Skadeland) *74*
Johan Pors (Skadeland) *66, 70f*
Mads Johansen Pors (Skadeland) *60, 66*
Albert Skeel *121f*
Anders Skeel til Hegnet *50*
Skipper Clement *157*
Anders Skovgaard, ærkedegn i Viborg *50*
Kirsten Nielsdatter Skram *122f*
Niels Skram *121f, 124*
Ivar Skøt, Hillerslev herred *94*
Stygge, se Rosenkrantz
Niels Ottesen Smalsted af Villerup *69*
Esbern Snefogel, borgmester i Nykøbing *22, 143*
Niels Pedersen Snefugl, *143*
Snorre *5*
Sophie Bosdatter, Erik Henriksens efterleverske *149*
Sort se Liljesparre
Anne Spend *54f, 57f, 62f, 65, 81f, 115, 124, 126f*
Anders Spend til Rammegaard *60*
Ellen Spend *114*
Godske Spend til Øland *59f, 73, 126*
Inger Godskesdatter Spend *60, 66, 73*
Jens Spend til Udstrup *59, 63, 83f. 114f, 117f, 126*
Magdalene Mogensdatter Spend *63*
Mikkel Pedersen Spend *59. 145f, 149, 153*
Mogens Spend til Udstrup *63, 83, 114, 126*
Mogens Spend til Nørgaard *58f, 73*

Strangesen (Bildt Frost) *41*
Ebbe Strangesen *20*
Svend, biskop i Børglum *9*
Peder Syv *115*
Søren Nielsen *42*
Thøger Ovesen *42*
Birger Knutsson Trwlle (Trolle) *41*
Svend Torbensen Udsen *40*
Jens Urkok , præst og broder i Dueholm Kloster *143*
Valdemar Atterdag, dansk konge *14*
Villads Nielsen, præst i Holstebro *133*
Jon Viffertsen Viffert *33*
Anne Andersdatter i Kragstrup *77f*
Anders Vinter *18f, 22f, 38f*
Anders Vinter i Søborg *44*
Anders Jensen Vinter *69f*
Anders Persen Plougman *46f, 152*
Anders Svenningsen *27, 42, 69*
Asser Vinter *20f, 145f, 153*
Asser Pedersen Vinter *47, 50*
Else Andersdatter i Thorup *67, 74*
Gertrud Nielsdatter Vinter *57f, 62*
Harald Assersen *20f, 39, 151*
Inger Nielsdatter Vinter *20f, 39, 151*
Jens Vinter *16, 47, 52f, 65f, 81f*
Jens Pedersen Vinter, præst, kapellan på Asdal *47, 70*
Jens Pedersen ? Vinter *57*
Jens, Johannes, Jes Svenningsen til "Staykjer", foged på Sønder herreds Ting *57f, 62f*
Kirstine Andersdatter i Dauding *67, 79*
Knud Nielsen Vinter *66f, 73f, 77, 126f, 134, 153*
Las Vinter i Skrandrup *44*
Marine Andersdatter i Kastrup *67, 74f*
Mikkel Andersen *12, 14, 18f, 22f, 42, 147, 151*
Niels Assersen Vinter *49f, 56f, 65, 71*
Niels Andersen Vinter *81f*
Peder Vinter til Nandrup *18, 54f, 56f, 62, 82f, 153*
Per Svenningsen, foged på Asdal *23, 42, 48, 70*
Per Vinter til Nandrup *18, 20f, 39, 45f, 144, 152*

Poul Svenningsen, prior i Duholm Kloster *36f, 152*
Svenning Andersen *12, 14, 18, 20f, 26f, 33, 35f, 39, 42f, 138, 151f*
Søren Vinter i Søborg *44*
Wth Boesen *149*

Stednavneregister

Aagaard, Thy *71, 76, 130*
Aalborg *29, 72, 80, 104f, 141f*
Aggersund *141*
Andvordskov Kloster *11*
Als (Alnst) Hinsred herred *26f, 29, 31f, 38f, 45, 137f, 145, 150*
Andrup eng og mark, Frøslev sogn *44*
Asdal, Vensyssel *42, 47f, 70*
Bjerget, Hindsted herred *29*
Bjørndrup, Tødsø sogn Mors *22, 47*
Blæsbjerg, Råsted sogn *84*
Blåbjerggaard, Rakkeby sogn *43*
Borbjerg *87f*
Bærsholm, Estvad sogn, Ginding herred *128, 131*
Børglum *7f, 9, 36, 89f, 93, 97, 101*
Cypern *11*
Damgaard *85*
Danzig *141f*
Dauling, Dauding, Grædstrup sogn, Tyrsting herred *68, 79f, 124f*
Dragsbæk Mølle, Thy *89*
Dueholm Kloster *7, 9, 12f, 18, 20f, 27, 35f, 43f, 83, 95f, 112f, 118, 121f, 139, 145f, 149, 151f, 156*
Dætterbarnhawe, Tødsø sogn Mors *22*
Ebeltoft *31*
Engelund, Fabjerg sogn *67, 128f*
England *112, 131*
Erslev eng og mark, Frøslev sogn *45*
Eveldrup, Simested sogn, Rinds herred *76*
Fillerup, Odder sogn *75, 125f*
Ferring, Trans sogn *85*
Fjallerslev, Mors *118, 124*

Flade sogn, Mors *16, 22, 45, 56f, 65, 95*
Fovsinggaard (eller Fovsing Hovgaard), Struer *84*
Fovsing Mølle, Struer *84*
Fovslet, Vonsild sogn *123*
Fredbjerggaard, Farsø sogn *74*
Fredsø, Lødderup sogn, Mors*47*
Fruerlund, Als sogn *32*
Frøslev, Mors *43f, 125*
Frøslevgaard, Mors *36, 118f, 125*
Fur *54, 82*
Galtrup sogn, Mors *117, 121*
Gislum herredsting *75f*
Gotland *75*
Grinderslev Kloster *34*
Gudum Kloster*67, 114f*
Gærupgaard, Stagstrup, Hassing herred *63*
Gærup, Hassing herred *57, 62f*
Han herred *84, 90, 93f*
Hals *6, 141*
Hardsyssel *88*
Hases Jord, Sundby sogn, Mors *122*
Haslevgaard, Als sogn *32*
Havnøe, Hinsted herred *33*
Hawelsbroo, Hinsted herred *34*
Hedegaard *85*
Helberskov, Als sogn *29*
Hevringholm, Djursland *123*
Hind herred *84*
Hindsted herred *26, 29, 33f, 137*
Hillerslev herred *50f, 94, 150*
Hjerm herred *85, 94*
Hjørring *142, 144*
Holstebro *85, 133*
Hornum *75, 77, 79*
Horsens *79f*
Hvidbjerg, Thy *63, 95*
Hyldgaard, Sejerslev sogn, Mors *22f, 42, 147*
Høffgaard, Højgaard Vodstrup Mors *22*

Hørdum sogn, Hassing herred *73, 89*
Irup, Hørdum sogn, Hassing herred *89f*
Jannerup, Thy *71*
Jerusalem *10*
Jølbygaard, Solbjerg sogn, Mors *50*
Jørsby sogn, Mors *114*
Kaarup, Lødderup sogn, Mors *24*
Kalø *141*
Kastrup, Thestrup sogn, Rinds herred *67, 75f*
Kattegat *6, 26, 28f, 137f*
Kiel *129*
Klitgaard, Sundby sogn, Mors *80*
Klitterup, Vensyssel *47*
Klottrup *76*
Kollerup, thy *50*
Konner Jord, Nørre Hvam *87*
Kåstrup, Hillerslev herred *94*
Kragstrup eller Krogstrup, Vester Hornum sogn, Års herred *68, 76f*
Krogsgaard, Vodstrup, Mors *36, 149*
København *4, 56, 68*
Lille Holmgaard, Borbjerg sogn *87*
Lille Vildmose *32*
Limfjorden *4f, 96, 103, 138f, 141f*
Lübeck *106*
Lundegård, Fur *54*
Lundenæs *84*
Lüneburg *31*
Læsø *29, 31f, 94*
Lødderup, Mors *24, 47, 52, 145, 149f*
Løgstør *6, 141*
Løgstør Bredning *141*
Malta *11*
Mariager *26, 29, 32*
Mattrup, Tyrsting sogn og herred *120f*
Medelste mølle, Lødderup sogn, Mors *145*
Mejlstrup, Gislum herred *76*
Morum, Gislum herred *76*
Nandrup, Flade Sogn, Mors *16f, 20f, 38f, 45f, 49f, 56f, 63f, 69, 71, 81f, 126, 151f*

Nebel, Vester vanned sogn, Hillerslev herred *94, 96f*
Nibe *139f*
Nibe bredning *139*
Norge *31*
Nors *50, 94f, 118*
Nors Sø, Nors sogn, Thy *50*
Nørager, Djursland *35*
Nørgaard, Nørre herred, Salling *58,f, 61f, 73*
Nørredroby, Mors *24*
Nørre herreds Ting, Mors *24, 48, 95, 147*
Nørre herred, Salling *58f*
Nørre Hvam *87*
Nørtoft, Mors *39*
Næsborg, Slet herred *46f, 152*
Nykøbing, Mors *7f, 9, 12, 16, 18, 22f, 46, 52, 94f, 97f, 101f, 112, 115, 139, 142f, 151*
Nyrup, Gislum herred *76*
Ovegaard? Mors *71*
Overgaard, Sundby sogn, Mors *47, 65f, 67f, 71f, 134*
Rammegaard, Vandfuld herred *60*
Rested sogn, thy *73*
Restrup *77*
Rhodos *11*
Ribe *87, 93*
Rodvigsballe i Dauding *79f, 124*
Rolstrup, Mors *7, 20*
Rom *101, 104*
Roskilde *143*
Rostock *128*
Sallingsund *7, 141*
Saltmandsvejen, Als *32*
Sejerslev, Mors *20, 22f, 37, 42*
Sct. Clements Kirke, Nykøbing *7, 9, 99, 115*
Sct. Jørgensgård, Nykøbing *9*
Sct. Jørgens Mølle, Sct Johannes Mølle, Nykøbing *9*
Sct. Nicolai Mølle, Klitmøller, Vester Vanned sogn, Hillerslev herred *94*
Sennels, Hillerslev herred *94*
Skanderborg *79*
Skagen *144*

Skodborg herred *67, 85, 96, 130*
Skovbo *123*
Skrandrup, Mors *44*
Slet herred *4, 46f, 141, 152f*
Solbjerg sogn, Mors *72*
Stagstrup,Hassing herred, Thy *63, 71f*
"Staykier", Sønder herred på Mors *43*
Stjernborg, Tørring sogn, Skodsborg herred *130f*
Stubber Kloster *87, 90*
Struer *84*
Størup, Vendsyssel *47*
Sundby sogn, Mors *66, 71f, 122*
Sæby *144*
Søborg, Mors *44*
Søgaard, Nors sogn, Thy *49f*
Sønder Bredal, Gudum sogn, Skodborg herred *67f, 126f*
Sønder herred, Mors *24, 43, 56, 63, 70, 95, 145*
Sønder Lydeby, Salling *147*
Thisted *89, 142, 144*
Thorup, Farsø sogn, Gislum herred *67, 74f*
Todbøl, Thy *149f*
Torp, Ræer sogn, Thy *50f*
Trans, Vandfuld herred *85*
Tved, Thy *94*
Tæbring sogn, Morsø sønder herred *56*
Tødsøgaard, Tødsø *145*
Tødsø, Mors *16, 22f, 47, 56f, 59, 95, 145f, 153*
Tøving, Galtrup sogn *121*
Udstrup, Ulfborg herred *59, 63, 83, 114, 126*
Ullerup, Galtrup sogn, Mors *95, 117*
Ulfborg herred *59, 84, 114*
Ydby, Refs herred *63*
Vadskjærgaard, Tørring sogn, Skodsborg herred *96, 98, 129f*
Vandfuld herred *60, 84f, 96*
Vatikanet *93*
Vedtofte *123*
Vejrum, Hjerm herred *94*
Vendsyssel *6, 48, 50, 69, 89f, 93, 112, 156*

Vennebjerg, Vendsyssel *69f*
Venner, forsvundet landsby udenfor Nykøbing, Mors *7*
Vesterås, Sverige *31*
Vestergaard, Frøslev *125*
Vestergaard, Vodstrup *35, 121*
Vesteris, Testrup sogn, Rinds herred *76*
Vestrup, Gislum herred *76*
Vettels, forsvundet landsby udenfor Nykøbing, Mors *7*
Viborg *29, 32, 34, 50, 54f, 68, 82f, 85, 90, 93f, 131f, 138, 141, 149*
Villerslev sogn *73*
Villerup, Vennebjerg herred *69*
Vinderup, Sahl sogn, Ginding herred *86f*
Visborggaard, Hinsted herred *33*
Wittenberg *128*
Vodstrup, Tødsø sogn, Mors *16, 20f, 27, 35f, 39, 43f, 45, 65, 70, 81f, 121, 143, 149, 151*
Øgelstrup, Ulfborg herred *114*
Øland, Harring sogn, Thy *59f, 63, 70, 83f, 118, 124f, 126*
Ørding sogn *63*
Øresund *141*
Orndrup, Karby sogn, Mors *58, 63*
Ørndrup, vester Hornum sogn, Års herred *76f*
Ørum, Thy *62*
Østrup, Gislum herred *76*

Noter og henvisninger

1 *Saxes Danesagn*. Oversat af Jørgen Olrik, 2. udg. Kbh. 1925, p. 56

2 Snorres *Heimskringla*:: Harald Haardraades Saga

3 *Hikuin 23*, 1996, p. 87, Dueholm, Et johannitterkloster på Mors. af Per Bugge Vegger

4 Sst. p. 87ff

5 *Dueholms Diplomatarium* af O.Nielsen, p. III ff

6 *De danske Helligaandsklostre* ved J lindbæk og G. Stemann p.3

7 *Dueholms Diplomatarium* ved O.Nielsen, København 1872 p. 33. brev nr. 53.

8 Sst.p. 32. brev nr. 52.

9 *Heraldisk Tidsskrift* bind 2, Troels Dahlerup: Våbengrupper, similarisering og undervasallitet i dansk senmiddelalder. 17/303. p. 304.

10 Sst. Troels Dahlerup: Kabelslægtens våben og vasaller. 18/345.

11 Om slægten Hvide, se Aage Brask: *Tordrup og Marsk Stigs Slægt*. København 1953

12 *Danmarks Adels Aarbog 1905*,Vinranke- Munk p. 293.

13 *Heraldisk Tidsskrift* bind 2, Troels Dahlerup: Våbengrupper, similarisering og undervasallitet i dansk senmiddelalder. 17/303.

14 *Nyt dansk Adelslexikon* af A Thiset og P.L. Wittrup, Kjøbenhavn 1904, p. 315

15 Sst. p.X

16 Sst. p. 315. Våbenbeskrivelsen er her angivet som: En halv eller siddende hel bjørn med rødt halsbånd i blåt, og hjelmtegnet som 2 vesselhorn eller en halv bjørn som i skjoldet.

17 *Dueholms Diplomatarium* p. 8,brev nr. 13, hvortil notatet om klosterets erhvervelse af Michel Andersens ejendom Hyllegård i Tødsø sogn er tilføjet. Dette brev er udateret og står umiddelbart efter et brev, udgivet af den samme person dateret 1418. - Hyllegård er en anden gård end den senere nævnte Hyldgård i Sejerslev sogn.

18 Sst. p. V

19 Lars Jensen,"Lille Lasse", der var borger i Nykøbing, har tilsyneladende også ejet jord i Tødsø. Se figur 4.

20Sst. p. 26. brev nr. 40.

21Sst. p. 26. brev nr. 41.

22Sst. p. 27. brev nr. 43 og 44.

23Sst. p. 34. brev nr. 55 og p. 108. brev nr. 171.

24 Sst. p. 32. brev nr. 50.

25 Sst. p. 27. brev nr. 43.

26 Sst. p. 27. brev nr. 42.

27 Af slægten Rosenkrantz f.ca. 1429, † 7.1. 1503, hofmester 1456-1481.

28 *Dueholms Diplomatarium* p. 28. brev nr. 44.

29 *Trap :Thisted Amt 4. udg*.Flade Sogn p. 474.

30 *Dueholms Diplomatarium* . p. 24. brev nr. 38.

31 Sst. p. 28 brev nr 45.

32 Sst. p. 22 brev nr 35.

33 *De ældste danske Archivregistraturer bd. III* Kbh. 1854-1910 ved T.A.Becher. Dueholm Kloster: p.181. S2.

34 *Dueholms Diplomatarium* . p.13, brev nr. 22 og p.15, brev nr. 25.

35 *Repertorium* . nr 9346.

36 *Dueholms Diplomatarium* . p.105, brev nr 168 og p. 106, brev nr. 169.

37 *Repertorium* . nr5656.

38 *Dueholms Diplomatarium* . p. 41, brev nr 68.

39 *Danske Adelige Sigiller* Thiset og Petersen,København 1897-1905. Genoptryk 1977. Lv 102.

40 *Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis. Series Secunda*. Udg. William Christensen Kbh. 1928-1939. nr . 4236.

41 Sst. nr . 4268.

42 *Dueholms Diplomatarium* . p. 29, brev nr 47

43 *Festskrift til Troels Dahlerup. Aarhus 1985*. Poul Enemark: Peder Nielsen Gyldenstjerne til Ågard og hans sønner.

44 *Repertorium* . nr .8698

45 Anders Jacobsen Bjørn til Vorgaard, Hellum Herred. Lensmand i Hellum Herred. Død 1490.

46 *Det Kongelige Bibliotek, Ledreborgske Haandskriftsamling fol. 259b s.64*. Gengivet i *Nyt Historisk Tidsskrift. Bd 5. 1854* p. 242. (årstal forkert angivet til 1470).

47 Navnet Vinter er ikke ualmindeligt blandt tingsvidnerne på Hindsted Herredsting i det 15. århundrede. Man bemærker bl.a. en Clement Vinther. Et tingsvidne fra d. 18.5.1473 omhandler et krav "Jens Mikkelsen og Vinter "gør på en ejendom kaldet Grevlund.

48 *Saltproduktion på Læsø , i Danmark og i Europa* . Forlaget Hikuin 1993 af Jens Vellev. p. 11f. *Ethnologika Europaea xv,2. 1985*. Bjarne Stoklund:Economy,Work and Social Roles. p.134. *Kystfolk*.Fiskeri - og Søfartsmuseet og forfatteren. 1991. Poul Holm. p.39

49 *Saltproduktion på læsø, i Danmark og i Europa* af Jens Vellev. Forlaget Hikuin 1993. p.10

50 *Polakkerne i Danmark 1659*. Udgiver Stanislav Rosznecki. Efter Jan Paseks Erindringer. København 1896, p. 66f.

51 *Fra Himmerland og Kjær Herred. 1958*. Haslevgaard af M.Larsen. p. 184.

52 Tilhørte slægten Viffert.1410 udstedtes et vidne af Mariager byting, "at han havde testamenteret sin hustru sin gård i Mariager uden skifte hendes livstid".

53 *Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis. 1.række Kbh.1899* ved Kr.Erslev. nr . 5824.

54 *Kystfolk*.Fiskeri - og Søfartsmuseet og forfatteren. 1991. Poul Holm. p.40.

55 *Danmarks Adels Aarbog 1905*,Vinranke- Munk p.301.

56 Se herom i *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi* 2.rk. I bd.p.252f. Historiske efterretninger om Havnø og dens Ejere af V.Friberth .

57 *Repertorium* Bd. 8 p. 300.

58 I stamtavlen over slægten Skadeland i *Danmarks Adels Aarbog 1915* p. 494f. findes denne Per Skadeland ikke.

59 *Repertorium* . nr. 8698.Jens Madsens lovhævdsbrev fra 1466 findes som nr.2078

60 Sst. nr. 5938

61 *Samling af Kongens Rettertingsdomme 1605-1614. København 1885-86* .Udg af V.A.Secher.p.185

62 *Dueholms Diplomatarium* . p. 24 brev nr. 37.

63 Sst.. p. 29, brev nr. 46

64 1453 skriver Jep Kat sig til Frøslevgaard. *De ældste danske Archivregistraturer bd. III* Kbh. 1854-1910 ved T.A.Becher. Dueholm Kloster p. 203. Ø 133..

65 *Dueholms Diplomatarium*. p. 30. brev nr. 48.

66Sst. p. 32 brev nr. 51.

67Sst.. p. 29 brev nr. 47.

68Sst.. p. 23 brev nr. 36.

69 Sst. p. 31 brev nr. 49.

70 Sst. p. 31. brev nr. 50.

71 *De ældste danske Archivregistraturer bd. III* Kbh. 1854-1910 ved T.A.Becher. Dueholm Kloster: p.176 D2, p. 180 Q6.
Dueholms Diplomatarium ved O.Nielsen, København 1872 p. 106. brev nr. 169.

72 Sst.. p 105 brev nr.168. .

73Den oprindeligt holstenske slægt Smalsted, der i middelalderen ejede Villerupgård i Vendsyssel førte en hel hvid bjørn i blåt (et enkelt medlem ses at have ført en halv bjørn). Men slægten Vinter ses ikke at have haft nogen forbindelse med denne slægt.

74 *Nyt dansk Adelslexikon* af A Thiset og P.L. Wittrup, Kjøbenhavn 1904, p.122

75 *Dueholms Diplomatarium* ved. p. 26 brev nr. 41. Nørtoft er beliggende i Vodstrup.

76 *Repertorium* . nr. 500

77 *Danske Adelige Sigiller* Thiset og Petersen,København 1897-1905. Genoptryk 1977. p.VII.
Bol og By V. Kbh. 1964. Knud Prange: Bonde af Thy, En standshistorisk studie. p. 59.

78 *Heraldisk Tidsskrift* bind 2, Svend Tito Achen: Trolle-våbenet 11/9.

79 *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi* 2.rk. I bd. V.A.Secher og A.Thiset : Om Rigsraad Niels Clemmentsøn til Avnsbjerg og hans Børn. p. 233

80 *Dueholms Diplomatarium* . p. 29, brev nr 47.
Thøger Ovesen pantsætter 1463 prioren I Dueholm Kloster en ager. *Dueholm Diplomatarium.* p.137. Den anden svigersøn, Søren Nielsen har i 1454 10 læs eng i Vodstrup i pant af Svenning Andersen, hvilket fremgår af dennes gavebrev på Krogsgård til klosteret, det har muligvis drejet sig om hans medgift. Sst. p. 23 brev nr. 36

81 *Repertorium* nr. . 8609.

82 *Festskrift til Troels Dahlerup.* Arusia-Historiske skrifter. 1985. Annalise Dam Kofoed: Nordjysk lavadel omkring 1500. p. 191

83 *Familien Rosenkrantz's Historie* af Konrad Barner, I fra de ældste tider til begyndelsen af det 16de Aarhundrede. Kjøbenhavn 1874. Diplomatarium p. 147, brev nr CXLV. Det er ikke lykkedes at finde lokaliteten "Staykier"

84 *Repertorium* . nr. . 5656.

85 *Dueholms Diplomatarium* . p.95, brev nr. 151.

86 Sst.. p. 49. brev. nr.81.

87 *Trap :Thisted Amt 4. udg* . Frøslev Sogn p. 441

88 *Dueholms Diplomatarium* . p.49. brev nr. 82.

89 Af brevene sst. nr. 80 og 81 samt 82. fremgår det at han var gift med Cecilie Henriksdatter, der formentlig var datter af væbner Henrik Magnusen (af Due-slægten?).

90 Det har næppe drejet sig om Frøslevgaard, da Jens Frost 1435 skrev sig til denne hovedgård , den gik derefter videre til dennes datter Elses ægtefælle,Niels Kat,efter hvis død , Albert Skeel1455 skrev sig til Frøslevgaard. Jævnfør dog at Niels Kats søn Jep Kat var Svenning Andersens fæster 1452, og året efter skriver han sig til Frøslevgaard.

91 1454 giver Per Vinter et bol i Ersløf til Dueholm Kloster. De *ældste danske Archivregistraturer bd. III* Kbh. 1854-1910 ved T.A.Becher. Dueholm Kloster : p.181 R.1.

92 *De ældste danske Archivregistraturer bd. III* Kbh. 1854-1910 ved T.A.Becher. Dueholm Kloster: p.188.Æ.22

93 Bl. a. nævnes Svenning Bonde, kongens foged på Nørre Herreds Ting på Mors 1474.*Dueholms Diplomatarium* ved O.Nielsen, København 1872 p.105. brev nr.168. Se endvidere *Danmarks Gamle Personnavne* udgivet af Gunnr Knudsen og Marius Kristensen Bd. I. Fornavne 2. hlvbd. spalte 1328.

94 *Dueholms Diplomatarium* . p.56 brev nr. 92.

95 Sst.. p.80 brev nr. 131 og p.99 brev nr. 158.

96 *Danske Voldsteder fra Oldtid og Middelalder* af Vilh. La Cour og Hans Stiedal: Thisted Amt. p.270 note 5.

97 *Dueholms Diplomatarium*, p. 18-19.

98 Sst. p. 11-12. 21. 22. 103. 104. 110. 114.

99 Sst.. p. 11-12, brev nr. 19.

100 *Dueholms Diplomeatarium*, p. 104, brev nr. 166.

101 Sst.. p. 32, brev nr 51.

102 Meddelelser fra Poul Verner Christiansen, Hørsholm, der arbejder med slægten Winther fra Slet hrd. Oplysningerne stammer fra Viborg Landstings dombog C. 1654 (B24-578)

103 *De ældste danske Archivregistraturer bd. III* Kbh. 1854-1910 ved T.A.Becher. Dueholm Kloster: . p. 143 E.1.

104 *Topgr. Saml. p. Pergament*, Vennebjerg herred no 4.

105 *Sst.*. Vestervig Kloster : p. 162 S12, p. 164-165 T.12,13 og 27.

106 *Repertorium* . nr. 3894. Niels Vinters segl er ikke heraldisk. I et brev fra d. 12. eller d. 19. juli 1484 (*Repertorium nr 5509*) nævnes "sognepræsten i Aasdall, Per Nielsen" (det er dog muligt, at det er en fejl for Niels Pedersen). Asdal kirke er muligvis det oprindelige kapel bygget i tilslutning til gården.

107 *Dueholms Diplomatarium* p. 103 brev nr. 165.

108 Sst.. p.125 brev nr. 190

109 *Den Danske Atlas* af Erik Pontoppidan tomus V 1. halvbind p.571.

110 *Danmarks Kirker* XII udgivet af Nationalmuseet Tisted Amt. I. Halvbind ved Chr. axel Jensen, Erik Molkte og C. G. Schultz København MCMXL, p.89

111 *Kong Frederik den Førstes danske Registranter. udgivne ved Kr. Erslev og W. Mollerup* Første Halvbind Kjøbenhavn 1878. p.388,404f,423,441og 447.

112 *Diplomatarium Vibergense*, p. 223. d.18.6.1541.

113 *Danske Magasin rk. 4. I* p. 185

114 *Topografiske Samlinger på Pergament*, Hillerslev hrd.

115 *Danske Magasin* 4. r. 1B, s. 185, samt Tegn. o.a.I. 1545-48.

116 *Danske Domme ved Erik Reitzel-Nielsen. Kbh. 1978* bd.I p. 281 dom 128.

117 Denne Las Juel er formentlig en søn af Thomas Iversen Juel til Astrup og Lene Rosenkrants. *Danmarks Adels aarbog 1927* Slægten Juel, p. 14, Laurids, levede 1558.

118 *Kronens Skøder. I uddrag , udgivne ved L.Laursen København 1890.* Bd. 1, p.37: 15.dec.1549. Samt *Danske Kancelliregistranter 1535-1550 udgivne ved Kr. Erslev og W. Mollerup* 1881-82. p. 431: 11.nov.1549.

119 *Danske Adelige Sigiller* Thiset og Petersen,København 1897-1905. Genoptryk 1977. L lxv 38.

120 Sst.. Lv 103. Dette segl er i øvrigt bemærkelsesværdigt ved at indeholde et årstal!

121 *Danske Domme ved Erik Reitzel-Nielsen. Kbh. 1978* bd.V dom nr. .322

122 *Diplomatarium Vibergense*. breve og Aktstykker ved A.Heise. Kjøbenhavn 1879. p.21, brev nr. 30.

123 *De Ældste Danske Archivregistraturer* bd. 5 p. 87. 70. 1550 Mørch Ebbesen og Anne Spends Mageskifte. 74. 1550 Fru Anne Spends Mageskifte.

124 *Danske Domme ved Erik Reitzel-Nielsen. Kbh. 1978* bd. II dom nr. 216

125 *Kanceliets brevbøger . vedrørende Danmarks indre Forhold* i Uddrag af Rigsarkivet v. C.F.Bricka m. f. Kbh. 1887- 88 (1556-1560) p.96, 30.april 1557

126 *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold.* i Uddrag af Rigsarkivet v. L. Laursen 1896 (1566-1570) p.15, d.19.februar. 1566

127 Sst.. p. 21

128 *Præsteindberetninger om fæstegods m.v. i Vendelbo Stift 1568 og 1599.* Ved C. Rise Hansen København 1964. p. 133 og p.147.

129 *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold.* i Uddrag af Rigsarkivet v. L. Laursen 1896 (1566-1570) p. 503, d.14. sept 1569

130 Sst.. (1571-1575) p. 224, 12. februar. 1573

131 Sst.. P. 265, d. 27. maj 1573

132 Sst.. p. 546, d. 3. dec. 1574

133 *Kronens Skøder. I uddrag* , udgivne ved L.Laursen København 1890.

134 *Viborg Landstings Tingbog*, under 25.9.1620, fol. 269, a+b.

135 *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold.* i Uddrag af Rigsarkivet v. L. Laursen 1893-95 (1561-1565) p. 333, d. 17. sept. 1563

136 Sst.. (1588-1592) p.785, d. 23. maj 1592

137 *Heraldik og Historie* af Knud Prange 2. udvidede udgave, Kbh. 1977. p. 57. våbenet med de opretstående spidser er ellers ikke ukendt i dansk heraldik, det blev ført af den temmelig ukendte sjællandske slægt Drage. Det er ikke muligt at knytte en forbindelse mellem Godske Spend og denne slægt; men det er på grund af det særegne våben meget sandsynligt at han tilhørte den.

138 *Danske Voldsteder fra Oldtid og Middelalder* af Vilh. La Cour og Hans Stiedal. : Thisted Amt. København 1957. p. 185.

139 *Danmarks Adels Aarbog 1918*, Slægten Spend. p.420 ff.

140 *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold.* i Uddrag af Rigsarkivet v. L. Laursen 1903, (1580-1583) p. 508, d. 21. juni 1582

141 *Danmarks Adels Aarbog 1899* , slægten Sparre-Kaas, p. 195ff.

142 *Præsteindberetninger om fæstegods m.v. i Vendelbo Stift 1568 og 1599.* Ved C. Rise Hansen København 1964. p.112,124,133,135,139 og 147. Anne Spend kaldes her konsekvent Anne Godskesdatter, selv om hun intet steds kaldes sådant i indberetningen; men dette er nok under indtryk af Dansk Adels Aarbogs stamtavle over slægten Spend.
I indberetningen omtales en Anders Vinters børn i Næsborg, som arving til en gård i Snedsted sogn og en i Hørdum sogn. p. 111 og 114. Denne Anders Vinter i Næsborg, som må være nylig død i 1568, tilhører slægten Winther i Næsborg, Slet herred.

143 *Danske magasin* 5 rk. I.bd. p.174.

144 *Trap :Thisted Amt 4. udg* Sundby sogn p. 472.

145 *Den Danske Atlas* af Erik Pontoppidan, Kjøbenhavn 1769 , Tomus V 1. hlvbd. : Sundby Sogn, Nørre herred Mors.

146 *Danmarks Adels Aarbog* 1915 p. 495f. Slægten Skadeland (Pors).

147 De fire adelige naboer der har afgivet vidnesbyrdet er: Otte Huitfeldt til Frøsløvgård, Albert Vind til Ullerup, Chresten Kragh til Glomstrup og Erik Kaas til Jølbygård.

148 *Udvalg af Gamle Danske Domme afsagte paa Kongens Retterting og paa Landsting* udg. af J.L.A.Kolderup-Rosenvinge Fjerde Samling 1848.p.337 dom nr.79 samt p.340 dom nr.80. Se desuden *Danske Domme ved Erik Reitzel-Nielsen. Kbh. 1978* bd. 5 p. 195f.

149 *Udvalg af Gamle Danske Domme afsagte paa Kongens Retterting og paa Landsting.* p. 340f.

150 *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold.* i Uddrag af Rigsarkivet v. L. Laursen København 1900(1576-1579) p. 568, d.18. februar. 1579

151 *Danske Atlas* oplyser, at Niels Andersen Vinter skal være begravet i Sundby kirke.

152 *Huitfeldts Krønike*, Fol. II 131a.

153 Af slægten Smalsted, der førte en hel hvid bjørn i et blåt. Men denne slægt, har i øvrigt ingen forbindelse med slægten Vinter.

154 *Repertoriet.* nr. 9509

155 *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold.* i Uddrag af Rigsarkivet v. L. Laursen København 1900(1576-1579) p. 568, d.18. februar. 1579

156 Sst.. p.576, d.24. februar 1579

157 "Ovegård på Mors" har ikke nærmere kunnet lokaliseres, det kan dog dreje sig om en skrivefejl for Overgaard.

158 *Det kgl. rettertings domme og rigens forfølgninger fra Christian III's Tid.* Udgivet ved Troels Dahlerup. København 1969.1. bind. p. 726.

159 *Præsteindberetninger om fæstegods m.v. i Vendelbo Stift 1568 og 1599.* Ved C. Rise Hansen København 1964. p.108, 113, 146.

160 *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold.* i Uddrag af Rigsarkivet v. L. Laursen 1900(1576-1579) p. 424, 19 juli 1578

161 Sst. p. 552, 10. jan 1779.

162*Danmarks Adels Aarbog 1915*. p. 495 og 496.*Kancelliets brevbøger* p.785, d. 29.7.1587

163 *Præsteindberetninger om fæstegods m.v. i Vendelbo Stift 1568 og 1599.* p. 114.116 og 136.

164 *Danmarks Adels Aarbog 1915* Skadeland p.496

165 *Kanceliets brevbøger . vedrørende Danmarks indre Forhold* . Udg. i Uddrag af Rigsarkivet v. C.F.Bricka m. f. Kbh. 1885ff, 1551-1555. p.118, d. 10.2.1552. *Danske Magasin 4. rk. bd.2* p.298

166 *Personalhistorisk Tidsskrift 1.rk. I*, p. 131,A. Thiset:"En samtidig Fortegnelse over danske Adelsmænd, som døde i Aarene 1563-66."

167 *Danmarks Adels Aarbog 1890.* p. 152 Børialsen

168 *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi.* 2.rk. I.bd. Om Rigsraad Niels Clemmentssøn til Avnsbjerg og hans Børn. Meddelt af V.A. Secher og A.Thiset. p.213.

169 Sst.. p. 246, IX

170 *Viborg Landstings Dombog* 1569B, B24-507, f. 180ff og *Samlinger til Jydsk historie og Topografi*, X. bind 1884-85, Aalborg. Småstykker meddelt af O. Nielsen, p.30ff

171 *Samlinger tilJydsk Historie og Topografi* bind X, Fra Viborgske Arkiver II af A. Heise, p. 30-33

172 *Danmarks Adels Aarbog 1890.* p. 153

173 *Nogle Efterretninger om Herregaarden Lerchenfeldts (Bonderup's) ældre historie* ved Evald Tang Kristensen.Viborg 1889 p. 79-80, Tillæg nr. 13

174 *Kanceliets Brevbøger . vedrørende Danmarks indre Forhold* . Udg. i Uddrag af Rigsarkivet v. C.F.Bricka m. f. Kbh. 1885ff. p. 705, d.2.8.1579 og *Kronens Skøder*, p. 221, d. 30.11.1579

175 *Samlinger til jydsk Historie og Topografi.* bd I, p. 86

176 Genealogisk-heraldisk Arkiv, Rigsarkivet.

177 Om Niels Clementssøns herkomst og liv, se *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi.* 2. Rk. I. Bd. p.143. V. A .Secher og A. Thiset: Om Rigsråd Niels Clementssøn til Avnsbjerg og hans Børn.

178 *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold.* i Uddrag af Rigsarkivet v. L. Laursen 1908, (1588-1592)p. 783, d. 20. maj 1592

179 Sst.. p. 210, d. 23. sept. 1558

180 Sst.. (1571-1575) p 287, d.27. juni. 1573.

181 Sst.. (1584-1587) p. 75, 9. maj 1584.

182 Sst.. (1588-1592) p. 444, 13. Aug. 1590

183 Sst.. (1588-1592) p. 543 13. februar. 1591.

184 *Danske Magasin.* 3.rk. 5. bd. p. 103 og 3. rk. 6. bd. p. 116.

185 *Det kgl. rettertings domme og rigens forfølgninger fra Christian III's tid.* Udg. ved Troels Dahlerup. 2. bind. 1969 p. 631 og 761.

186 *Personalhistorisk Tidsskrift.* 8. rk. 5.bd. p. 13 To Storkøbmænd i Aalborg.(Jørgen Olufsen og Jens Bang) ved Postmester C.Klitgaard.

187 *Horsens Kjøbstads Beskrivelse og Historie* af O. Fabricius Odense 1879

188 *Danmarks Adels Aarbog 1918*, Slægten Spend. p.420 ff. Thiset har desværre ikke i noterne oplyst, hvorfra han har denne oplysning. Men mon ikke han har den fra de adelige slægtsbøger?

189 *Nyt dansk Adelslexikon* af A Thiset og P.L. Wittrup, Kjøbenhavn 1904 p. 171 og p. 272.

190 *Det danske sysselprovsti i Middelalderen* af Troels Dahlerup. København 1968. p. 244

191 *Dueholms Diplomatarium* p. 98, brev nr. 157

192 *De ældste danske Archivregistraturer bd. IV* Kbh. 1854-1910 ved T.A.Becher. p. 411 - 412: 75,76,77 og 83.

193 *Harsyssels Diplomatarium* udgivne af Dr. O. Nielsen. Kjøbenhavn 1893. p. 68, brev nr 69

194 Om Niels Clemmensen se *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi* 2. Rk. I. Bd. p.143. V. A .Secher og A. Thiset: Om Rigsråd Niels Clemmentsøn til Avnsbjerg og hans Børn.

195 *Historisk-topografiske Efterretninger om Hjerm og Ginding Herreder* udgivne af O. Nielsen. Kjøbenhavn 1895. p. 272

196 *Danmarks Adels Aarbog* 1886 p. 129ff. Slægten Friis fra Haraldskjær.

197 *Trap Danmark 5.* udgave bind IX, Ringkøbing Amt p. 302, Sahl sogn. I *Danmarks Adels Aarbog* 1886 og 1942 kender man ikke Henrik Friis. I den nye oversigt over slægten fra 1942 er ej heller Eske Friis og dennes datter Mette nævnt.

198 *Hofmands Fundatser* IV 624, samt *Historisk-topografiske Efterretninger om Hjerm og Ginding Herreder* udgivne af O. Nielsen. Kjøbenhavn 1895. p. 179ff

199 *Historisk-topografiske Efterretninger om Hjerm og Ginding Herreder* udgivne af O. Nielsen. Kjøbenhavn 1895. p. 184

200 Sst.. p. 186

201 *Repertorium* nr. 3655, d.10.juli 1475

202 *Danmarks Adels Aarbog* 1886 p. 129ff. Slægten Friis fra Haraldskjær

203 *Det danske sysselprovsti i Middelalderen* af Troels Dahlerup. København 1968. p.254f.

204 Sst.. p. 240

205 *Repertorium* II 3226.

206 *Acta Pontificum Danica* IV udg. L. Moltesen og A. Krarup (Kbh. 1904-43). 2782

207 Sst.. p.65, brev nr. 87

208 *Diplomatarium Vibergense* af A. Heise, Kjøbenhavn 1879, p.60, brev nr. 80

209 Sst.. p. 72, brev nr 95

210 *Repertorium* nr. 5029, d. 27. maj 1482.

211 *Det danske sysselprovsti i Middelalderen* af Troels Dahlerup. København 1968 p. 244.

212 Sst.. nr. 5810, dag? 1485

213 Sst.. nr. 7272,18. dec. 1492

214 Sst.. nr. 7391, d. 11. april 1493

215 *Danmarks Adels Aarbog 1905* p.333 Slægten Mus af Ullerup.

216 *Dueholms Diplomatarium* p. 79, brev nr 131 og p. 97 brev nr. 155 og p. 99 brev nr. 158

217 Frederik I. registre p.362

218 *Dueholms Diplomatarium* p. 99, brev nr. 159

219 Slægten har fået navnet "Stråle" på grund af dens våben: Delt af blåt og hvidt med en pil (en stråle) af modsat farve i hvert felt. På hjelmen en pil lodret delt i blåt og hvid.

220 *Dueholms Diplomatarium* p. 75, brev nr. 124

221 Sst.. p. 131, brev nr. 197

222 Sst.. p. 126, brev nr. 192

223 Sst.. p. 100, brev nr. 161

224 Biskop Gert Gyldenstjerne af børglum † 1452

225 *Dueholms Diplomatarium* p. 102, brev nr. 163

226 Sst.. p. 101, brev nr. 162

227 Sst.. p. 126, brev nr. 192

228 Sst., p. 129, brev nr.194

229 Sst . p. 130, brev nr. 196

230 *De danske Helligaandsklostre*, fremstilling og aktstykker ved J.Lindbæk og G.Stemann. København 1906. p.45ff. og *Hikuin nr 23*, 1996, p. 149 Helligåndshus og-kloster i Aalborg. 100 års byggeaktivitet af Jan Kock

231 *Skalk 1989 nr 5* Kronik af Peter Pentz: Herrens Fattige

232 *Medicinens Historie* af Edv. Gotfredsen, 2. udg. København 1964. p. 115

233 Sst., p. 146

234 *Dueholms Diplomatarium* p. 130, brev 196

235 *Danmarks Kirker, Tisted Amt* udgivet af Nationalmuseet ved Chr. Axel Jensen, Erik Molkte og G. C. Schultz, p80 . Afskriften stammer fra Anne Krabbe: Judske antikviteter(Geneal. herald. Saml. 4: o, nr.20, RA)S.4.

236 *Dueholms Diplomatarium* p.96, brev nr. 154

237 Sst., p.98, brev nr. 157

238 *Danmarks Adels Aarbog* 1927 p. 10

239 *Historisk-topografiske Efterretninger om Skodborg og Vandfuld Herreder*, udgivne af O. Nielsen Kjøbenhavn 1894. p. 101

240 *Danmarks Adels Aarbog* 1927 p. 13

241 *Danmarks Kirker* XII Tisted Amt, 1. halvbind ved Chr. Axel Jensen, Erik Molkte og C. G. Schultz København MCMXL p.74f.

242 Slægtens stamfader skal have været en uægte søn af kong Christoffer II. Slægtens våben var: I gult en gående blå løve over to blå bjælker. Heraf slægtens navn "Løvenbalk"

243 *Dueholms Diplomatarium* p.96, brev nr. 153

244 *Danmarks gamle Folkeviser* bd.III, udg. af Svend Grundtvig 1858-63. Fotografisk optryk København 1966 , p. 635 vise nr 167.

245 *Familien Rosenkrantz's Historie* af Konrad Barner, I. Fra de ældste tider til begyndelsen af det 16de Aarhundrede. Kjøbenhavn 1874 p. 230f.

246 *Dueholms Diplomatarium* p. 121, brev nr. 184

247 Sst., p. 136, Ø. 133." Jep Katt aff Frøsløff gaardt pandtsetter closteritt en gaardt y Mollerup. Dateritt 1453."

248 Sst., p. 24, brev nr 37.

249 Sst., p. 41, brev nr 69.

250 *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold.* i Uddrag af Rigsarkivet v. L. Laursen 1900(1576-1579) p. 423, d. 19. juli 1578

251 Sst., p. 448, d. 24. aug. 1578

252 Slægten Skaktavl-Friis, der førte en skaktavlet skråbjælke i våbnet. Se *Danmarks Adels Aarbog 1886.* Friis fra Haraldskjær p. 129ff

253 I *Danmarks Adels Aarbog 1950*, med en ny stamtavle over slægten Høcken, angives ægteparret at skulle have haft tre døtre; men det kan ikkevære rigtigt.

254 *Danmarks Adels Aarbog 1898* Høcken p.236

255 *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold.* i Uddrag af Rigsarkivet v. L. Laursen p.776

256 Sst., p.486

257 Se *Danmarks Adels Aarbog 1886.* Friis fra Vadskærgaard p. 139

258 Frederik d. 2.'s Håndfæstning. Art 21.

259 *Udvalg af Gamle Danske Domme.* Fjerde samling. p. 141, dom nr. 33.

260 *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold.* i Uddrag af Rigsarkivet v. L. Laursen København 1908, (1588-1592) p. 610

261 Sst.. p. 259, dom nr. 60.

262 Der kendes ikke nogen nordjysk lokalitet "Urup"; medmindre der hermed menes godset Irup (jerup) beliggende i Hørdum sogn, Hassing herred, der på daværende tidspunkt var i slægten Gyldenstjernes besiddelse.

263 *Samling af Kongens Rettertingsdomme 1595-1604* udgivet af V.A.Secher, København 1881-83. Bd. 1. p. 133.

264 *Danmarks Adels Aarbog 1886.* Friis fra Haraldskjær p.132

265 *Historisk Tidsskrift*. 12. rk. b.4. Kbh.1969, Troels Dahlerup: Lavadelens Krise. p. 25. og Sst..bind 2, Troels Dahlerup: Kabelslægtens våben og vasaller. 18/345 p. 350.

266 *Danmarks Adels Aarbog 1893* Arenfeldt. p. 15f.

267 *Danske Adelige Sigiller* Thiset og Petersen,København 1897-1905. Genoptryk 1977. p. VI og D XX 1-3.

268 *Kongemagt og Aristokrati* af Aksel E. Christensen. 2. udg. 1968. Ejnar Munksgaards Forlag p. 136f.

269 *Heraldisk Tidsskrift* bind 2, Troels Dahlerup: Kabelslægtens våben og vasaller. 18/345 p. 350.

270 *Danmarks Adels Aarbog 1890.* Slægten Bugge p. 134f

271 *De tre nordiske Rigers Historie* af C. F. Allen Kjøbenhavn 1865. 2. bd. p. 586-87.

272 *Limfjordsfiskeriet før 1835. Kbh. 1968.* af Holger Rasmussen. p. 36.

273 *Physisk, oekonomisk og topogafisk Beskrivelse over Thy* af Knud Aagaard. Viborg, 1802. p.41

274 *Limfjorden* af Hugo Mathiessen, København 1941. p.122.

275 *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi* 2.rk. I bd.V.A.Secher og A.Thiset : Om Rigsraad Niels Clemmentsøn til Avnsbjerg og hans Børn. p. 244

276 *Repertorium II* nr.7399.

277 *Limfjorden* af Hugo Mathiessen, København 1941. p.125. Sam t Aalborgs *historie* bd.1.Aalborg 1992. ved Erik Johansen, Bodil Møller Knudsen og Jan kock. p. 356.

278 *Danske Magasin 6. rk. 6. bd.* p. 329 f: Gottorpsk Toldregnskab 1484-85. ved Caroline Emilie Andersen

279 *Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis I. rk*. udg. af Kr. Erslev, W. Christensen og Anna Hude 1906-12 . 3301, 04, 3727, 53, 84, 4985, 3555, 3600, 2905. I København førte borger Peder Trudsen 1501 samme våben med en hel ulv på hjelmen.

280 *Dueholms Diplomatarium* p.28, brev nr.43, p.72, brev nr. 118, p. 120, brev nr. 183.

281 Mikael Venge:*Det gamle Aalborghus,Told og skatter på Christian II's tid.* Told og Skattehistorisk Selskab København 1991. p. 95ff

282 *Dueholms Diplomatarium* p.46, brev nr. 76.

283 Sst.. p.34, brev nr. 55.

284 *Danmarks Adels Aarbog 1891*, Slægten Due.

285 *Danmarks Adels Aarbog 1918*, Slægten Spend. p.420 ff

286 *Dueholms Diplomatarium* p.68, brev nr. 112

287 *Repertorium II* nr. 5813.

288 En Jes Roersen, væbner nævnes 1424 på Nørre hrds. ting.*Dueholms Diplomatarium* . p.21, brev nr. 34. Men slægten er iøvrigt helt ukendt.

289 Sst.. p.35, brev nr. 58.

290 Hun angives i *Dueholms Diplomatarium* som værende en datter af Boe Høeg; men Christen Thorkildsens besegling til vitterlighed for hende, gør det mere sandsynligt at hun tilhørte Due-slægten.

291 Sst . p. 48, brev nr. 80.

292 Sst.. p. 31, brev nr. 49.

293 *Repertorium II* nr 838, d. 11. apr. 1458

294 *Dueholms Diplomatarium* . p.27, brev nr. 41

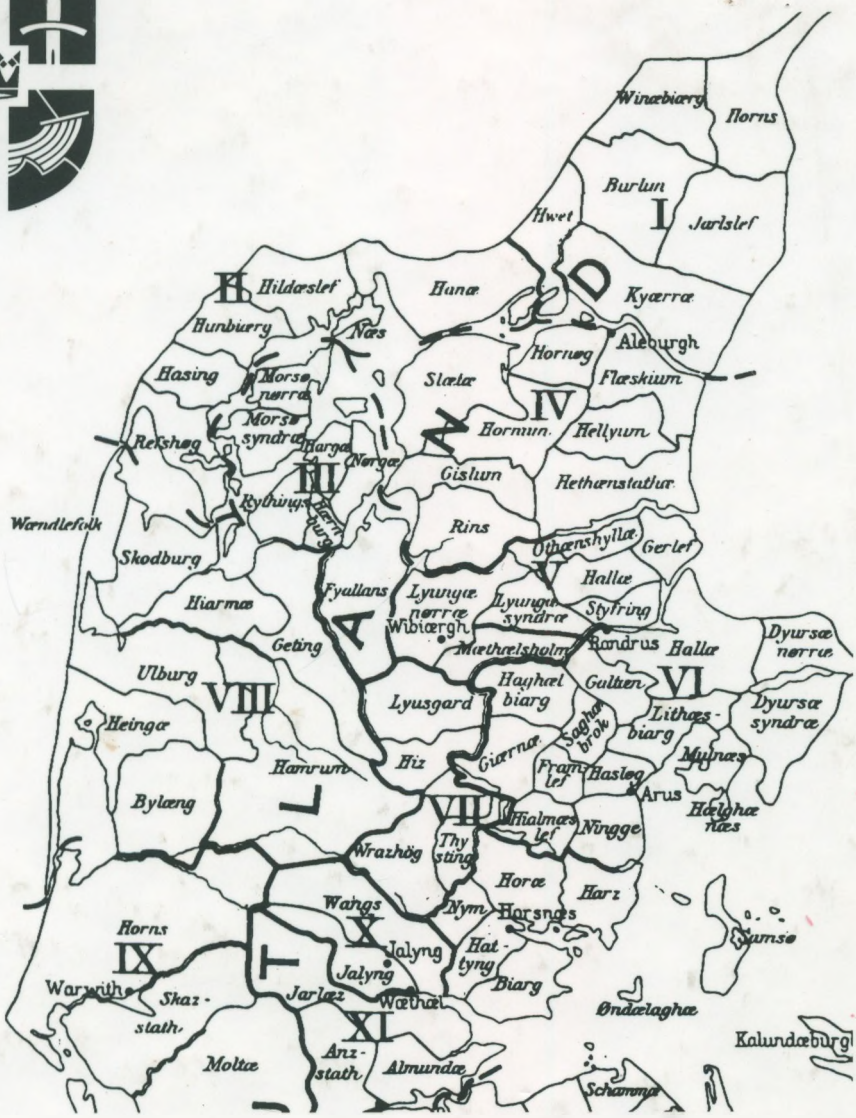

De nørrejyske sysler og herreder

Udsnit af kort over de danske sysler og herreder, tegnet ud fra "hovedstykket i Kong Valdemars Jordebog".

(Aksel E. Christensen: Vikingetidens Danmark, København 1969, p78).

I Wændlesysæl, II Thythæsysæl, III, Salingsysæl, IV Himbersysæl, V Omungærsysæl, VI Abosysæl, VII Lofræthsysæl, VIII Harthesysæl, IX Warwithsysæl, X Jalyngsysæl, XI Almundesysæl.

295 *Danmarks Gamle Personnavne* udgivet af Gunnar Knudsen og Marius Kristensen Bd. I. Fornavne 1. hlvbd. spalte 474.

296 *Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis. 1. rk.* udg. af Kr. Erslev. W. Christensen og Anna Hude 1906-12 19. februar.1436.

297 Ifølge en landemodedom fra 1463. *Danmark i Senmiddelalderen.* Aarhus Universitetsforlag 1994. Ole Bay: Donationerne til kirken i dansk senmiddelalderen.p.326.

298 *Danske Magasin* 3. rk.3. bd. p. 259.

299 *Danmark i Senmiddelalderen.* Aarhus Universitetsforlag 1994. Se Knut Helle: Innledning.p. 15f. Svend Gissel:Forskningen i den senmiddelalderlige agrarkrise - status og perspektiver. p. 25f. og Nils Hybel: Teorier om de vesteuropæiske godssystemers afvikling i senmiddelalderen. p. 47f.

300 *Historisk Tidsskrift 12 rk. bd.1.* C.A. Christensen: Ændringerne i Landsbyens økonomiske og sociale struktur i det 14. og 15. århundrede. p.257-348.

301 Sst..bd.4. Troels Dahlerup: Lavadelens Krise i dansk Senmiddelalder. p.185

302 *Danmark i Senmiddelalderen.* Aarhus Universitetsforlag 1994. Ole Bay: Donationerne til kirken i dansk Senmiddelalder p. 316f.

303 *Kjærulfske studier* af C.Klitgaard, Aalborg 1914-1918.

304 *Bol og By. V. Kbh. 1964.* Knud Prange: Bonde af Thy, En standshistorisk studie p. 47.

305 *Aditamenta 117,fol. Kbh.Universitetsbibl.* og *Kjærulfske studier* af C.Klitgaard, Aalborg 1914-1918.

306 *Heraldisk Tidsskrift* bind 2, Troels Dahlerup: Våbengrupper, similarisering og undervasallitet i dansk senmiddelalder. 17/303. p 306.

Christian Hau

Bjælken, sparren og den halve bjørn

Fra saltindustri til lavadel

Senmiddelalderstudier omkring lavadelsslægten Vinter på Mors

Trykt hos Vestergaards Bogtrykkeri, Hjørring, 1999
miljøcertifikat ISO 14001
Sat med New York på tonet bogpapir
trykt i 1000 eksemplarer
Bogbinder: Chr. Henriksen & søn A/S
ISBN 87-987337-0-2

Copyright © Christian Hau
Jelstrupvej 159
9480 Løkken

Udgivet med støtte af:
Alfred Goods Fond
Konsul George Jorck og hustru Emma Jorck's Fond
Den Hielmstierne-Rosencroneske Stiftelse
Dronning Margrethe og Prins Henriks Fond

Omslaget og de heraldiske tegninger fig. 2 og 3 er af forfatteren